

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 2

ФЕБРУАР 1956

ГОДИНА VIII

Генерал-мајор **МИЛИЈА СТАНИШИЋ**

НЕКИ ПРОБЛЕМИ ВАЗДУХОПЛОВСТВА МАЛЕ ЗЕМЉЕ

Прошло је тек 40 година од појаве авиона као новог борбеног средства, а ваздухопловство је већ данас достигло неслућен развој. Благодарећи својим високим борбеним квалитетима, оно је постало једно од најефикаснијих борбених средстава савременог рата. Оно је данас способно да самостално извршава задатке стратeгиског значаја и да ефикасно потпомаже борбу других видова оружане силе. Појава нуклеарног оружја још више је повећала његове борбене могућности.

Пратећи развој савремене ваздухопловне технике може се рећи да се налазимо непосредно пред новим, квалитетним скоком у развоју ваздухопловства — пред пробијањем звучне баријере у широким размерама, увођењем разних врста диригованих пројектила, конструкцијом авиона за вертикално полетање и слетање, итд. Према томе, може се претпоставити да ће ваздухопловне снаге у евентуалном будућем рату имати још већу примјену и значајнију улогу од оне коју су имале у прошлости. Управо ово сазнање о растућој улози ваздухопловства и његовим недогледним могућностима потстичу све земље на огромне напоре за његову изградњу и јачање. Зато данас и све мале земље, које озбиљно рачунају на одбрану своје независности, улажу огромне материјалне и политичке напоре да би постале „јаке у ваздуху“. Међутим, у изградњи и припреми ваздухопловства за рат мале земље, због посебних економских, материјално-техничких, гео-стратeгиских и других разлога, нијесу најчешће у стању да иду укорак са великим државама (великим ваздухопловствима), већ морају да траже своје путеве и рјешења. Ако се жели успјешно анализирати читав склоп сложених питања из оквира припреме и употребе ваздухопловства сваке мале земље појединачно, онда је неопходно уочити и изучити управо те специфичности малих у односу на велике, без обзира што и међу малима постоје велике разлике.

I

Различити су путеви којим поједине мале земље иду у изградњи и припремама за рат свога ваздухопловства, али једно им је зајед-

ничко: огромне, често непремостиве материјално-финансиске препреке, јер су економски фактори од првостепеног и одлучујућег значаја за развој сваког, а у првом реду малог ваздухопловства. Прије свега, треба имати потребне сировине (нафта, боксит, жељезо, бакар, хром, никл, молибден) или обезбиједити са стране све оне материјале који су неопходни за производњу авиона. Индустриска развијеност земље мора бити на високом нивоу да би ваздухопловној индустрији могла дати све оно што је потребно авиону као сложеној и деликатној техничкој творевини. Потребне су огромне инвестиције (и давање приоритета) за брзу изградњу ваздухопловне индустрије која би одговарала нивоу технички и индустриски развијених земаља. Масовна производња авиона тражи ангажовање великих индустриских капацитета са особљем високих стручних квалификација. Колико је то огроман финансиски терет за мале земље најбоље се може видјети из сљедећих података: изградња савременог аеродрома кошта 4—5 милиона долара; цена савременог ловачког авиона креће се око 400.000 долара; за два дневна полетања јединице од 100 авиона потребно је 400 тона горива; за мирнодопско занављање материјала (губици, застарјелост и истрошеност) потребно је годишње око 15% од употребљаваног броја авиона; обично се рачуна да у рату треба имати 3—4 хиљаде авиона да би се у строју имало око 1.000, итд.

Материјално-финансиске ограничености малих земаља испољавају снажан утицај при одређивању *улоге* ваздухопловства, односно основних смерница ваздухопловне доктрине. Анализом сопствених економских, политичких и гео-стратегиских и осталих фактора свака земља одређује улогу сваког вида своје оружане силе, дајући приоритет неком од њих. Управо из такве конкретне анализе долази до битних разлика у рјешењима великих и малих држава.

Док су велике државе (напримјер САД и Енглеска) још у току Другог свјетског рата придавале скоро исту важност сваком од три вида оружаних снага (с тим да сваки вид одговара за вођење рата у свом простору), дотле се сада — услед најновијег техничког развитка и појаве нуклеарног оружја — код неких кругова у овим земаљама све више наглашава одлучујућа улога ваздухопловних снага за коначан исход у ратном сукобу. Зато они и дају приоритетан значај самосталним офанзивним дејствима и одбрани територије, не запостављајући при томе ни задатке садејства са КоВ и РМ. Међутим, после сукоба у Кореји, у њиховој штампи и војној литератури се све чешће истиче значај ваздушне подршке за општи исход копнених и поморских операција. Према подацима иностране штампе, Руси су у новије вријеме знатно измијенили своју концепцију о улози ваздухопловства. Наиме, схватајући сав значај најновијих техничких достигнућа и њихов снажан утицај на припрему и вођење евентуалног будућег рата, они сада придају много већи значај својим ваздухопловним снагама, а посебно стратегиској авијацији и ваздушном транспорту.

Мале земље обично намјењују своје ваздухопловство првенствено за садејство са КоВ и РМ, тј. за оне задатке за чије извршење

код великих постоји посебно организовано тактичко ваздухопловство. Такво рјешење произилази из опште процјене могућности цјелокупних сопствених оружаних снага и начина њиховог дејства, при чему ограничене материјално-финансиске могућности играју веома значајну улогу. Поред тога, све мале земље придају велики значај учешћу свога ваздухопловства у противавионској одбрани (ПАО), која из дана у дан постаје све актуелнија. Савремени развитак ратне технике — посебно појава нуклеарног оружја, јачање ваздухопловства и развој диригованих пројектила — огромно је повећао разорну моћ и брзину нападачевих средстава. Зато се може очекивати да би читава територија мале земље била изложена изненадним снажним дејствима из ваздуха, комбинованим са дејством брзопокретних копнених снага, како би се дотична земља избацила из строја још у првој етапи ратног сукоба. Због тога мале земље морају још за вријеме мира свестрано припремати своје оружане снаге, народ и читаву територију да би осујетиле такве планове евентуалног агресора и одржале се у тој одлучној фази рата. Пошто ће ПАО у оквиру тих припрема, свакако, имати изванредно значајну улогу, сматрам да ће се убудуће све више ваздухопловних снага оријентисати на извршење овога задатка. И, на крају, с обзиром на способност ловаца-бомбардера за ношење атомске бомбе, мала ваздухопловства имају веће могућности за извођење самосталних дејстава оперативно-стратемског значаја, наравно, у случају ако би располагала таквим бомбама. Према томе, ако се има у виду оваква улога ваздухопловства малих земаља, сасвим је разумљиво зашто свима њиховим расположивим снагама треба давати само оне задатке који су најцјелисходнији са становишта координираног дејства свих видова оружане силе.

Ограничене могућности малих земаља нарочито долазе до изражаја при одређивању *величине ваздухопловства*, јер она зависи од *интензитета потреба* за њим (који условљавају опште политичке и геостратемске околности, величина КоВ и РМ и стање ваздухопловне технике у свету) и од *могућности* дотичне земље (њене економске моћи, капацитета опште и ваздухопловне индустрије и техничке развијености за задовољавање тих потреба). Зато се при тражењу компромиса између потреба и могућности морају имати у виду искуствене норме прошлог рата, које показују колико је ваздухопловних снага било потребно за извођење једне операције, с једне, и перспектива развоја и улога ваздухопловства у евентуалном будућем рату, с друге стране. Познато је, на примјер, да је ваздухопловство могло пружити снажну подршку КоВ ако је једну армију подржавало 300—400 авиона тактичког ваздухопловства иза којих је стајала моћна стратемска и територијална авијација. Очигледно је да мале земље, из економских и финансиских разлога, данас не могу постићи такав однос, иако су свесне све више растуће улоге ваздухопловства (Шведска, на примјер, троши на ваздухопловство 37% буџета народне одбране). Зато би мала земља постигла велики успјех ако би у догледној будућности за подршку групе армија (фронта) обезбједила до 400 авиона и ство-

рила најнужније посебне снаге за територијалну одбрану. Ако би неко ваздухопловство првенствено било намјењено за ПАО, вјероватно је да оно не би могло обезбиједити ни толики број авиона за подршку.

Због недостатка материјално-финансиских средстава мале земље не могу стварати ни бомбардерску авијацију. То је једна од највећих слабости сваког малог ваздухопловства, јер оно, силом прилика, не располаже тако моћним офанзивним борбеним средством којим се могу успјешно тући сви економски извори противничке земље. А пошто мале земље у већини случајева неће бити у могућности да у дугљедној будућности развијају своје ваздухопловство у задовољавајућој сразмери са КоВ и РМ, оне морају водити такву политику припреме, изградње и будуће употребе ваздухопловства која би им обезбиједила највећу могућу економичност снага и средстава како би најефикасније искористиле своје ограничене могућности.

Ни у избору наоружања ваздухопловства мале земље нијесу у стању да копирају велике, јер намјена великих ваздухопловстава изискује већу специјализацију по типовима авиона. Мале земље, свакако, схватају предности овакве специјализације авиона, али је не могу прихватити, јер њихове економске могућности не дозвољавају такву производњу и одржавање. Због тога оне морају тражити таква техничка рјешења која ће им омогућити стварање авиона са вишеструком намјеном. У посљератним годинама била је снажно изражена концепција да се као основно средство наоружања ваздухопловства уведе модеран ловац-бомбардер, који би био способан за извршење и ловачких и јуришних дејстава, са акционим радијусом који задовољава стратегиске услове дотичне земље. Овај тип авиона, по тој концепцији, омогућавао би да се гро авијације у критичним ситуацијама употребљава за најважније задатке — јуришне или ловачке. Међутим, технички развитак ваздухопловства задњих година — посебно квалитетни скок у повећању брзине авиона — све је више ишао у прилог ловаца, тако да данас и у наоружању малих земаља видимо прилив све већег броја „чистих ловаца“, јер је њихова предност неоспорна. Сасвим је природно да је у времену звучних и надзвучних брзина морало доћи до ове диференцијације. Поред тога, у задње вријеме све је изразитија тежња за стварањем јефттинијег, лакшег и поједностављеног авиона, тзв. „лаког“ или „цепног“ ловца, који би могао да пољеће са травне писте. Енглези су објавили да су направили такав авион („Гнат“ — „Мушица“) који има брзину око 1.0 Маховог броја,¹⁾ са 2 топа од 30 мм. Сада се ради верзија овог авиона — за борбу против циљева на земљи — који би био два до три пута јефттинији од савременог ловца типа „Хунтер“ и наоружан са 2 топа, 12 ракетних зрна калибра 75 мм или 2 бомбе од по 227 килограма. Сасвим је разумљиво да би такви авиони одговарали малим земљама, јер би њиховим увођењем у наоружање прилично растеретиле своје веома оптерећене буџете за народну одбрану.

¹⁾ Ово одговара брзини звука.

Какав ће став заузети поједине мале земље у погледу бројног односа ловаца и ловаца-бомбардера зависи од конкретне анализе многобројних услова и фактора, међу којима ће, свакако, видно мјесто заузимати и ови: мјесто и улога дотичне земље у евентуалном ратном сукобу; у којој се мјери може рачунати на дејство савезничке авијације на њеном ратишту; структура непријатељских ваздухопловних снага; начин употребе целокупних сопствених оружаних снага и др. Ипак, изгледа да се све мале земље — под утицајем објективне стварности — морају оријентисати само на два типа борбеног авиона (ловац и ловац-бомбардер), с тим да извиђачки авион буде модификација једног од њих.

Сасвим је природно да су се битне разлике које постоје између улоге и задатака великог и малог ваздухопловства, као и њиховог наоружања, морале одразити и на њихову организацију. Иако организација ваздухопловства малих земаља почива на основним начелима организације великог ваздухопловства (јер су и она издвојена у посебан вид оружаних снага, мада бројно слаба у односу на КоВ), она се умногоме разликује од оне код великих држава, пошто мора одговарати условима и могућностима тих малих земаља и њихових ваздухопловних снага. Док су ваздухопловства малих земаља већином организацијски *јединствена* (пошто мале земље немају довољно материјалних средстава да би за подршку РМ додељивале посебне снаге), докле се она код великих земаља дијеле на копнено и поморско ваздухопловство. Напротив, јединствена организација им омогућава да своје ваздухопловство најцјелисходније и најекономичније употребљавају за извршење тренутно најважнијег задатка који одговара његовој намјени. Према томе, овакав систем организације јасно показује тежњу за обједињеном (економичном) употребом ваздухопловних јединица.

II

Наведене специфичности ваздухопловства мале земље снажно утичу и на избор начина његове употребе. А *начин употребе*, у вези са *намјеном*, претставља и објашњава суштину доктрине сваког ваздухопловства.

Основне принципе и конкретна рјешења о начину употребе ваздухопловства свака земља доноси на основу свестране студије својих могућности, војно-политичких циљева и свога гео-стратегиског положаја, а и на основу општеважећих принципа, од којих је најзначајнији *принцип централизоване употребе ваздухопловних снага*, који су до данас прихватила и велика и мала ваздухопловства — поучена у првом реду тешким искуствима из првих година Другог свјетског рата. За потврду овога принципа може послужити ефикасна побједа енглеског ваздухопловства над италијанским у Афричкој кампањи 1940 и

1941 године.²⁾ Стриктна и умјешна примјена овога принципа омогућава врховном командовању да до максимума искористи маневарску моћ и снагу удара ваздухопловства уз највећу економију снага и средстава.

При рјешавању многобројних проблема из оквира употребе сопственог ваздухопловства, мале земље треба првенствено да имају у виду деликатан положај у који могу запасти у првој етапи евентуалног ратног сукоба. Искуства Пољске, Југославије и многих других земаља (чак и великих!) из Другог свјетског рата толико су још увијек свјежа и поучна у том погледу да се не би смјела заборавити, јер је њемачка авијација, благодарећи великим предностима снажног стратегиског препада, за неколико дана успјела да разбије главнину ваздухопловства ових земаља. Имамо ли право да претпоставимо да је значај стратегиског препада од стране агресора у евентуалном рату опао?

Целокупна анализа бурног развоја разноврсног новог оружја и ратне технике у посљератним годинама указује на чињеницу да се нападачу нуде све веће могућности да у самом почетку напада постигне одлучујуће резултате. Зато немамо разлога да рачунамо да и идући рат не би могао отпочети најснажнијим стратегиским препадом, у коме би авијација и дириговани пројектили у почетку били главни носилац нападачеве ударне моћи, и то комбиновани са ваздушним десантима и изненадним продорима тенковских и моторизованих јединица на најважнијим стратегиским и оперативским правцима. Нападачево ваздухопловство би се, бесумње, свом снагом и жестином оборило на браниочеву авијацију са циљем да је разбије или уништи како би себи створило повољне услове за дезорганизацију мобилизације, центрације и почетног стратегиског развоја браниоца. То значи да би услови за дејство браниочеве авијације у првој фази рата били веома тешки и да би она своја дејства морала ограничити у првом реду на слиједеће задатке:

— интензивно извиђање свих врста за потребе врховне команде и свих видова оружаных снага;

— заштита главних мобилизационих и концентрационих рејона и објеката од битне важности за цјелокупну националну привреду;

— борба са непријатељским тенковима, моторизованим колонама и ваздушним десантима, и

— пребацавање људства и материјала и евакуација рањеника.

При пројектовању почетних оперативских планова, у којима се одређује приоритет ових (и других) задатака, мора се имати у виду да би извршење многих од тих задатака у првом реду зависило од

²⁾ Иако су Италијани све до прољећа 1941 године имали бројну надмоћност у авионима, 4:1, они су своје ваздухопловство употребили децентрализовано, јер је већим делом било придато командантима појединих армија и корпуса који су га употребљавали дефанзивно и за ситније задатке. Супротно њима, Енглези су употребљавали своје снаге строго централизовано и смјелим офанзивним дејствима успјели на крају да развију и униште надмоћније италијанско ваздухопловство. (Све по енглеским подацима.)

способности малог ваздухопловства да издржи у неравној борби првих дана рата, у данима када се оно налази у великој кризи. Овдје се не ради о неким мерама пасивне заштите и о склањању од удара непријатељске авијације, већ о његовим способностима да успјешно води борбу са нападачевим ваздухопловним снагама на одлучујућим правцима и над одабраним објектима и рејонима, у циљу садејства са КоВ. Зато би и борба за превласт у ваздуху имала много већи значај од оне у прошлости.³⁾ Према томе, мале земље би се могле наћи у доста тешкој ситуацији, јер не располажу довољним ваздухопловним снагама које би биле у стању да задовоље постојеће потребе. Поред тога, мало ваздухопловство не би рјешавало само задатке подршке КоВ, већ би морало да врши и оне задатке за које код великих постоје посебни организациски делови са посебном намјеном (територијална одбрана; стратемиска офанзивна дејства). У таквим се условима свом оштрином поставља питање: како и са малим снагама извршити велики број крупних задатака?

Логично је да се то може најцијелисходније постићи само у случају ако је главнина ваздухопловства *концентрисана* у рукама ВК која би га употребљавала за рјешење најбитнијих задатака, на најважнијим оперативно-стратемиским правцима и областима. Такву концепцију употребе намјеће и сама потреба за вођењем успјешне борбе са нападачевом авијацијом, јер бранилац мора обезбиједити такво груписање својих снага којим би се неповољан почетни стратемиски однос могао претворити у повољан тактички и оперативни. Несумњиво је да би свако цепање снага, тј. њихово придавање овом или оном фронту, олакшало нападачевој авијацији да уништи браниочево. С друге стране, сасређена употреба малих снага омогућавала би браниоцу да се оријентише на рјешавање одлучујућих задатака и спречавала би свако расипање снага, јер се избор циљева не би вршио у оквиру само једног фронта (правца), већ у оквиру читаве земље. При разматрању овог питања веома је поучан примјер како су Енглези употребљавали своје снаге у борби против надмоћнијег немачког ваздухопловства. Они нијесу расипали снаге своје авијације на разне објекте (којих увијек има и превише), већ су њена дејства у најјачем степену сасређивали на најважније циљеве, као на примјер, код Денкерка и у Бици за Острво, тако да су у оба случаја постигли значајан успјех.

И географски услови малих земаља иду у прилог што централизоване употребе њихових ваздухопловстава. С обзиром на рела-

³⁾ Кад говорим о садејству, треба уочити да је савремени развитак ваздухопловства и осталих офанзивних средстава поставио у први план питање заштите сопствених трупа од удара нападачеве авијације и да овај задатак има данас већу важност од оне коју је имао у току задњег рата. Командант КоВ који изводи операцију мораће много више да води рачуна у каквим ће се условима „стања у ваздуху“ изводити борбена дејства његових трупа. Он ће, начелно, бити много више заинтересован да се одреди довољан број снага за борбу са противничким ваздухопловством и за тучење циљева ван домашаја осталих родова војске него да инсистира да авијација дејствује по циљевима које могу уништити трупе КоВ.

тивно мало пространство ових земаља, савремени авиони великог тактичког радијуса могу успјешно да дејствују ма са ког аеродрома њихове територије.⁴⁾

Досадашњи технички развитак пружа могућност нападачевим оружаним снагама да припреме и изведу много већа и опаснија изненађења, уз примену оперативних и стратeгиских ваздушних десаната, у вези са брзим продорима тенковских и моторизованих јединица. Несумњиво је да би авијација била најмобилнија, а често и најефикаснија резерва за спречавање ових брзих продора и подухвата само ако би се налазила сасређена у једним рукама. Према томе, *степен централизације употребе ваздухопловних снага у малим земљама мора бити знатно већи него у великим државама*, а то је уједно најефикаснији пут за избјегавање расипања страховито скупих средстава и најбољи начин искоришћавања ограничених могућности.

Међутим, мала земља централизованом употребом ваздухопловства, природно, не може ријешити сва битна питања за успјешан исход борбе са противником, већ поред тога треба и да проналази, усваја и примјењује одговарајуће тактичке принципе који би јој омогућили да постепено (али стално) слаби нападачеве и јача сопствене снаге, тј. такве принципе и методе борбених дејстава који ће бити ефикаснији од агресорових.

Један од одлучујућих фактора у рјешавању свих тих проблема је високи степен способности и умјешности *пуног искоришћавања маневарске моћи ваздухопловних јединица*. Снага савременог ваздухопловства огледа се, прије свега, у његовој гипкости и способности за брзо пребацивање дејства са једног објекта (правца) на други и за сасређивање дејства на најважније задатке по мјесту и времену. Зато се све земље, нарочито мале, труде да искористе та преимућства ваздухопловства. Зато и маневар снага малог ваздухопловства, у циљу концентрације удара по непријатељу, не смије да буде повремена појава, већ *основни метод у извођењу борбених дејстава*. Такав начин употребе омогућује да се на жељеном правцу за краће вријеме створи бар равнотежа снага да би се касније тај однос поправио и створио услове за успјешно садејство са КоВ.

Познато је да бројно слабији мора изнад свега да гаји и примјењује офанзивни дух. Он не смије само да очекује напад непријатеља и да се задовољава одбијањем напада. Напротив, он мора да обезбиједи сталан маневар да би активним и смјелим дејствима натураио борбу непријатељу баш тамо гдје треба. При томе ће му брзина концентрације, сила удара и изненађење бити од огромне користи. А широка примјена борбених дејстава ноћу и у тежим метеоусловима (и са мањим јединицама) могу му донијети крупне моралне и материјалне резултате, јер таква иницијативна дејства принуђавају непријатеља

⁴⁾ Кад се говори о употреби ваздухопловства мале земље, често се занемарује питање суштинске разлике гео-стратeгиских услова великих и малих држава, тако да се из тога и не извлаче закључци о потреби другачијих рјешења употребе и командовања.

да стално буде на опрези на широком фронту и да расипа и троши своје снаге.

Да би се ваздухопловство мале земље могло употребљавати централизовано (што је и најефикасније), поред осталог, неопходни су: одговарајућа аеродромска мрежа и савремено опремљена средства везе која ће и у току рата обезбиједити такво командовање.

Појавом реактивне авијације из основе су се измјенили услови базирања у односу на Други свјетски рат. Умјесто травних и релативно кратких pista, које су могле да се веома брзо оспособе за употребу, авијација данас тражи модерне аеродроме, са дугом и чврстом полетно-слетном стазом (ПСС) и читавим низом помоћних уређаја, за чију је изградњу потребно много времена и новца. Пошто су због тога све земље до данас биле присиљене да на таквим аеродромима држе крупне ваздухопловне јединице, очигледно је да би они претстављали погодне и привлачне оперативне циљеве за нападача. Исто тако, не би било тешко доћи и до података о њиховој локацији, те да се зато не би смјели прецјењивати њихов значај и могућности у ратним дејствима. Због тога рјешење овога проблема постаје из дана у дан све актуелније.

Док научне, техничке и индустријске снаге успјешно не ријеше проблем вертикалног полетања и слетања, по свему судећи, једини је излаз да се изгради што већи број оперативних аеродрома, са чврстом или погодном травном ПСС, способних за прихват и опслуживање реактивне авијације. Већ данас је сасвим сигурно да се такви аеродроми не смију линиски распоређивати уз гранични фронт и да је за мале земље много прихватљивије рјешење да авијација базира у централним областима земље, гдје би била безбједнија и одакле би маневром лијетом могла да преноси дејства са једног фронта на други. У сваком случају, било би боље ако би се поред тога рејона базирања на сваком стратешком правцу располагало таквом аеродромском мрежом која би у потребном моменту могла да прими гро авијације. За поједине ловачке јединице треба имати истуреније аеродроме са којих би брже и ефикасније могле да се супротставе непријатељским формацијама. Бранилац има извјесна преимућства над нападачем при изградњи аеродромске мреже, јер аеродроме може цјелисходније распоредити на читавој дубини своје територије, што нападач не може чинити на туђој територији. Слична је ствар и са изградњом складишта за залихе горива, мазива и осталог техничког материјала, која се могу распоредити и изградити тако да се смањи утицај непријатеља на дотур и снабдијевање, док су нападачеве залихе и материјал осјетљивији за напад, јер се крећу кроз територију која се унапријед не може припремити.

Услијед повећања брзине и разорне моћи нападачевих средстава све је актуелнији проблем обезбјеђења авиона и осталих уређаја на аеродромима, пошто би, на примјер, једна атомска бомба од 20 КТ, која би експлодирала на висини 200—800 м над циљем, могла да уништи све незаштићене авионе у кругу полупречника 1.900 м. Сви су данас са-

гласни да аеродроми морају имати потпуно ратни карактер — са ра-
стуреним авионима око летишта, изграђеним грудобранима, прикри-
веним стајанкама, мањим подземним склоништима, беспријекорним
маскирањем, снажном ПАО, итд. Међутим, данас има озбиљних гле-
дишта да такве мере могу претстављати само прву етапу и да би у
другој етапи требало створити мање подземне аеродроме. Швеђани
су најватренији поборници оваквог начина обезбјеђења, тврдећи да
би се, на основу постојећих калкулација, исплатила изградња оваквих
објеката и са становишта економског фактора. Овакав начин заштите
је, свакако, једини сигуран и нарочито интересантан за земље које
рачунају са великом надмоћношћу нападачевих ваздухопловних
снага. Међутим, поставља се питање да ли је такав начин у складу са
општим развитком ваздухопловне технике која данас прави огромне на-
поре да би се што прије савладала криза непокретности ваздухоплов-
ства, у коју су га довели данашњи гломазни аеродроми. Први успјеси
са авионима за вертикално полетање и слетање, појава разноврсних
диригованих пројектила, катапулти на земљи за избацивање ловаца
и др., дају нам за право да вјерујемо да ће у ближој будућности читав
овај проблем бити лакше рјешаван и да је данас доста ризикантно
улагати огромне суме новца за велике подземне објекте.

Па ипак, садашњи начин базирања авијације не одговара савре-
меним захтјевима. Материјално-технички услови обезбјеђења мла-
зних авиона диктирали су потребу за њиховом што већом центра-
цијом на једном аеродрому. С друге стране, појава нових оружја и
средстава тражи што већу растреситост летишта и објеката.⁵⁾ И
анализа услова у којима би дејствовало ваздухопловство мале земље
говори у прилог веће растреситости, јер би тиме добрим дијелом била
спријечена могућност брзог и изненадног уништења браничевих
снага. Већи број ратних аеродрома омогућио би и интензивнији ма-
невар, што би за бројно слабијег претстављало важан фактор у одме-
равању снага са противником.

За извршење основних задатака ваздухопловства мале земље
све више долазе до изражаја *разноврсна техничка средства*, помоћу
којих авијација може успјешно да савлађује и временске незгоде и
непријатеља у ваздуху, и да најефикасније туче циљеве на земљи.
Савремена електронска средства су се толико разгранала и усавршила
да се већ данас могу успјешно користити за осматрање и јављање, за
слетање дању и ноћу готово у свима временским приликама, за иден-
тификовање авиона, за пресретање и ваздушну навигацију, за слепо
бомбардовање, итд. Нарочито су ова средства неопходна за организа-
цију службе ВОЈИН која из дана у дан добија све изразитију улогу
у склопу цјелокупног плана заштите земље, тако да се данас и савре-
меност једног ваздухопловства цијени по броју и квалитету радарске
опреме. Ово се нарочито потенцира код малих земаља које рачунају

⁵⁾ Према прорачунима неких војних писаца на Западу, данашњи аеро-
дром са 86 авиона могао би да прими само 36 авиона ако би се тај аеродром
прилагодио свима потребним мјерама заштите од атомског дејства.

на концентрацију и брз маневар цјелокупних својих снага. Трошење новца за такве најмодерније уређаје није никакав луксуз, већ више насушна потреба. Онај који их буде имао довољно, са одлично извежбаним кадровима, и који буде знао да правилно користи електронску опрему, моћи ће се лакше супротставити и јачем противнику.

На крају, да би се до максимума искористила маневарска моћ и снага ватреног удара ваздухопловства, уз највише могућу економију снага и средстава, потребно је пронаћи *одговарајући начин командовања*.⁶⁾ Иако је у свима савременим армијама усвојен систем централизованог командовања, ипак то не значи да је он код свих исти или да тако треба да буде. Пошто рјешење начина командовања мора да проистиче из основне концепције појединих ваздухопловних доктрина, то и његове форме јесу и морају бити издиференциране, тако да би било сасвим погрешно ако би се просто копирали начин и организација командовања великих ваздухопловстава. Зато се код малих земаља поставља проблем како да се оствари што већа централизација у командовању ваздухопловством, а да се истовремено обезбиједи таква еластичност која би му омогућила успјешно садејство са КоВ и РМ, што му је и основни задатак.

---

⁶⁾ Проблем командовања ваздухопловством мале земље захтијева посебну обраду.

Капетан I класе **ДУШАН СМОЉЕНОВИЋ**

ГРУПИСАЊЕ СНАГА ЗА НАПАД ПРИ УПОТРЕБИ НУКЛЕАРНОГ ОРУЖЈА

Услед појаве нуклеарног наоружања и настојања да се оно као далеко ефикасније од свих конвенционалних борбених средстава примени и прилагоди за тактичке сврхе на бојном пољу, искрсло је много нових проблема. Међу њима се из области тактике првенствено истиче проблем груписања снага и формирања борбеног поретка у нападу и у одбрани. О овом проблему и његовом решењу постоје разна мишљења.

Једни указују на неке основне слабости досадашњег начина груписања снага и формирања борбеног поретка у нападу кад бранилац располаже нуклеарним наоружањем, док се други задовољавају досадашњим обликом борбеног поретка, па и садашњом формацијом. Они при томе покушавају да одреде место и функцију нападачевих снага не само у првом ешелону него и оних у дубини. Иако је, по моме мишљењу, правилно гледиште оних писаца који као основу за разматрање степена деконцентрације снага узимају податке о дејствима номиналне „А“ бомбе, ипак то није довољно ако се при томе рачуна са непромењеном формацијом садашње пешадиске дивизије и досадашњом тактиком.

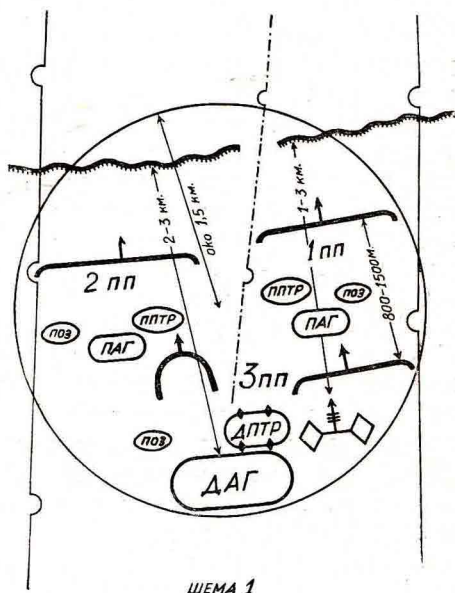
При разматрању борбеног поретка садашње пешадиске дивизије (па и пука) у условима дејства атомских бомби, атомских артиљериских зрна и, евентуално, атомских мина, тешко је наћи решење за најцелисходније постројавање борбеног поретка и одредити право место и функцију сваком његовом делу, а да тај поредак буде тако еластичан да са довољно снага може вршити пробој браничеве одбране. Другим речима, тешко је постројити борбени поредак који би успешном ватром могао да подржи први ешелон и да располаже довољним снагама у дубини које би у право време и на жељеном месту могле појачати темпо напада у циљу проширења успеха, парирати евентуалности и „затварати бреше“, а да тај борбени поредак у исто време не буде и погодан циљ за атомски напад. Зато се с правом поставља питање да ли је могуће постројити такав борбени поредак ако се има у виду садашња формација пешадиске дивизије, њено бројно стање, ватрена моћ, оптерећеност и покретљивост, као и успешно дејство атомске бомбе на циљеве који су делимично заклоњени, као што је то случај у нападу.

Ако погледамо шему садашњег борбеног поретка пешадиске дивизије, која дејствује на главном правцу напада корпуса, и претпоставимо да је над средином тога борбеног поретка експлодирала једна номинална „А“ бомба, онда можемо видети да би дејством ове бомбе био захваћен велики део снага дивизије.

Из шеме бр. 1 види се да су све борбене снаге распоређене на просторији од 6—8 км². Полупречник дејства бомбе „А“ на незаклоњене циљеве при средњим губицима износи око 2.000 метара, а ако се узме у обзир мањи степен заклоњености снага у нападу и полупречник дејства од 1.500 метара, онда би једна номинална „А“ бомба, која би експлодирала над средином тога борбеног поретка, обухватала простор од близу 8 км² и нанела губитке од 50% повређених и 10% мртвих, тј. управо толико да дивизија не би била у стању да на време изврши борбени задатак. Поставља се питање: на који начин дивизија може избећи овако велике губитке и успешно извршити постављени задатак? По моме мишљењу, решење треба тражити најпре у промени садашње формације пешадиске дивизије, па тек онда приступити решавању осталих питања, нарочито јачине места и улоге елемената борбеног поретка. Према томе, може се дискутовати о постројавању борбеног поретка „нове дивизије“ (ако се има у виду употреба нуклеарног наоружања), која у односу на садашњу, а поготово на ону из Другог светског рата, треба да буде мањег бројног стања, веће могућности заштите, веће или бар једнаке ватрене моћи и знатно веће покретљивости која би омогућавала и еластичност у командовању.

Могло би се рећи да је сувише смело дати такав један предлог на основу оскудних података западне војне литературе, закључака са „атомских маневара“ у неким страним армијама и анализе дејстава из Другог светског или Корејског рата, јер за то још нема других практичних могућности. У сваком случају, ово питање неминовно изазива промене у области тактике, формације и технике наоружања.

Будућа дивизија, поред мањег бројног стања, треба да буде састављена од више видова пешадије, тј. да има у свом саставу барем једну моторизовану јединицу на оклопним транспортерима или погодним возилима, приближно јачине пука или неколико батаљона, која би била у стању да самостално дејствује и да брзо интервенише у свима правцима. Таква дивизија би и даље имала досадашње делове,

ШЕМА 1

само би њихово бројно стање требало смањити на рачун увођења у састав пешадиских јединица већег броја аутоматског наоружања. Поред тога, требало би увести и већи број бестрзајних оруђа, првенствено у пешадиске пукове, заменом неких класичних оруђа која су досада постојала. Тако, на пример, сваки пешадиски пук могао би имати један мешовити артиљериски дивизион од 2—3 батерије бестрзајних топова од 6 оруђа 75—105 мм и једну батерију тешких минобацача (не рачунајући бестрзајне топове који су у саставу батаљона). Према томе, изгледа да би било најбоље ако би се један од досадашњих пешадиских пукова у дивизији заменио пуком који би се састојао: од 2—3 батаљона на оклопним транспортерима и осталим моторним возилима¹⁾ која би била заштићена оклопом, једног мешовитог артиљериског дивизиона (од бестрзајних топова и минобацача) и осталих делова. Пешадиска чета не би требала да има веће бројно стање од 70—80 бораца. Оваква тактичка јединица могла би благовремено да стиже на одређено место и да „затвара бреше“, да појачава темпо напада и да проширује постигнути успех. Она би у нападу и у одбрани служила као резерва или други ешелон у оквиру пешадиских пукова и дивизија. Другим речима, овај пук би редовно интервенисао на ма ком делу фронта дивизије и обезбеђивао време и простор за развој и борбу њених осталих снага.

Сада се поставља питање: како би се рад и дејство овога пука одражавали на остале елементе борбеног поретка у оквиру дивизије као целине? Ако се имају у виду његове особине (покретљивост, велика ватрена моћ, могућност самосталног дејства), могло би се рећи да би тај утицај био позитиван. А пошто се већим развлачењем борбеног поретка дивизије по дубини повећава растреситост снага и средстава, очигледно је да би овакав састав пука био погодан да се на време уведи у бој или да интервенише тамо где је то у датом моменту најпотребније. Поред осталог, овај пук би се за време маршевања обично налазио у претходници дивизије, док би се у осталим тактичким радњама у целини или по деловима могао користити за осигурање, извиђање, као и за формирање гонећих колона, извиђачких и предњих одреда. Он би служио и за хватање додира са непријатељем и на тај начин омогућавао осталим снагама да се „прилепе“. Пошто се овакви пукови тешко крећу ван путева, требало би их предвидети само у неким дивизијама, јер их један део дивизија (првенствено брдског састава) може заменити мањим одредом коњице (у чему делим мишљење са неким писцима).

При груписању снага дивизије за напад овај пук би се могао распоређивати више у дубину, око 3—5 км од снага првог ешелона, управо толико да га дејство атомске бомбе управљене на први ешелон, не би захватило у већој мери. Међутим, поставља се питање да

¹⁾ Ако би се каросерија на обичним камионима ојачала или израђивала од оклопа дебљине 1 $\frac{1}{2}$ —2 см, онда би се смањила радијација за скоро једну половину, много би се умањило термичко дејство, а приликом преласка контактиралираног земљишта таква каросерија би штитила и од секундарне радијације.

ли је ово отстојање превелико, тј. да ли би овај пук имао довољно времена да благовремено ступи у борбу као резерва или други ешелон? Ако би се кретао брзином од 25 км/час, он би ово отстојање могао прећи за 8—12 минута, тј. брже од сваког другог ешелона (резерве) који би се кретао пешке са досадашњег удаљења од 800—1500 м. То значи да би овај пук имао сличну улогу као и ПТ резерва, само са другим циљем.

Тежња за потпуном моторизацијом свих оружаних снага у циљу повећања покретљивости и по моме мишљењу није оправдана, јер би то значило одлажење у другу крајност. Зато је боље да се нађе прави однос између моторизованих и немоторизованих јединица, с тим да се код ових последњих на неки други начин повећава покретљивост како на путевима, тако и ван њих. При томе би било корисно ако би око једне трећине снага (у оквиру тактичких јединица) било на точковима. Американци су у Корејском рату један део својих моторизованих делова пребацили на брдски транспорт са циљем да би повећали њихову покретљивост. На то их је, свакако, натерало брдско-планинско земљиште са ограниченим бројем путева. Очигледно је да би се дејства моторизованих снага у земљама брдског и планинског карактера углавном одвијала у захвату недовољног броја путева и проходних долина. Кретање би се морало вршити обилазним путевима, те би се много губило у времену, а ако би се наилазило на умешно изведено запречавање, онда би, поред губитка у времену, и покрет јединица био још тежи. Зато смо у току НОР-а, маршујући пешке „допреко“ (преким путем), често стизали на исто место, много пре од непријатељских моторизованих јединица које су се кретале обилазним путем.

Оваква дивизија, која би и даље остала највећа тактичка јединица и целина, могла би да извршава своје задатке брже, еластичније и са мање губитака. Остале пешадиске снаге борбеног поретка требало би истурирати што ближе непријатељу, тако да се на полазном положају „прилепе“ уз њега, с тим да се поседање полазног и јуришног положаја и хватање додира са непријатељем врши редовно ноћу. Међутим, поставља се питање: шта би требало урадити ако се борбени поредак не би могао „прилепити“ уз непријатеља, тј. ако би морао посести полазни положај, рецимо, на удаљењу 6—800 метара. Ако су браниочеве трупе у заклонима пољског типа, онда зона сигурности износи око 2,5 км од нулте тачке експлозије номиналне „А“ бомбе. Ако се и нападачеве снаге налазе у заклонима, онда би његови делови који су од браниоцевог предњег краја удаљени око 1,5 км и више били захваћени појасом средњих и тешких губитака, док би делови који су удаљени мање од 1,5 км били захваћени само делимично појасом лаких губитака. То значи да би се полазни положај који је удаљен од браниоцевог предњег краја 600—800 метара, а од нулте тачке експлозије 1.700—1.900 метара, налазио у појасу сасвим лаких губитака и да би јединице после експлозије са довољним бројем снага и ватрених средстава могле успешно да продуже извршење борбеног задатка. При томе се мора водити рачуна да се трупе што пре укопају по изла-

ску на полазни положај, а ако не би имале времена за укопавање, било би најбоље да одмах пређу у напад из покрета.

Ако се и браниочеве и нападачеве трупе налазе ван заклона и на равничастом земљишту, онда зона сигурности достиже око 4 км. При томе би нападачеви делови који су удаљени од браниошевог предњег краја 1,5 до 2 км и више претрпели средње и тешке губитке, док би делови удаљени мање од 1,5 км претрпели само делимично лаке губитке. Природно је да на брдовитом и планинском земљишту постоји већа могућност за заштиту трупа и смањивање удаљења полазног положаја. Најтежи случај за нападача је кад су браниошчеве снаге у заклону, а његове снаге ван заклона. Према томе, нападачеве снаге могу и даље остати на полазном положају који је удаљен од предњег краја 600—800 метара и ближе а да при томе неће имати осетне губитке, сем у случају ако се бранилац одвоји и удаљи пре употребе нуклеарног оружја.

При извођењу напада из покрета треба тежити да се трупе са већег удаљења крећу у мањим нападним колонама или тактичким групама, тако да у рашчлањеном борбеном поретку у току ноћи избију на полазни или јуришни положај, с тим да на том положају сачињавају тактичку целину у сагласности са командантовом одлуком за напад. По моме мишљењу, било би боље ако би се у самом почетку напада вршило неколико мањих пробоја, на неколико одвојених правца, него на једном главном правцу пробоја, с тим што би јединице одређене величине имале до одређене линије заједнички тактички циљ. У даљем току борбе правци дејства појединих тактичких јединица могу конзергирати, тако да се обезбеди концентрисање снага на главном правцу напада. На тај се начин у почетном периоду може остварити растреситост борбеног поретка и боље маскирање, а при тесном додиру са непријатељем омогућава се дејство главних снага на главном правцу напада.

Напад из покрета овако растреситим борбеним поретком (нападне колоне и тактичке групе) моћи ће се извршити, а може се постићи и довољна надмоћност на главном правцу у току борбе. Ако се томе дода да и бранилац очекује напад нуклеарног наоружања и да ће због тога морати да разреди свој борбени поредок, тако да ће у њему бити непосредних међупростора, онда се могућност успешног извршења напада још јасније уочава.

Нуклеарно оружје, по моме мишљењу, неће довести до стабилизације фронта, као што је то изазвала појава јаког ватреног наоружања у Првом светском рату. Јер, без обзира на то, колико су се нападач или бранилац укопали, у непосредној близини један до другог, они ту дуго неће остати. Зар би једној или другој страни било тешко да се изненада повуче десетак км и да са неколико атомских бомби, пројектила или атомских артиљериских зрна поруши један део утврђења, направи „брешу“, а затим оклопним јединицама и осталим деловима борбеног поретка пређе у напад? А ако би бранилац привукао своје резерве из дубине, оне више не би биле утврђене. Зато

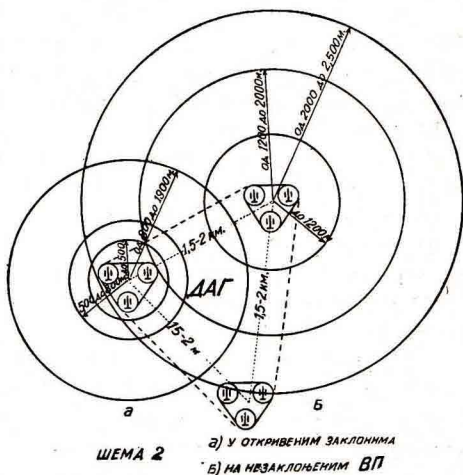

је исправно гледиште оних који сматрају да је дуже прилепљивање (везивање) за један рејон или положај стратемиска грешка и да се досадашња основна начела за извођење напада, бар за догледно време, неће битно изменити.

Промене у груписању артиљерије

Има писаца који предлажу да артиљериске дивизионе треба по-вући на дубину око 6 км. Да ли се само тиме много постиже? Ако се узме да је користан домет артиљериских оруђа од којих се првенствено формирају ПАГ-ови, мањи од 6—8 км, онда би њихово толико повлачење значило остављање првог ешелона без ватрене подршке артиљерије баш онда када је она најпотребнија, тј. у моменту када непријатељ ангажује један део својих резерви и када би постигнути успех требало проширити. Испада да би тада (како предлажу неки аутори) следило премештање на нове ВП и наступио један период „без ватре“, тако да би се то негативно одразило на дејство јединица првог ешелона.

Ако би се артиљерија од које се формирају ПАГ-ови постављала на уобичајеном удаљењу и као досада густо распоређивала, она би и сама или са осталим елементима борбеног поретка претстављала погодан атомски циљ, јер би се налазила у највероватнијој зони дејства нуклеарног оружја. С друге стране, ако би се више приближила предњем крају непријатељске одбране, она би се изложила успешном дејству ватре непријатељског аутоматског оружја, као и оруђа за непомредно гађање. По моме мишљењу, један део артиљерије одговарајућег калибра, тежине и покретљивости, требало би постављати што ближе предњем крају непријатељске одбране, у саставу оних „прилепљених снага“, а други део повлачити више уназад. Ово се може учинити ако се у формацијски састав јединица „нове дивизије“ уведу бестрајна оруђа закључно са калибром 105 мм. При овоме треба водити рачуна о томе да артиљериске групе ДАГ, КАГ и друге могу дејствовати као целина ако се то од њих захтева. Наиме, ако би се артиљериски дивизиони постављали на ВП растресито, на растојањима 1,5—2 км, а по дубини у неколико линија (с тим да се батерије у оквиру дивизиона распоређују као и досада), они би и даље, благодарећи доброј организацији радиовезе, могли остваривати ватре као целина. Другим речима, команданти група и начелник артиљерије дивизије могу ватру

ШЕМА 2

овако растреситих дивизиона концентрисати на најважније делове фронта јединице коју подржавају, пошто се концентрација ватре може остварити погодним маневром путање без концентрације материјала (шема 2).

Пошто оруђа од којих су формиран ПАГ-ови (имајући у виду њихове особине) не би могла остати на досадашњим положајима, у саставу снага првог ешелона, јер би трпела велике губитке, и пошто би пешадија остала без артиљериске ватре баш онда када јој је она најпотребнија (ако би се та оруђа постављала знатно дубље уназад), поставља се питање: шта треба урадити са овим оруђима и да ли увек треба формирати ПАГ-ове? По моме мишљењу, ПАГ-ове треба формирати ређе него досада, јер се недостатак њихове ватре може надокнадити додељивањем потребног броја бестрзајних оруђа у формациски састав пешадиских јединица. Овим би додељивањем јединице првог ешелона имале већи део артиљерије за непосредну подршку, тако да би се у извесној мери надокнадио недостатак ватре ПАГ-ова, док би се довољна ватрена подршка јединица на главном правцу напада могла обезбедити јачим ДАГ-ом него што је био досада. То значи да се у ватри не би ништа изгубило, а добило би се у томе што би се имале растреситије снаге и што би један део артиљерије био извучен из најопасније зоне уназад, а други померен унапред. Због тога би ДАГ-ове требало чешће формирати и по потреби повећати број оруђа у њима и њихове ВП одређивати на удаљењу од 6—8 км. Међутим, поставља се питање: да ли су ватрени положаји од 6—8 км много удаљени од предњег краја и од делова првог ешелона? Очигледно је да је то удаљење неприхватљиво за оруђа од којих су се досада формирали ПАГ-ови, јер би она тек крајњим дометом могла да дејствују само по предњем крају одбране. Али, оруђа из састава ДАГ-а и виших група, чији је домет већи, са овог удаљења могу извршити задатак. Истина, овим се повећавају растурање (Вд 30—40 м) и утрошак муниције, али се нешто мора жртвовати да би се постигла неопходна растреситост снага. Узме ли се у обзир да ови дивизиони у највише случајева туку просторије, што дозвољава веће растурање, онда и ова слабост долази до мањег изражаја.

Како би изгледао коначан облик борбеног поретка

Из досадашњег разматрања јасно се види да се борбени поредак „нове дивизије“ састоји из два дела: првог ешелона са најпотребнијим делом артиљерије и осталих ватрених средстава, а који је распоређен у непосредној близини непријатеља (прилепљен) обично са циљем да изврши ближи задатак, и другог дела распоређеног у дубини и разређеног по фронту, састављеног од резерви или других ешелона, артиљерије и тенкова, са основном наменом да врши ватрену подршку, појачавање темпа напада и проширење постигнутог успеха. При томе треба рачунати и на заштиту авијације и ПА артиљерије како на полазном положају, тако и за време увођења у бој.

Увођењем већег дела бестрзајних оруђа у састав пешадиских јединица повећава се ватрена моћ и у већој мери задовољавају њене потребе у ватри. Овим се и смањује број послужилаца, јер за послуживање бестрзајног оруђа треба мањи број људи.²⁾ Поред тога, бројно стање пешадиских јединица може се смањити увођењем већег броја аутоматског оружја, првенствено пушкомитраљеза и полуаутоматских или аутоматских пушака, тако да се укупно бројно стање дивизије може осетно смањити, ако се узме у обзир наведена могућност смањења броја послужилаца у артиљерији. Према томе, ако би се извршило појачавање дела артиљерије у дубини и увођење већег броја аутоматског и бестрзајног оруђа, ватрена моћ дивизије не би опала, већ би се можда и повећала.

Између првог и другог дела борбеног поретка постоји прилично велика непосредна зона у којој треба распоредити ПТ резерве и ПОЗ-ове.

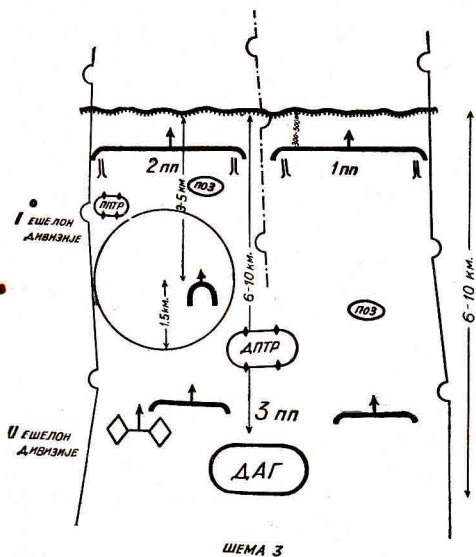
Нова дивизија нападала би на ширем фронту са јачим груписањем снага на главном правцу напада. Она може нападати на ширем фронту зато што ће бранилац — очекујући употребу нуклеарног оружја — организовати одбрану ређим борбеним поретком него досада, тј. поретком у коме ће бити непосреднутих или слабије брањених делова, тако да ће мањим деловима снага бранити шире фронтове, и зато што ће и сам нападач морати да разређује своје снаге како би смањио губитке у случају да и бранилац употреби ово оружје. Међутим, ширина фронта се не може узимати произвољно, јер мора постојати граница преко које се не може ићи. Да бих могао одговорити на питање колика треба да буде ширина фронта напада дивизије, послужићу се једним примером. Ако постројимо борбени поредак дивизије са 5 батаљона у првом ешелону, с тим да сваки батаљон напада на фронту од 750—1.000 метара, онда би нападни фронт дивизије износио од 3.750—5.000 метара. А пошто између 5 батаљона постоје 4 растојања од око 500 метара, то би фронт напада дивизије износио 6—7 км. (Овде треба имати у виду да растојање између батаљона, од центра једног до центра другог батаљона, треба да буде око 1,5 км како дејство атомске бомбе на један батаљон не би захватило у већој мери и други.) При томе би батаљони и даље нападали на фронту од по 750—1.000 метара, само би између њих постојале зоне од око 500 метара, које би се морале тући обостраном ватром. Ово растојање мора постојати, бар у почетном груписању снага (за време подилажења и приближавања), на полазном и јуришном положају, да би један батаљон био удаљен од другог управо толико да зона тешких па и средњих губитака не захвати оба батаљона. Разуме се да у свакој

²⁾ Док батерију 76 и 105 мм послужује по 28 људи (рачунајући ту и командире одељења), дотле батерију бестрзајних топова послужује свега 16 људи (рачунајући командире одељења и нишанцију), тако да се на једној батерији може уштедеги 12 људи. Ефикасност бестрзајног оруђа 105 мм равна је класичном оруђу од 76 па и 105 мм, а дomet и неким оруђима 105 мм. Пробојност кумулативне гранате иста је код једних и других оруђа истог калибра.

конкретној ситуацији, тј. при нападу на одбрану различитог карактера, фронт напада треба сужавати или проширивати у одговарајућој мери. Према томе, ако би дивизија извршила овакво груписање снага

и постројила свој борбени поредак, атомска бомба не би нанела теже губитке ни једној јединици већој од батаљона. У том случају њене главне снаге не би биле нагомилане на просторији од 6—8 км², већ на 36—70 км² (6—10 км по дубини и 6—7 км по фронту), с тим што се њихова кохезија и јединство мора одржавати добром организацијом лезе и садејства (шема 3).

Овде сам изложио борбени поредак до кога треба доћи покретом снага унапред, под претпоставком да у току тога покрета може доћи до употребе нуклеарног оружја. Зато би све радње требало изводити ноћу, а брзим претходницама што пре ухватити додир са непријатељем и омогућити главном делу снага да се „прилепе“.

ШЕМА 3

Разумљиво је да изложени борбени поредак не треба сматрати као једино исправан, већ за сваку конкретну ситуацију треба тражити најцелисходније решење.

О УПРАВЉАЊУ ВАТРОМ АРТИЈЕРИЈЕ

С обзиром на масовност и значај артиљериске ватре у савременом боју, проблем управљања ватром артиљерије од интереса је не само за артиљерце већ и за остале војне старешине. У оквиру тога проблема нарочито су значајна питања о скраћењу времена трајања припреме гађања и што тешњем садејству артиљерије са пешадијом и оклопним јединицама, код којих се, очигледно, не ради искључиво о техници гађања.

Мада у пракси постоји више система управљања ватром артиљерије, који се међусобно више или мање разликују, данас се може говорити, углавном, о два основна система¹⁾ која су проверена ратном праксом. Иако оба ова система имају у суштини исте основне органе и решавају исте проблеме (осматрачи, органи за рачунање елемената, систем садејства са пешадијом, груписање артиљерије, систем веза, итд.), ипак, међу њима постоје знатне разлике које долазе до изражаја нарочито у динамичним ситуацијама кад је време за припрему гађања врло ограничено. Кроз упоредну анализу тих разлика могу се сагледати предности и недостаци једног система у односу на други.

Улога осматрача

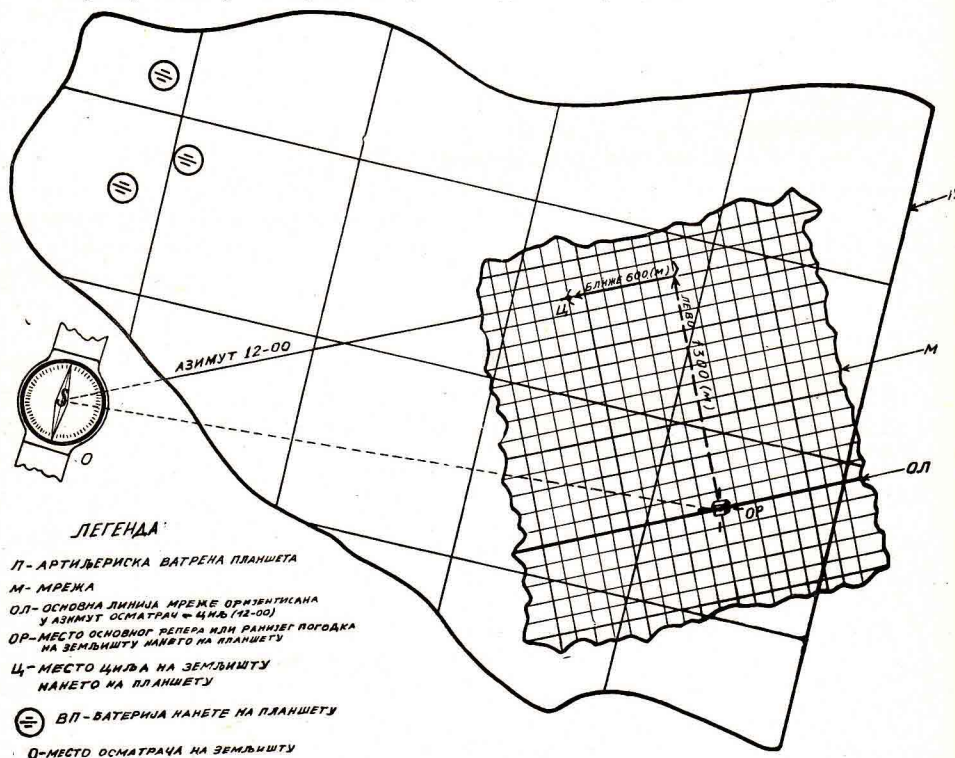
Код оба система осматрачи врше исту основну функцију: осматрање циљева и погодака сопствене артиљерије. Међутим, код првог система органи који врше осматрање рачунају и елементе за гађање и дају команде за отварање ватре и вршење коректуре. Тиме је омогућено да се команда за отварање ватре даје чим се осмотри неки циљ непосредно, без икаквих посредника. Но, да би се та могућност реализовала, потребно је: да осматрач познаје место батерије за чији рачун врши осматрање и да је са њом у непосредној (жичној или радио) вези, као и да му је познато место осматрачнице у односу на места батерије и циља.

¹⁾ Битна разлика између ова два система је у начину на који је решено питање тактичке и техничке стране управљања ватром артиљерије. Код једног система (у даљем *првог*) и тактичка и техничка страна налазе се у рукама истих органа, док се код *другог* система техничка страна управљања ватром налази у рукама посебних органа (истакнути осматрачи и центар за управу ватром — ЦУВ).

Код другог система осматрач не врши рачунање елемената за гађање нити даје команде за отварање ватре, већ на основу резултата осматрања само поставља захтеве за ватру и даје поправке у току коректуре. За споразум осматрача са јединицом која врши гађање користи се мрежа као део прибора за управљање ватром.

Ради бољег разумевања и лакшег праћења даљег излагања, изнећу у најкраћим цртама суштину рада са мрежом.

Мрежа је лист провидног папира који је квадриран у размери 1 : 25.000 и кроз чију је средину јасно обележена основна линија правоуглог координантног система; обично је у облику круга на чијем се ободу налази скала у хиљадитима која се користи за оријентисање мреже. Таква мрежа, постављена на артиљерску ватрену планшету²⁾ и оријентисана у азимут осматрач — циљ, ствара идентичне односе између тачака на планшети и тачака на земљишту како их осматрач посматра. (Види шему бр. 1.) Тиме је створена могућност да осматрач, простим осматрањем, го-

ШЕМА 1

тово без икаквих рачуна и без икаквих инструмената, осим ручне бусоле и ручног двогледа, процењује и јавља за колико се неки циљ налази лево или десно, ближе или даље од репера, ранијег погодка или неке друге уговорене тачке, односно за колико треба зрно да падне десно или лево, ближе или даље, да би се погодио циљ. Јављања осматрача могу се без

²⁾ Лист цртаће хартије, исквадриран километарском мрежом у размери 1 : 25.000, на коме су нанета места ватрених положаја (ВП) батерија и бар један репер (у рејону вероватне појаве циљева).

икаквог губитка времена нанети на ватрену планшету убодом игле, који показује на коме се месту на планшети (односно на земљишту) налази циљ, односно где треба да падне следеће зрно.

Пошто су на планшети нанета места ВП и место циља (односно место где треба да падне следеће зрно), одређивање елемената за гађање не претставља више проблем, јер се подесним прибором (елементаром) то може учинити скоро истом брзином којом се могу читати готови елементи. (Они се читају на лењиру који се прислања од места батерија до иглице која показује место циља.) Елементи су заиста „готови“, јер се одговарајућим поступком и прибором у њих аутоматски укључују метео-балистичке или коректурне поправке ранијих гађања.

Применом мреже постиже се више предности. Пре свега, артиљериски осматрач (или артиљериски старешина на осматрачници), од чијег рада у пресудној мери зависи ефикасност артиљериске ватре, ослобађа се за време осматрања руковања сложеним инструментима и свих рачунања око одређивања елемената за гађање, те може сву пажњу сасредити на тактичка разматрања и споразумевање са пешадиским старешином кога подржава, односно за чији рачун дејствује. Поред тога, рад артиљериског осматрача у техничком и стручном погледу упрошћава се у толикој мери да се у случају потребе, уз релативно малу обуку, могу користити као артиљериски осматрачи и официри других родова (авијације, тенковских јединица, пешадије и сл.). Ово свакако претставља велику предност како у погледу могућности тренутне замене осматрача избачених из строја у току борбе, тако и у примени импровизованог управљања ватром за рачун јединица код којих нема артиљериских осматрача, а са којима се на неки начин може успоставити веза. Овде се улога и могућности рада артиљериског осматрача мењају суштински. Наиме, осматрачу може бити потпуно непознато место ВП батерије или дивизиона за чији рачун врши осматрање, па чак и координате места сопствених осматрачница; и обрнуто, батерији или дивизиону може бити потпуно непознато место осматрача који врши осматрање за њихов рачун, а да то уопште не утиче на њихов рад. Због тога се у току развоја борбе могу осматрачнице и ВП премештати готово независно једни од других. Исто тако, осматрање и стављање ватрених захтева артиљерији може се вршити и у покрету, што у још већој мери омогућава артиљериском осматрачу да непрекидно прати одговарајућег пешадиског старешину и буде увек у току ситуације. Ово уједно омогућава и много већу еластичност у раду при премештању артиљерије, наравно, под условом да су обезбеђене сигурне везе између осматрача и одговарајућег ВП — што применом одговарајућих радиосредстава не претставља више озбиљан проблем. Може се рећи да је применом овог система нађено решење које се тражило још од времена када су у Првом светском рату остајали безуспешни покушаји пробоја — знатним делом баш ради тога што артиљерија није могла довољно успешно и еластично да врши премештање и да прати пешадију. Најзад, улога осматрача се мења и у томе што он више не мора бити везан за своју батерију, нити само за једну батерију или дивизион, као што је случај код првог система, већ његова осматрања може користити толико батерија

или дивизиона колико је у одређеној ситуацији потребно, наравно, под условом да се обезбеде одговарајуће везе. С друге стране, једна батерија не мора да се ограничава само на услуге једног, односно само својих осматрача, већ може без икакве тешкоће користити сваког осматрача са којим се може успоставити веза. А то значи квалитативно нов систем повезивања осматрачница са ватреним положајима, који, правилно примењен, обезбеђује боље искоришћење осматрача и оруђа него што је случај код првог система управљања ватром, где сваки осматрач осматра првенствено само за рачун своје батерије. Самим тим су проширене могућности садејства са пешадијом, јер артиљериски осматрач, који се налази код неког пешадиског команданта, не претставља више само једну батерију већ — у случају потребе — и све батерије и дивизионе којима располаже једна артиљериска група, и то без губљења времена око ангажовања других јединица обилазним — надлежним путем.

Према томе, посматрано са гледишта улоге осматрача, други систем има несумњивих предности. Једина предност првог система — да осматрач може дати команду за отварање ватре чим осмотри циљ — ограничена је тиме што ватру може отворати само батерија за коју је осматрач непосредно везан и што је брзина отварања ватре условљена личном способношћу осматрача да правилно и брзо израчунава елементе, што у борбеним условима није увек просто.

Органи за одређивање елемената за гађање

Код првог система су органи за одређивање елемената за гађање у основи сами осматрачи (командири батерија), а помажу им рачуначи који се налазе непосредно уз артиљериског старешину (командира батерије и команданта дивизиона). Метод рада је различит: одока, по карти, рачунски или комбиновано.

Код другог система су органи за одређивање елемената за гађање потпуно одвојени од осматрача. Они се налазе у центрима ватре (ЦУВ), где се у суштини врши претварање резултата осматрања у коначне елементе за гађање. Метод рада, који је у основи графички, устаљен је и упрошћен. ЦУВ се налази у батерији и у дивизиону, па се и елементи за гађање могу рачунати у батерији или у дивизиону. Предност рачунања елемената у дивизиону је у томе што се постиже квалитетнији, сигурнији и бржи рад, јер дивизион располаже са више средстава од батерије. Но, постојање посебног ЦУВ-а нужно је и у батерији, зато што се она понекад издваја из дивизиона, што може да изгуби везу са њим, или зато што дивизионски ЦУВ може бити преоптерећен. А пошто се оба центра ватре налазе у рејону ватреног положаја батерије, односно дивизиона, они су релативно добро заштићени од угледа и дејства непријатеља, тако да се у њима може квалитетније радити услед мањих психичких напрезања.

Ако се упореде ова два система, видеће се да други систем има предност у томе што је рачунање код њега одвојено од осматрања и

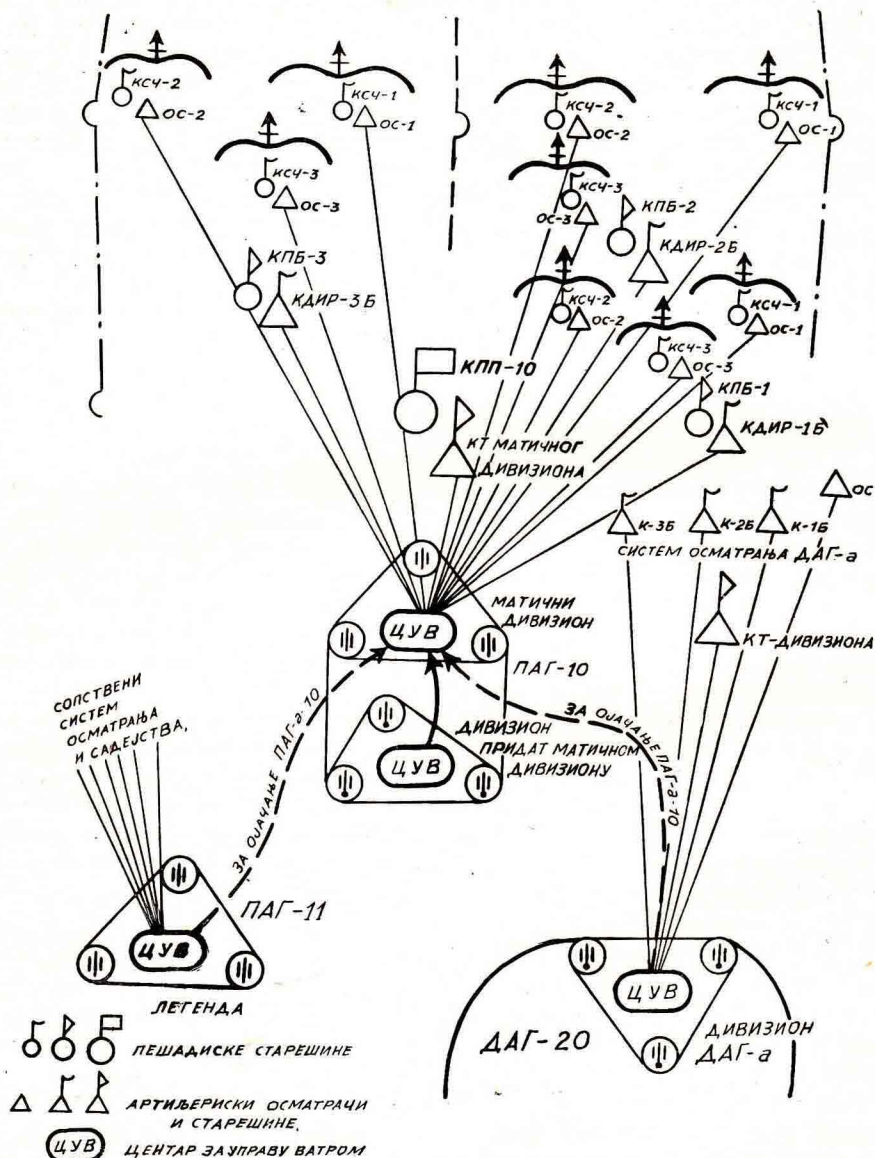
засновано на упрошћеном графичком принципу, тако да га без већих напора могу вршити и обични војници, али и он има недостатак у томе што се у штабу дивизиона повећава број официра, јер начелник ЦУВ-а дивизиона мора бити официр. Но, треба имати у виду да се постојањем овог официра обезбеђује бољи квалитет рада у рејону ВП у времену када су командант дивизиона и командири батерија на осматрачницама. Осим тога, рад у рејону ВП у извесној се мери осамостаљује, чиме се, донекле, растеређују командант дивизиона и командири батерија, пошто не морају увек лично да бирају и извиђају те рејоне. Напротив, они могу старешинама у рејону ВП препустити више иницијативе у избору и извиђању ВП и читавом раду код оруђа, да би сами могли потпуније да прате ситуацију на фронту, чиме се, уствари, опет добија у времену. Овоме треба додати још и то да аутоматско укључивање коректурних поправки и метеопоправки у елементе за гађање такође доприноси скраћивању времена трајања припреме, што није случај код првог система.

Систем садејства са пешадијом

Код првог система дивизиони начелно имају подједнак број официра и средстава везе, с тим што постоје извесне разлике између дивизиона непосредне и опште подршке. Веза са пешадијом обезбеђује се на тај начин што се из дивизиона (одређених за непосредну подршку или придатих неком пешадиском пуку) упућују неке старешине (командант дивизиона и командири батерија, а евентуално и још по који осматрач) код пешадиских старешина за чији рачун раде (команданта пука и батаљона и командира чете), при чему се сваки дивизион или, још тачније, свака батерија повезује са одговарајућом пешадиском јединицом. Ако је потребна интервенција читавог дивизиона или групе, онда се то остварује надлежним путем преко команданта дивизиона и групе, тако да се тиме повећава време трајања припрема за отварање ватре. Слично је и при тражењу интервенције од стране дивизиона опште подршке, која се такође мора обезбедити надлежним путем преко начелника артиљерије дивизије или корпуса.

Код другог система, дивизиони непосредне подршке нису једнаки ни по саставу ни по улози. За подршку сваког пука (пешадиског или оклопног) предвиђен је посебан, начелно, увек исти дивизион. Ови дивизиони опремљени су тако да могу сопственим средствима осматрања и веза задовољити све потребе садејства са одговарајућим (пешадиским или оклопним) пуком. При томе се командант таквог дивизиона, начелно, налази код команданта пешадиског пука, а командири батерија код команданата дивизиона (види шему 2). Али, како то није довољно за тесно садејство са пешадијом, а нарочито за гађање циљева у непосредној близини сопствених трупа (што је првенствени задатак дивизиона непосредне подршке), то је нужно да се одређују и посебни истакнути осматрачи који се, начелно, упућују код сваког (по могућству увек истог) командира стрелачке чете или, бар по дво-

јица на дивизион,³⁾ код командира стрељачких чета у првом ешелону, тако да у оваквим дивизионима има по 10—13 осматрача. Тиме се у

Шема 2

³⁾ Дивизиони са тако развијеним системом осматрања и одржавања везе са пешадијом названи су *матични дивизиони*.

знатној мери обезбеђује не само ефикасност него и стабилност система садејства.

Међутим, ако дивизион непосредне подршке (матични дивизион) није довољан за ефикасно артиљериско обезбеђење једног пешадиског пука, природно је да се за ту сврху морају користити и други, првенствено лаки дивизиони. Ако би матични дивизиони обезбеђивали довољан број старешина и осматрача за потребе садејства и осматрања — а пошто увођење мреже у систему управљања ватром омогућава стварање система осматрања који је независан од органских јединица — онда код нематичних дивизиона лаке артиљерије, свакако, не би био потребан толики број осматрача. Напротив, таквим дивизионима могу послужити као осматрачи њихови команданти дивизиона и командири батерија, ако би ови дивизиони били одређени за неки самосталнији задатак (на пример, као придати или као подршка неког самосталнијег батаљона и сл.), док би у осталим случајевима у потпуности могли користити систем осматрања матичног дивизиона.

Дивизиони за општу подршку, који већином дејствују на циљеве који се не могу осматрати без коришћења авиона, радара или звуковног извиђања, немају потребе за посебним системом садејства са пешадијом и непосредног блиског осматрања, јер могу (по потреби) користити постојећи систем осматрања матичних дивизиона. За њих је довољно свега 4—5 сопствених осматрача (командант дивизиона, командири батерија и, евентуално, још неки осматрач на дивизион).

Према томе, код другог система постоји разлика у броју осматрача и средстава везе код матичних дивизиона, нематичних дивизиона непосредне подршке и дивизиона који су намењени за општу подршку. Код овог система се несумњиво истиче извесна стабилност садејства, која у развоју динамике често може бити од пресудног значаја, док код првог система свако прегруписивање артиљерије изискује и прегруписивање органа и средстава за осматрање и везу, што је увек скопчано са великим утрошком времена, а понекад и неизводљиво у кратком временском периоду. Најзад, код другог система треба истаћи и то да сваки осматрач у дивизиону није само осматрач своје батерије, већ може вршити осматрање за рачун било које батерије у дивизиону, формациске или придате. Тако он може тражити непосредно од ЦУВ-а (избегавајући обилазни надлежни пут) не само ватру једне батерије, већ и читавог дивизиона. Иако ће командант дивизиона, наравно, одлучивати и благовремено регулисати да ли ће се и под којим условима таквим захтевима излазити у сусрет, ипак је битно да овај систем технички омогућава да се то оствари за знатно краће време него први систем, код кога осматрач треба да показује циљ на земљишту и да надлежним путем тражи ватру дивизиона.

Груписање артиљерије

Артиљериске групе тактичких и оперативних јединица (од пешадиског пука до армије) и специјалне групе за вршење посебних задатака могу постојати код оба система, али постоје битне разлике у њиховој унутрашњој структури (нарочито код пуковских група) и у међусобном садејству разних група.

Код првог система улога дивизиона у оквиру сваке групе је, више-мање, једнака. Чак и када се у оквиру пуковске артиљериске групе једни дивизиони одреде за подршку појединих батаљона, а други задрже у руци команданта групе као подручни, нема битне разлике у начину извршења задатака, јер сваки од њих извршава добивени задатак сопственим средствима и независно од других дивизиона. Код другог система стање је сасвим другојачије, пошто је матични дивизион формациски предодређен да формира пуковску артиљериску групу (ПАГ), те он располаже одговарајућим органима и средствима за образовање система осматрања и веза ради садејства са пешадијом.

Сваки ватрени захтев од артиљериских осматрача (а они се налазе и код командира стрељачких чета) преноси се ЦУВ-у дивизиона непосредно и моментано, а овај је у стању да такве ватрене захтеве врло брзо претвори у команде за отварање ватре (и то за време које се може мерити секундама, а не минутима). Притом се за остварење сваког ватреног захтева може користити било која батерија у дивизиону — свакако првенствено она која је тренутно слободна или која извршава мање важан задатак. Код Паг-ова јачине једног дивизиона може се успешно решити питање управе ватром ако се правилно разради и регулише питање надлежности у реализовању ватрених захтева између команданта дивизиона, ЦУВ-а, командира батерија, официра осматрача и одговарајућих пешадиских старешина (што не претставља нарочити проблем). У том случају је, у погледу брзине и непосредности интервенције артиљериском ватром дивизиона у оквиру пешадиског пука, заиста постигнуто највише што се може тражити при данашњој конструкцији артиљериских оруђа. Више од тога моћи ће се остварити тек када центри ватре буду опремљени електронским рачунарима и када се њихове команде буду могле аутоматски преносити на оруђе (као код противавионске артиљерије).

Ако би се у оквиру ПАГ-а који би имао више дивизиона, неки дивизиони одређивали за подршку појединих батаљона, несумњиво је да би се тиме реметио устаљени систем осматрања матичног дивизиона, тако да је такав поступак оправдан првенствено у ситуацијама које захтевају већу самосталност појединих батаљона. У осталим би случајевима било боље да нематични дивизиони, за осматрање и одржавање везе са пешадијом, у потпуности користе систем матичног дивизиона, што могу лако постићи простим повезивањем свога ЦУВ-а са матичним. Код жичних веза то се може остварити са неколико стотина метара кабла и једним телефоном, а код радиовезе

укључивањем једне радиостанице из ЦУВ-а нематичног дивизиона у радиомрежу команданта матичног дивизиона. Ватрени захтев који телефоном стиже у ЦУВ матичног дивизиона може се одавде (простим непосредним спајањем одговарајућих линија) моментано пренети у ЦУВ нематичног дивизиона, који се на тај начин повезује непосредно са одговарајућим осматрачем матичног дивизиона, тако да може поступити по његовом захтеву. На сличан начин се то може остварити и помоћу радиовеза. Неискоришћена средства за везу нематичног дивизиона, па и његови осматрачи, могу се делимично искористити за потребе матичног дивизиона.

Питања међусобних односа у оквиру једне артиљериске групе најлакше и најједноставније се могу решити простим додавањем нематичног дивизиона матичном, постављањем команданта матичног дивизиона за команданта ПАГ-а и успостављањем везе између њихових центара ватре. У том случају, у погледу садејства са пешадијом наступила би промена само у количини артиљерије која ради за рачун пешадиске јединице, док би односи пешадиских и артиљериских старешина остали непромењени. То значи да би садејство са пешадијом било потпуно стабилно, без обзира на то да ли се у ПАГ-у налази један или више дивизиона. Међутим, и овде се појављују извесне тешкоће због ограничености командних средстава матичног дивизиона, тако да би код ПАГ-ова јачих од три дивизиона био нужен штаб артиљериског пука који би образовао штаб ПАГ-а. У том би случају штаб артиљериског пука вршио планирање, док би се за непосредно управљање ватром и извршавање хитних ватрених задатака и даље користио матични дивизион, по потреби ојачан неким дивизионом из састава ПАГ-а. На тај начин, пешадиски старешина би опет поред себе имао свог артиљериског осматрача, преко кога би моментано упућивао своје ватрене захтеве, а командант пешадиског пука имао би на расположењу за питања планирања квалитетнији артиљериски штаб. Остале дивизионе користио би командант ПАГ-а за планске или специјалне задатке (противминобацачка борба и сл.).

С обзиром на изнето и околност да је релативно мало ПАГ-ова јачине преко три дивизиона, применом другог система очигледно се мења и значај команде артиљериског пука. Притом се слободно може рећи да код артиљерије непосредне подршке више нема потребе за штабом пука на свака три дивизиона, осим, можда, код матичних.

У оквиру разматрања питања груписања артиљерије интересантно је осврнути се и на питање *ојачавања артиљеријом*. Као што смо видели, код оба система примењује се и додавање артиљерије пешадиским јединицама и њихова подршка артиљеријом. При томе се особеност у додавању код другог система огледа у томе што се артиљериска јединица, може придати не само пешадиској (и оклопној) већ и некој другој артиљериској јединици. Овим се постиже да се сваки артиљериски дивизион може одмах користити за дејство чим се постави на ВП, чим се његов штаб повеже са ВП батерија и успостави везу са неким дивизионом који већ има организован систем осма-

трања и садејства са пешадијом. Тиме се питање ојачавања артиљеријом сасвим упрошћава и знатно убрзава, што је нарочито значајно у ситуацијама кад се нема много времена на расположењу. Међутим, додавањем и подршком се не исцрпљује питање ојачавања артиљеријом, већ се код овога система примењује још и ојачавање ватром, односно ојачавање у ужем смислу речи.

Дивизиони ДАГ-а, осим задатака опште подршке, треба и да ојачавају дејство ПАГ-ова. То се код првог система управљања ватром постиже планирањем у припремном периоду или тражењем ватре надлежним путем преко начелника артиљерије дивизије. Код другог система, дивизион ДАГ-а такође развија свој систем осматрања према потребама задатака опште подршке. Међутим, такав систем осматрања не може обезбедити ефикасно извршење задатака ојачања артиљерије непосредне подршке тамо где је потребно непосредно блиско осматрање, нити може омогућити тесно садејство са пешадијом, које је код таквих задатака такође нужно. Ове тешкоће отклониће се ако дивизион ДАГ-а успостави везу од свог ЦУВ-а до ЦУВ-а матичног дивизиона ПАГ-а који треба да подржава. Тиме ће он бити у могућности да користи цео систем осматрања и садејства матичног дивизиона готово исто онако као било која батерија тога дивизиона. Дакле, дивизион ДАГ-а, у овом случају, није придат матичном дивизиону, нити га подржава, већ га само ојачава ватром, тј. само му ставља на расположење своје цеви и муницију, а матични дивизион (односно ПАГ) одлучује кад, где и како ће се та ватра употребити. Исто то важи и за случај кад ПАГ пешадиског пука у другом ешелону треба да ојача један од ПАГ-ова у првом ешелону. Такав ПАГ, који ће се готово увек састојати само од матичног дивизиона, развиће свој систем осматрања и садејства код свога пешадиског пука у другом ешелону, да би био у могућности да му сваког момента пружи одговарајућу артиљеријску подршку. Успостављањем везе са матичним дивизионом једног од ПАГ-ова првог ешелона (преко његовог ЦУВ-а) ПАГ другог ешелона у сваком моменту може да га ојачава ватром. Сем тога, овај би ПАГ, при увођењу у бој пука другог ешелона (коме он припада), без икаквих тешкоћа могао да подржава свој пук и да сам, по потреби, буде ојачан од стране матичног дивизиона из ПАГ-а првог ешелона са којим је успоставио везу. А пошто се ојачање ватром може проширити и даље — на међусобно ојачавање суседних група, то се појам ојачања артиљеријом (осим додавањем и подршком) проширује и на ојачање ватром. При томе је потребно указати на то да ојачање мора бити правилно регулисано у погледу времена дејства и утрошка муниције како се не би вршило на рачун основних задатака јединица одређених за ојачање. Међутим, кад је на овај начин створена могућност да се ојачање технички може лако извршити, онда није тешко регулисати да оно у тактичком погледу буде најрационалније извршено у духу одлука општевојних и пешадиских команданата. Најзад, овакво решење питања ојачања артиљеријом знатно олакшава прелазак са сасређеног на подељено

командовање, и обратно, јер не изискује никаква померања артиљеристких старешина ни промене постојећег система осматрања и садејства са пешадијом.

Дакле, и са гледишта груписања артиљерије може се рећи да је други систем (услед унутрашње структуре групе ПАГ и могућности међусобног повезивања разних група) осетно еластичнији од првог.

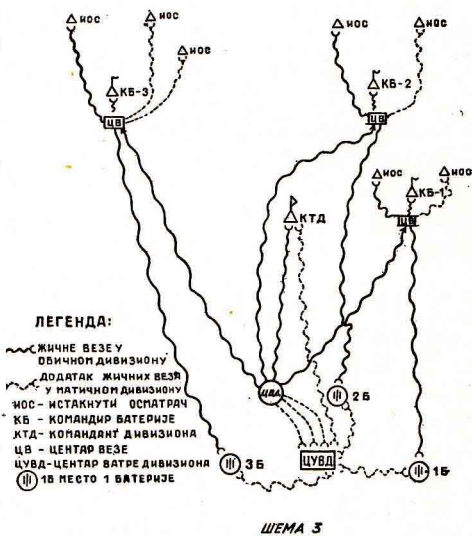
Систем веза

Ако се при разматрању овог питања гледа само на потребну количину средстава везе (број људства, дужину кабла и број радиостаница), може се рећи да је први систем економичнији, нарочито у односу на матични дивизион код другог система. Разлика у погледу жичних веза може се видети на шеми 3, у којој су тачкицама претстављене линије и телефони који не постоје код дивизиона првог система.

Повећање дужине кабла код матичног дивизиона условљено је оправданим повећањем броја осматрача премештањем ЦУВ-а у рејон ВП батерија и успостављањем непосредних веза између ЦУВ-а и ВП батерија. Овај други моменат такође је значајан за скраћивање времена трајања припреме гађања, јер је тиме створена могућност да се команде за ватру преносе истовремено свима батеријама.

Повећање људства долази отуда што се код телефонских апарата на линијама које повезују ВП батерија са ЦУВ-ом дивизиона налази по један рачунач (укупно 6 у дивизиону уместо само 3 у батеријама), који су неопходни ради бржег и сигурнијег преноса ватрених команди (имају стално слушалице на ушима те није потребно никакво позивање, а раде стално за исте батерије, те се смањује могућност појаве грубих грешака).

Док у једном дивизиону код првог система има укупно 11—14 радиостаница (по 3—4 у батеријама и 2 у дивизиону), дотле њихов број код другог система зависи од броја осматрача и улоге дивизиона. Наиме, код дивизиона непосредне подршке сваки осматрач мора бити непосредно везан са центрима ватре своје батерије и дивизиона, а код дивизиона опште подршке батерија све више губи улогу ватрене јединице, која прелази на дивизион, те се и осматрачи претварају искључиво у осматраче дивизиона који се могу везати само за његов

ЦУВ. Према томе, у матичном дивизиону може бити 22—25 радиостаница, у нематичном дивизиону непосредне подршке 10—13, а у дивизиону опште подршке 7—8. То значи да први систем, због мањег броја осматрача и мањег броја веза у оквиру ВП батерија, захтева мање средстава везе, али се то смањење остварује на рачун квалитета осматрања и брзине сигурности преношења команди.

Број оруђа у батерији

За први систем управљања ватром карактеристичније су батерије од 4, а за други систем батерије од 6 оруђа. Међутим, мени изгледа да би најбоље одговарале батерије од 5 оруђа, пошто би код њих број официра, средстава везе и осталих органа за управљање ватром остао исти као код батерије од 4 оруђа, док би се техничке могућности повећале за 20%. Одређивањем средњег оруђа код таквих батерија за основно оруђе олакшало би се образовање снопа и распоред ватре по циљу, а упростио и убрзао споразум између осматрача и ЦУВ-а, пошто би за осматраче при одређивању места циља било најпростије да дају податке у односу на његов центар, додајући још фронт и дубину. Тада би усмеравање средњег оруђа у батерији на центар циља било веома погодно за коректуру и групно гађање.

*

Ако упоредимо ова два система управљања ватром долазимо до закључка да би оба давали приближно исте резултате ако би се располагало довољним временом за припрему на топографској основи. Међутим, несумњиво је да у брзо променљивим ситуацијама други систем има озбиљних предности како у погледу стабилности и независности система осматрања и садејства са пешадијом и велике упрошћености рада на припреми елемената и извођењу коректуре (а у вези са тиме и лакше обуке), тако и у погледу веће еластичности у начину груписања и ојачања артиљеријом и ојачавања ватром. Те предности, које су углавном последица успешне поделе рада између осматрача и центра ватре, а долазе нарочито до изражаја код управљања ватром дивизиона и групе, свакако оправдавају извесно повећање средстава везе које захтева овај систем.

Исто тако, може се рећи да би један способан командир батерије, при подједнаком квалитету обуке, у повољним случајевима код првог система могао да оствари неку батериску ватру брже и успешније, али то не би био случај и са дивизиском ватром. Гледајући оба система у целини, а нарочито организацију и поделу рада и резултате које они дају, и упоређујући их са процесом производње, намеће се закључак да први систем више потсећа на занатство, а други на фабричку производњу. Зато је природно што други систем све више упућује земаљску артиљерију да иде трагом којим је противавионска артиљерија, због природе својих циљева, већ одавно кренула.

ЗАДАЦИ ВОЈНЕ ПСИХОЛОГИЈЕ

Данас се у војној теорији и пракси све више истиче потреба за што свестранијим проучавањем човека као психичког бића. У том се смислу изграђује и себи утире пут најмлађа грана опште психологије — *војна психологија* — чији је предмет проучавање војника као психичког бића.

Од Првог светског рата, када су амерички психолози конструисали тзв. алфа-армиски тест, помоћу којег је било испитано и распоређено на различите дужности у армији преко 1,600.000 регрута, па током Другог светског рата, у коме су готово све армије имале организовану психолошку службу, војна психологија се својим методама и средствима показала у пракси врло корисном, без обзира да ли су је користиле армије које су водиле праведан или неправедан рат.

Данас се војна психологија не бави само задатком одабирања и распоређивања људства, као што то неки мисле, већ су њени задаци много већи и сложенији. Психолошки проблем човека у армији не решава се само његовим исправним одабирањем и распоређивањем; потребно је још човека обучити и војну опрему конструисати тако да она буде што прикладнија за обуку и борбу; потребно је развити и одржати његов борбени морал и дисциплину; потребно је очувати његову психичку равнотежу у миру и рату и, најзад, потребно је усавршити средства психолошког рата као саставног дела војних операција.

У овом ћу чланку покушати да прикажем у информативној форми задатке војне психологије.

Одабирање и распоређивање људства

Свако радно место у армији¹⁾ захтева од војника низ способности и вештина, које су потребне да би он на њима био што ефикаснији. Радна места, на пример, шофера, пилота, везисте, артиљерца, итд. захтевају одређене психичке способности у погледу осетљивости, брзине реакције, мануелне спретности, интелигенције, итд. Разни људи поседују различите способности и вештине, које су резултат,

¹⁾ Према психолошкој класификацији у свакој модерној армији има преко 500 радних места.

с једне стране, њиховог искуства, образовања и занимања у грађанству, а с друге, њихових унутарњих диспозиција и надарености.

Поставља се питање: како да се одреди човек са одговарајућим способностима на извесно радно место у војсци, да би на њему што ефикасније деловао? Да ли су за то довољни подаци о занимању и образовању тих људи у грађанству? Ти подаци су несумњиво важни, али они ипак нису довољни да би се упознале све способности и вештине људи. Наиме, у војсци има радних места која се по свом карактеру мање-више разликују од занимања у грађанству. Јасно је да ће шофери из грађанства бити распоређени за шофере у војсци, евентуално за тенкисте. Међутим, ко да се распореди за радаристу или за осматрача на стереоскопским даљиномерима. Правници, књиговође и административни чиновници могу се распоредити на нека административна места у војсци. Пошто таквих занимања из грађанства понекад долази више него што су потребе војске, поставља се питање где да се распореди преостали? Затим, где да се распореди земљорадници и они који немају стручног знања и већег образовања? А зар многи од њих немају неких способности које се у први мах не могу уочити а које су драгоцене за извесна радна места у војсци? Ако неки, например, имају добре математичке способности, онда их треба распоредити тамо где се оне највише траже. Данашње модерно наоружање захтева многе издиференциране способности и вештине које није могуће пронаћи и установити само случајним и субјективним посматрањем људи.

На питање да ли психологија, својим методама и средствима, може установити какве способности имају људи и на којим ће, према томе, радним местима показати највише успеха, може се у већини случајева потврдно одговорити. Ово не треба схватити у апсолутном смислу, јер психологија још нема нити ће имати тако прецизних средстава помоћу којих би се код свих људи могле тачно установити њихове способности и тачно предвидети како ће они задовољити на појединим радним местима. Познато је да су психичке појаве људи врло променљиве и условљене многим унутарњим и спољним факторима, те их стога није лако испитивати и оцењивати. Међутим, данас психологија поседује толико поуздана средства да их је могуће примењивати при одабирању и распоређивању људства у војсци. Пракса је при томе показала да примена психолошких средстава побољшава ову процедуру и отклања многе грешке које се појављују кад је та процедура непсихолошка.

Следећи пример речито говори о томе колико је корисна примена психолошких средстава у одабирању и распоређивању људства. „Подводни звучници“²⁾ који су у току Другог светског рата били монтирани на америчким ратним бродовима, нису дали очекиване резултате. Најпре се посумњало да код њих постоје технички недостаци, али се детаљним проверавањем утврдило да су ови апарати

²⁾ »Sonic apparatus« или како их у нашој морнарици зову „ПЕЛ“.

технички беспрекорни. Затим су били позвани психолози да са своје тачке гледишта анализирају та радна места и да одреде способности које морају имати руковођаци ових апарата. На основу те анализе најпре је било одабрано људство с одговарајућим способностима, а затим се приступило његовом обучавању. Успех је био изванредан: раније, кад су се људи одређивали без психолошког испитивања, од 100 људи у току обуке, која је захтевала велике материјалне издатке и много времена, оспособило би се само 30; доцније, кад је избор био извршен на основу резултата психолошког испитивања, од 100 људи оспособило се 80 — што значи да се број неуспешних случајева смањило за око 70%.

Статистички подаци из нашег војног ваздухопловства такође говоре колико је корисно психолошко одабирање приликом пријема кандидата за ваздухопловно-летачке школе. Тиме се квалитет обуке подиже, избегавају излишни издаци и знатно смањује број отпуштених питомаца из школе.

Очевидно је да је непсихолошка, односно стихиска процедура одабирања и распоређивања врло непоуздана. Она је била могућа док се војна техника није налазила на данашњој висини.

Обука људства

Да би одабрано људство у војсци постигло што већи успех, неопходно је поставити обуку на психолошке основе.

Пракса је показала да се у обуци на психолошким основама избегавају сувишни напори и да се време не троши узалуд. Тако, на пример, у обуци радиотелеграфиста дошло се до закључка да се може уштедети време и постићи жељени успех рационалнијом поделом часова вежбања. Психологија, наиме, доказује да повећање дневних часова вежбања изнад извесног оптимума доводи до опадања у учењу. Образоване су биле две групе које су имале исте способности за примање радио-знакова (што је било утврђено специјалним тестовима). Једна је група вежбала по седам часова, а друга по четири часа дневно. Након пет недеља обе су групе постигле исте резултате, што је практично значило да су у обуци прве групе по три часа дневно била изгубљена.

Затим је доказано да се понекад усавршавањем метода обуке може постићи већа ефикасност у руковању војном опремом него путем скупочених техничких промена на њој. Тако је, на пример, успело да се помоћу специјалних тренер-апарата побошља акустична способност посада у транспортном ваздухопловству. Познато је, наиме, да је под утицајем авионске буке слабија акустична способност примања речи при употреби унутарње телефонске и спољашње радиовезе. Након четворочасовног вежбања на поменутом тренер-апарату акустична способност код свих чланова посаде повећала се за 25%.

Усавршавање војне технике и нова војна опрема неопходно повлаче за собом и нове методе у обуци том опремом. Кад је у Дру-

гом светском рату почело радар-бомбардовање, било је примећено да њима није постигнут очекивани успех. Али, није било јасно да ли је то последица квалитета саме опреме или недовољне дужине обуке. У циљу решења овога проблема, једној групи радар-бомбардера продужена је обука за пет пута. Након завршене обуке установљено је применом фотометода да је дотадашња обука била исувише кратка. Сем тога, анализа је показала да је осцилоскопу, једном од најважнијих инструмената у радар-бомбардовању, у обуци требало посветити више пажње. Најзад је установљено да радаристи не поседују довољну вештину читања инструмената под условима светлосних блесака. У вези с тиме приступило се конструисању специјалног тренер-апарата за вежбање вида под условима светлосних блесака.

Формирање исправних психомоторних навика у војној обуци од неоцењиве је вредности за подизање борбене готовости сваке армије. Тако, на пример, исправне навике у нишањењу и гађању предуслов су за ефикасну ватру. Чести су случајеви да војници у обуци стекну исправне психомоторне навике (на пример, изравњање предњег и задњег нишана са метом, задржавање дисања и окидање обараче, итд.) са маневарским метком, али кад добију бојеве метке, због стрепње и ишчекивања, настају разни поремећаји (дрхтање руку, грубо окидање обараче, затварање оба ока, итд.), који привремено разбијају читав онај систем дотада стечених психомоторних навика. Према испитивању А. Барановског, 75% војника показује те појаве приликом прве употребе бојевог метка³). Психолошким усавршавањем метода обуке нишањења и гађања (вербални стимуланс старешине, мешање маневарске и бојеве муниције и сл.) постигнуто је да се војници потпуно ослободе негативног ефекта стрепње и ишчекивања. Са психолошке тачке гледишта те су појаве у прво време нормалне. И. П. Павлов је указивао на то да сваки нови надражај изазива у почетку тзв. одбранбени рефлекс, који привремено кочи и ремети раније формиране психомоторне навике, и који се неутрализује доцнијим понављањем радњи и активирањем воље.

Конструкција војне опреме

Задатак је војне обуке да човека прилагоди машини, а конструктора да машину прилагоди човеку. У томе је смислу потребна сарадња војног психолога и инжењера, која омогућава да се конструише што прикладнија и ефикаснија војна опрема. У стицању психомоторних навика и вештина при руковању војном опремом постоје психолошке законитости, које постављају извесне захтеве у погледу конструкције војне опреме. Психомоторне навике и вештине се брже и сигурније развијају уколико се приликом конструкције војне опреме не занемаре те законитости.

³) Военный Вестник, бр. 10, 1953.

Поставља се, например, проблем конструкције прелазног типа авиона у обуци технике пилотирања. Психолог, познавајући које психомоторне навике и вештине мора питомац стећи на основном типу авиона, може претпоставити какве особине мора имати прелазни тип авиона с обзиром на дискриминационе осетљивости⁴⁾ код питомаца, које је потребно да они развију да би прешли на брзе авионе. Наравно, оваквим познавањем проблема војни психолог моћи ће дати сугестије ваздухопловном конструктору како да у овом конкретном случају конструише авион који би у процесу обуке био што прикладнији.

У савременој војној психологији истакнута је идеја „човек-машина“ заједно, као једна борбена целина, а не само човек и не само машина. То значи, да човека и машину треба међусобно прилагодити у циљу постизања што ефикаснијег дејства. Грешке у једној од ових компонената нужно изазивају одговарајуће последице и у целини. Војни психолог треба да буде научни мост између два тако разнородна елемента као што су опрема и људство, јер је сарадња у том смислу између њега и војног инжињера драгоцена. Психолог је „инжињер човечје психе“⁵⁾ јер он ради са живим, људским, а инжињер са мртвим, техничким материјалом. Модерна армија се не може замислити без инжињера — машинских, електротехничких, ваздухопловних, итд. Њихова делатност мора бити усклађена у циљу стварања ефикасне борбене целине „човек-машина“.

Војнички морал

Обично се под војничким моралом подразумева дисциплинованост, спремност и ефикасност војника у борби. Међутим, то су фактори који у себи инволвирају низ психолошких функција и особина човекових. Бесумње, идеолошко-политички циљеви једне армије на првом месту условљавају војнички морал, а та се чињеница може и мора посматрати и са психолошког аспекта. Фактори, као што су: васпитање, свест, прилагођавање, храброст, издржљивост, одлучност, страх, изненађење, будност, итд. — који се често употребљавају кад се говори о војничком моралу — нису ништа друго него комплексне психичке појаве, о којима војна психологија треба да да своју реч.

Узмимо, например, храброст, за коју неки војни руководиоци кажу да је то способност човекова да путем самодисциплине савлада страх и друге личне слабости⁶⁾. Мада је ово запажање тих руководилаца тачно, ипак војна психологија може такве психичке појаве (као што су, например, храброст и страх) исцрпније и свестраније да објасни. Она, наиме, познаје законитости настајања емоционалних

⁴⁾ Истанчана осетљивост, помоћу које човек може разликовати спољашње надражаје по квалитету и квантитету.

⁵⁾ Е. Boring, *Psychology for the Armed Services*, стр. 21.

⁶⁾ Генерали: Ney, Turenne, Scherman и др.

појава код људи, као и методе како да се развијају оне које су позитивне и сузбијају оне које су негативне за војнички морал.

Бесумње, војнички морал зависи од тога како се војник прилагођава војничком животу и борби. Често војници у томе наилазе на потешкоће које се негативно одражавају на њихов психички живот и морал. Зато су потребни одговарајући васпитни поступци који спречавају и отклањају негативне последице неуспелог и рђавог прилагођавања. При томе може много да помогне психолог који познаје психолошке законитости прилагођавања војника.

Војнички морал једне јединице није постојан, он се стално мења у позитивном или негативном погледу. Морал једне јединице може се оценити посматрањем делатности и понашања војника, као и на основу званичних и незваничних разговора с њима. Међутим, ови су показатељи често променљиви и непоуздани, те није лако на основу њих донети тачне закључке о моралу јединице. Психолози ће у томе помоћи војним руководиоцима, дајући им сугестије и указујући им на неке појаве које можда ови не примећују или их не сматрају важним.

Амерички психолози су испитивали војнички морал у својој армији методом масовних психолошких анкета. Поред осталог, они су дошли до закључка да борбено искуство, које имају стари војници, не умањује њихов страх већ га, напротив, повећава.⁷⁾ Један амерички психолог поводом тих испитивања пише: „Јасно је да амерички војник не воли борбу... Стога је потребно над њим проводити знатан притисак да би се он борио. Овде је важан психолошки и социјални притисак“.⁸⁾

Ово се може на различите начине коментарисати, али је сигурно да од идеолошко-политичких циљева једне армије, као примарног фактора, зависи и војнички морал. Према томе, кад војницима у борби не влада само инстинкт самоодржања, већ у њиховој свести постоје и виши мотиви о праведности њихове борбе, сигурно је да ће им тада борбено искуство помоћи у савлађивању страха и других личних слабости, и тад неће бити потребан „психолошки и социјални притисак“ у оном смислу како мисли тај амерички психолог.⁹⁾

Војна клиничка психологија

После Другог светског и Корејског рата у иностраној се литератури много пише о војној клиничкој психологији, која испитује код

⁷⁾ Stouffer and others, *The American Soldier*, том II, стр. 86, Princeton 1949.

⁸⁾ Th. Harrell, *Psychology in Warfare* — чланак у књизи: *Psychology in Use*, од St. Gray-a, стр. 313, New York, 1951.

⁹⁾ Он вероватно мисли на тзв. „индоктринацију“ (мере политичког убеђивања) и репресивне мере, које су се, према постојећим подацима, подоста примењивале у Корејском рату. У *Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift*, септ. 1955, генералмајор Н. Kissel наводи да је за две и по године Корејског рата било 46.000 дезертера из америчких јединица, и да је америчка команда била принуђена да се служи егземплярним казнама у циљу побољшања војничке стеге.

војника отступања од нормалног психичког стања. Данашњи рат, чија је разорна моћ огромна не само у физичком већ и у психичком смислу, ствара код војника такве психичке напетости, које се често, пре или после, манифестују у виду различитих психичких поремећаја. Симптоми тих психичких поремећаја код војника су ови: немир, раздражљивост, апатичност, дрхтање, главобоља, несаница, физички замор, појачано знојење, итд. То су такозване лакше и теже *неуротске појаве*, које је потребно на време лечити психотерапијом¹⁰⁾ да би се спречило расход људства из јединица.

У Корејском рату је било много неуротских појава¹¹⁾. Зато су биле образоване психолошко-психијатриске екипе, које су у непосредној близини прве борбене линије психотерапеутским методама лечиле и у 50—70% случајева успевале да врате војнике на дужности.¹²⁾ Американци су такве неуротске појаве називали „борачка исцрпеност“¹³⁾, која је често била пролазног карактера.

И у мирнодопском периоду војна клиничка психологија је актуелна. Због тешког прилагођавања на војничку дисциплину појављују се у психичком животу војника мањи и већи поремећаји. Војни психолози и руководиоци могу заједнички на време интервенисати и спречити теже последице оваквог прилагођавања, које се манифестују у дисциплинским прекршајима, безвољном извршавању наређења, слабом успеху у обуци, недозвољеном напуштању јединице, итд.

У једној ваздухопловно-летачкој школи неки питомац није имао успеха у техници пилотирања, мада је поседовао најосновније способности за ову врсту обуке. Главни узрок неуспеха састојао се у томе што није постојао потпун психички склад између наставника летења и питомца. Питомац је, наиме, несвесно идентификовао наставника летења са својим оцем, који га је у детињству тукао и који је у њему развио страх према себи. Сем тога, и наставник летења је био нестрпљив и помало нервозан. А када је психолог потстакao питомца да сам сагледа узроке свога неуспеха и измени своје понашање, он је код другог наставника с одличним успехом завршио технику пилотирања.

У мирнодопском периоду се понекад дешавају хаварије и несрећни случајеви, чији су узроци врло често психичке нарави. Војна клиничка психологија је позвана да их детаљно анализира и да даје конкретне предлоге за борбу против њих.

¹⁰⁾ То је лечење психолошким методама: сугерирањем, убеђивањем, превапитавањем, саветима, упутствима, итд.

¹¹⁾ Генералмајор Н. Kissel наводи да је сваки трећи амерички војник у првој борбеној линији био неуротизиран.

¹²⁾ Потпуковник Alfred Najfeld, *Основи учења америчке војне психологије о ратним неурозима*, Војносанитетски преглед бр. 7—8, 1955, службени прилог бр. 3, стр. 27.

¹³⁾ *Combat exhaustion*, *ibid.*, стр. 4.

Психолошки рат

Психолошки рат данас не претставља ништа ново. Откада постоје ратови постоји и психолошки рат. Сва она средства, која су се употребљавала у древним временима да би се непријатељ застрашио и обмануо, као што су: крикови, непријатни звуци, ратна лукавства, итд. — средства су психолошког рата. Смисао и циљ ранијих и данашњег психолошког рата остали су исти, ради се само о томе да су се данас средства психолошког рата усавршила. Данашњи психолошки рат је *заиста психолошки*, јер се оснива на принципима научне психологије.

У савременом рату, који се води свима расположивим средствима, психолошки рат, бесумње, има значајну улогу, јер директно разара морал непријатељске војске и становништва. Сваки рат, уствари, можемо сматрати психолошким ратом, јер се све војне и економске акције изводе са циљем да се непријатељ и морално ослаби. Дејства конвенционалних ратних средстава комбинују се са средствима психолошког рата: лецима, штампом, радиоемисијом, гласноговорницима, филмом, итд.

У Другом светском рату, у отсецима за психолошки рат, поред професионалних пропагандиста, обавештајаца, историчара и других стручњака, радили су и психолози. Они су анкетним и статистичким методама испитивања, на основу наоко безначајних и недовољних података, добивених од заробљеника или анализом непријатељске пропаганде, давали релативно тачну оцену расположења и морала у непријатељској војсци. У историји ратова нису ретки случајеви да су се због нетачне оцене расположења и морала непријатељске војске чиниле велике, па и судбоносне грешке¹⁴). Кад војни руководиоци познају психолошке факторе код непријатељске војске, они могу са одговарајућом вероватноћом да претпоставе како ће се она понашати у различитим ситуацијама. Психолози су предлагали оперативним и обавештајним официрима која психолошка средства треба употребити да би се код непријатељске војске и становништва изазвала жељена реакција. Најзад, у Другом светском рату, када су бојишта била разасута готово по читавом свету, психолози су на основу диференцијално-типолошке анализе различитих нација и раса, њихових обичаја и васпитања, давали драгоцене податке за вођење психолошког рата.

Тако је, на пример, енглески психолог Џефри Доурер, у својој анализи менталитета јапанског човека, дао Американцима драгоцене податке за психолошки рат против Јапанаца. Он је приметио да се у васпитању јапанске деце примењују оштри, па каткад и драстични методи. Зато, кад одрасту, Јапанци неминовно постају оличење свога

¹⁴) Наравно, у вођењу рата важно је познавање расположења и морала и код сопствене војске — то је такозвани дефанзивни аспект психолошког рата; међутим, под термином „психолошки рат“ обично се подразумева његов офанзивни аспект.

васпитања из детињства: арогантни су, дрски, окрутни и особито неповерљиви према странцима.

Следећи пример указује колико је важно познавање обичаја и менталитета неког народа у психолошком рату. Јапанци су поводом божићних празника бацали америчким војницима слике са пригодним садржајем и натписима „Најбоље жеље“, да би код њих побудили носталгична расположења која негативно делују на војнички морал. Американци су, знајући да се 5 марта у Јапану слави „Дан дечака“ (интересантно је приметити: дечака, а не девојчица или уопште деце), у истом циљу бацали слике које су приказивале дечаке како се играју летећим змајевима од хартије (то је омиљена игра јапанских дечака) и на којима је било написано „Чувајте снагу новог Јапана, ваше богатство и вашу децу“.¹⁵⁾

Други светски и Корејски рат су показали колико су средства психолошког рата ефикасна само ако се њима умешно рукује.¹⁶⁾ Исто као што су конвенционална ратна средства ефикасна када се њима рукује на основу принципа математике и физике, тако су ефикасна и психолошка средства када се она употребљавају на основу принципа психологије. Психолошки рат је својим усавршеним средствима и методама поставио пред стратегију и тактику нове проблеме. Ма колико били фасцинирани достигнућима савремене војне технике (хидрогенске бомбе, дириговани пројектили, итд.), ипак не треба да заборавимо да је човек као психичко биће био и да ће остати најважнији фактор у рату. Сигурно је да психолошки рат у будућности неће бити избачен из арсенала модерног рата, упркос тврдњи неких теоретичара да ће нуклеарно оружје једним стратегиско-оперативним захватом решити будући рат. Исто тако, психолошки рат не може надживети рат у конвенционалном смислу, јер је интегрални део рата уопште. Сем тога, његово усавршавање изискује неупоредиво мање издатака него, на пример, усавршавање конвенционалних ратних средстава.

¹⁵⁾ P. Linebarger, *Psychological Warfare*, Washintong, 1948, стр. 135.

¹⁶⁾ P. Linebarger, један од најистакнутијих америчких стручњака за психолошки рат, који је био у првим борбеним линијама у Кореји, истиче следећа психолошка искуства из тог рата. Као једно од најуспешнијих средстава психолошког рата показали су се гласноговорници који се употребљавају у тактичком обиму. Затим су усавршене методе пропаганде, којој је циљ да наговори и научи непријатеља како да се преда. Наиме, сам процес предаје није прост, јер „предаја не зависи од става појединца према рату. Он хиљаду пута каже „не“, али још увек пуца на нас“. (Цитат из новог издања P. Linebarger-ове књиге, 1954.) Према томе, сам акт предаје у физичком смислу мора бити саставни део психолошког процеса. Усавршени су и психолошки методи придобијања заробљеника у логорима. Тако се развила психолошка квантитативна (статистичка) анализа пропагандних резултата, која је психолошком рату дала егзактнији карактер. Најзад, о корисности психолошког рата речито говори чињеница да је три четвртине севернокорејских и кинеских заробљеника изјавило да су се предали под утицајем противничке пропаганде.

З а к л љ у ч а к

Из овога приказа јасно се види значај војне психологије за сваку модерну армију. Очеvidно је да задаци војне психологије засецају у области различитих војних служби, као например: персоналне, наставне, техничке, морално-политичког васпитања, медицинске, информативне, обавештајне, пропагандне, итд. У вези с тим поставља се питање: како да се организационо реши координација психолошке службе са свима поменутиим службама у војсци? Неисправно је гледиште да је психолошка служба само један огранак медицинске службе, па је због тога сводити на војну клиничку психологију. Исто тако, не може се војна психологија посматрати само кроз призму одабирања и распоређивања људства нити се може идентификовати са персоналном службом, јер се садржај војне психологије не исцрпљује само на том задатку.

Из горе наведеног произилази да је за успешну делатност психолошке службе најцелисходније да она буде самостална у односу на друге службе у војсци и да с њима буде у одговарајућој координацији.

Овом је приликом потребно указати на идеолошко-политичку детерминисаност сваке науке, па и психологије. И то утолико више, што је психологија друштвена наука, а у друштвеним наукама, као што је познато, идеолошко-политичка детерминисаност је најнеизбежнија. Наравно, притом морамо бити критични према извесним ставовима у савременој војној психологији, који нису у складу са социјалистичким карактером наше Армије, али исто тако не смемо бити скептични према многим њеним постигнућима, која су очевидно корисна свакој модерној војсци.

У погледу *методе тестова*, која се увелико примењује у савременој војној психологији, често постоје екстремна мишљења: једни је сасвим одбацују, а други у њој виде једину методу психологије. Неки сматрају да је задатак психологије да у виду литерарних дескрипција објашњава психички живот човека, а други мисле да све оно што се у психичком животу човека не може мерити није предмет психологије. Оба су мишљења, у целини узев, неисправна, мада су у неким детаљима и оправдана. Први су у праву кад се противе оним тенденцијама у психологији које теже да све психичке појаве упросте и схематизују у виду математичких формула. Други оправдано негирају несигурне и променљиве литерарне дескрипције психичких појава и траже њихов егзактнији, математички израз.

Несумњиво су позитивне оне тенденције у психологији које настоје да је различитим мерењима учине што егзактнијом науком. Али у психологији, као и у свима другим друштвеним наукама, има много појава које засад није могуће мерити у свој њиховој целовитости и дати им математички израз. На пример, сложеније психичке појаве (свест, морал, темперамент и карактер) није могуће тако лако мерити као оне простије (осетљивост, опажај, мануелну спретност и психо-

моторику). Стога настојања америчке војне психологије да путем специјалних персоналних тестова мери руководилачке способности људи нису успела,¹⁷⁾ јер су те способности, као и уопште карактеристике личности, сложене психичке појаве, које није лако мерити тестовима. Оне се могу установити само проверавањем у пракси, на реалним задацима, а то је дужи емпириски поступак у коме персонални тестови могу послужити тек као секундарно средство. Према томе, при разматрању сложенијих психичких појава у психологији неопходно је служити се описивањем на основу посматрања људи у пракси, а не само сувопарним математичким изразима, добивеним лабораториским испитивањима.

Пошто је интелигенција једна од сложених психичких појава, потребно је резултате добивене тестовима свестрано у пракси проверавати у циљу што исправнијег њиховог коришћења. Интелигенцију неког човека, као и целокупну његову личност, треба посматрати у контексту друштвено-економске праксе у којој он активно учествује и у којој се развија.

Тестови осетљивости, опажаја (вида, слуха, додира, притиска, равнотеже, мириса, итд.), мануелне спретности и психомоторике су много поузданији и могу се с већом сигурношћу примењивати у одабирању и обуци војног људства. Пошто данашња војна опрема тражи од људства издиференциране и извежбане све ове способности, то ће примена ових тестова много допринети свакој армији у подизању њене борбене готовости.

¹⁷⁾ Charles Bray, *Psychology and Military Proficiency*, Princeton, 1948, стр. 72.

Пуковници ПЕРО МОРАЧА и ВЕЉКО КАДИЈЕВИЋ

О МЕТОДУ МАТЕРИЈАЛИСТИЧКЕ ДИЈАЛЕКТИКЕ У ВОЈНОЈ ТЕОРИЈИ

Поводом дискусије о чланку „Принципи ратне вештине“*)

Закони дијалектике су закони објективне стварности, а спознаја те стварности јесте њено одражавање у људском мишљењу, које се и само одвија по основним законима дијалектике. Према томе, захтјев за дијалектичким методом истраживања у свима научним дисциплинама, па и у војној теорији, није нека марксистичка фраза, него борба за научност.

Тај метод, иако теоретски дефинитивно неоформљен пре Маркса, употребљаван је и раније у пракси научног рада многих научника. Истина, најмање је био примјењиван у друштвеним наукама, али су и ту поједини његови елементи долазили до изражаја. У природним наукама сви велики научници служили су се у мањој или већој мјери тим методом, често не знајући његово право име и мјесто у филозофији. Многи научници ни послје Маркса нису у филозофији прихватили тај метод, чак су били директно против њега, а у пракси свога научног рада у одређеној области објективно су се служили њиме.

И у војној теорији тај метод није непознат. Многе мисли истакнутих војних теоретичара, почевши од Сун Цу Вуа па до данас, резултат су дијалектичког гледања и анализе, уколико су им то објективно омогућавали класна ограниченост и степен развитка науке, иако врло често нису формулисане у духу дијалектике. Осим тога, ми сматрамо да је од свих друштвених наука теорија ратне вештине, у извјесном смислу, најнепогоднија за спекулативни метод, за ненаучну обраду. Док се, на примјер, у историји, политичкој економији, филозофији, социологији, па и у ономе дијелу војне теорије који објашњава рат као друштвену појаву, његов класни карактер, поријекло, суштину, итд., многе ствари и свјесно искривљено објашњавају, јер то налажу класни или неки други интереси, дотле би то у

*) Пошто је обема странама дато довољно простора да у досадашњим чланицама изнесу своја мишљења, то — не улазећи у оцену њихових поставки — сматрамо да даља дискусија о овом питању не би била пожељна.

теорији ратне вјештине било веома опасно за онога ко то чини, јер се овдје ради о припремању за рат који може да ријеша судбину и појединца, и класе, и државе.

Има, разумије се, елемената који веома јако наводе на ненаучност и у војној теорији. Поред елемената субјективног карактера (степен образовања, смисао за научни рад, степен примјене научног метода, итд.), има их и чисто објективног карактера (велика разноврсност ратних збивања, јако истакнут директан утицај човјека, што површном посматрачу истиче у први план случајност, итд.).

Због свега тога, кад говоримо о примјени метода марксистичке дијалектике у војној теорији и када са тога становишта желимо критиковати некога, онда се морамо служити логичким и историским методима истовремено. Морамо, наиме, водити рачуна о суштини ствари, о историском мјесту и условима у којима су дати, иако можда нису формулисани адекватно њиховој садржини, јер је познато да се понекад суштина јавља у искривљеној, неадекватној форми. Тако, на примјер, ако желимо критиковати Сун Цу Вуа због његовог библиског обликовања мисли, а истовремено не испитамо суштину његових мисли, онда би се та критика односила само на формалну страну ствари, што је небитно. Ако се, пак, таква критика још и апсолутизује и претендује да постане једина оцјена радова поменутог теоретичара по одређеном питању, онда је то и директно штетно.

Поред општих, постоје и посебни разлози због којих се морамо залагати за што доследнију примјену метода материјалистичке дијалектике у нашој војној теорији. Ми ћемо овдје истаћи само неке од њих.

Наша идеологија базира на дијалектичко-материјалистичком погледу на свијет. То нас многострано обавезује, како у погледу правилне оцјене и коришћења даље и ближе наше и стране војне и војно-политичке историје, тако и у погледу нашег општевојног и војно-стручног образовања које би се, по садржини и форми, требало темељити на дијалектичком материјализму. Иако у војној теорији не би требало да заостајемо у том погледу за било којом области научне дјелатности у нашој земљи, ипак би се дошло до интересантних закључака ако би се са становишта примјене дијалектичког метода извршила анализа наше војне литературе. Овдје ћемо истаћи само нека питања.

Поред успјелих радова, са становишта питања које обрађујемо, има и таквих у којима је примјена дијалектичког метода доста крња и непотпуна. Тако, на примјер, у обради неких тема из НОР-а има покушаја да се на основу начела својствених за „нормалне“ услове из Другог свјетског рата објасне нека дејства из НОР-а, тако да нису могли добити своје право мјесто сви они дјелујући фактори ситуације, који су били специфични у свим нашим дејствима.

Код нас има појава да се просто декоративно употребљавају марксистичка терминологија и извјесне опште марксистичке поставке. У највећем броју случајева примјена дијалектичког метода у војној

теорији могућа је, а да притом нема никакве потребе за уношењем дијалектичко-материјалистичке терминологије у њу и формалног позивања на његове поставке. Истина, то није увијек могуће. Ако се бавимо најопштијим питањима војне теорије, онда је често потребно и директно позивање на извјесне филозофске поставке зато што је најопштији дио сваке посебне науке, па и војне, непосредније везан са основним поставкама филозофије. Али, кад смо већ принуђени да говоримо филозофским језиком, било због поменутих разлога, било због тежње да се и тим путем развија борба за усвајање научног метода, онда морамо водити рачуна о чињеници да дијалектички материјализам, као, уосталом, и све остале науке, има своју терминологију са прецизно одређеним значењем, које се увијек и сасвим не поклапа са етимолошким значењем самих ријечи. Потпуно познавање тога, између осталог, јесте неопходан предуслов правилног коришћења филозофских поставки. Иначе, без тога могу настати неспоразуми, као, на примјер, у чланку „Принципи ратне вештине“, В. Д. бр. 12/54, у коме се, говорећи војним језиком, стоји на становишту да постоје принципи ратне вештине, а на другом мјесту у истом чланку (стр. 5, став последњи, и стр. 6, став први одозго) каже се да објективних истина у ратној вјештини очигледно нема. Пошто принципи ратне вештине, филозофским језиком речено, не могу бити ништа друго него објективне истине, онда се читалац доводи у дилему шта коначно аутор мисли: да ли има или нема принципа ратне вештине, односно, филозофски речено, да ли има или нема објективних истина у ратној вјештини.

Из тих и низа других разлога мислимо да је за нас веома корисно и актуелно водити дискусију и у часописима и ван њих о питањима борбе за научни метод у нашој војној теорији. Чланак „Принципи ратне вештине“ веома је интересантан баш са становишта примјене појединих елемената метода, као и закључака до којих се тим путем дошло. То је био основни разлог због кога смо дали одзив на тај чланак (В. Д. бр. 3/55).

Ми смо у том одзиву изложили своје примједбе на метод којим се у том чланку доказивало да неки теоретичари и генералштабови принципе ратне вештине схватају као „вјечне, коначне истине без призива“, да би им се на основу тога приписала и погрешна схватања оног дијела теорије ратне вештине који се односи на примјену принципа. У вези с тим указали смо и на то да неке конкретне поставке у чланку не базирају на учењу дијалектичког материјализма, а такође и на знатну неодређеност, нејасноћу и контрадикторност.

У одговору на тај одзив (В. Д. бр. 9/55) ми нисмо нашли објашњење по тим нашим примједбама.

На прве двије странице одговора аутор се углавном сложио с нашим начелним ставовима о принципима ратне вештине и изворима догматизма у том питању, које смо изнијели у I дијелу одзива.

На следеће четири странице поново је доказивао своју основну тезу из чланка због тога што смо ми наводно тврдили „да Сун Цу-Ву

и Вегеције нису били ни идеалисти ни догматичари“ (последњи став на 62 стр.). Међутим, лако је видјети да ми то нисмо тврдили, што показују наши следећи ставови:

„Ми, међутим, сматрамо да се не може тврдити да је један теоретичар на идеалистичким позицијама прије но што се анализира његова гносеолошка метода...“

„Ми нипошто не мислимо да нема догматизма и догматичара у војној теорији нити нам је основни циљ да овдје бранимо све поменуте теоретичаре и штабове. А колико код њих има догматизма и у чему се он манифестује могло би се само установити дужом анализом њихових дјела...“ (стр. 47).

И, најзад, на последње четири странице одговора изложен је низ детаља и тврдњи у којима такође није изнесено цјеловито мишљење о нашим битним примједбама, већ је оштрица уперена прогив неких наших поставки. Овдје ћемо, примјера ради, навести само најважније:

— у одговору се износи мишљење да ми упоређујемо принципе са „геометриским теоремама“, па се развија читава теорија о „нашем“ схватању (66 стр.) само зато што смо на једном мјесту тврдили да објашњењу питања „јесу ли принципи објективне или апсолутне истине“ (стр. 47) ништа нисмо придонијели ако тврдимо да то питање није важно, већ да је важније питање о њиховој примјени и навели ту примјере са Питагорином теоремом и теоријом револуције;

— у одговору се тврди да у чланку није порицана способност „научног истраживања“ онима који се критикују (67 стр.) и поред тога што је за њих речено да су „сажимањем теорије“ дошли до принципа, да их нису „ничим условили“, да их сматрају важећим „за сва времена и све просторије“, „у прошлости и будућности“, да сматрају да су „успели да продру“ до „вјечних истина“, да је Фош своје принципе „унапред прихватио као аксиоме“, итд., итд. Зар то није порицање научности? Колико код сваког од њих заиста има научности могло би се установити само истински научном анализом;

— у одговору се изражава чуђење што ми нисмо могли оцијенити које су мисли ауторове, а које неког од оних које он критикује, као ни смисао неких реченица које се завршавају одређеним знацима интерпункције. Заиста је општа карактеристика чланка да се често не зна које су мисли аутора, а које оних које он интерпретира;

— у одговору се тврди „да у ратној вештини нема објективних истина ван људског друштва (подвучено у оригиналу) као што то тврде они који неке принципе изједначају са аксиомима...“ (69 стр.); као да рата и ратне вјештине може бити и ван људског друштва;

— на нашу примједбу из одзива у одговору се поново тврди да су Енгелс и Лењин „условно“ (подвучено у оригиналу) прихватили објективне истине које не зависе ни од човјека ни од човјечанства

(69 стр.), па се то доказује са два цитата из њихових дјела који се не односе на објективне, већ на „вјечне истине“;¹⁾

— у одговору се тврди да смо ми написали да су Енгелс и Лењин објективне истине прихватили „безусловно, али уз ограду“ (69 стр.). А ево шта смо ми написали:

„Енгелс и Лењин нијесу условно прихватили постојање извјесних објективних истина, него безусловно. Њихова ограда по питању учења о истинама је у томе што су сматрали да ми никада не можемо потпуно испрсти сва знања о природи, друштву и људском мишљењу, другим ријечима да *никад не можемо сазнати „апсолутну истину“*. То је уствари питање односа апсолутне и релативне истине. Али да су наша знања о природи, друштву и људском мишљењу, до којих се дошло научним путем, објективне истине, то Енгелс и Лењин нијесу нигдје условно прихватили“.

Критика оваквог става могла је услиједити вјероватно због неразликовања објективне и апсолутне истине.

О могућности спознаје рата и ратне вјештине

Од времена када је рат постао сталан пратилац друштвеног развика људи су настојали да спознају не само узроке те друштвене појаве, већ и његове унутарње законитости — оно што одређује физиономију ратних дејстава, да би овладали вјештином вођења рата. Због тога немамо никаквог разлога да као а priori погрешно одбацимо тенденцију уопштавања, „сажимања“ све оне шаролике ратне праксе и стварности које на њу утичу, јер се једино тим путем са знаје оно што је опште, заједничко, релативно стабилно, оно што уноси неки ред, неку организираност у ту, наоко, стихијну форму, људске дјелатности. Према томе, уопштавање или „сажимање“ ратне стварности најопштија је појава, коју никако не бисмо могли узети као заједничку негативну, већ свакако као заједничку позитивну одлику свих оних који се баве изучавањем рата и ратне вјештине.

Поставља се онда питање зашто разни војни теоретичари и разне армије различито третирају проблеме ратне вјештине и, посебно, када је ријеч о принципима те вјештине, зашто не истичу исте принципе и зашто различито тумаче њихову примјену. Мислимо да разлоге треба тражити: *прво*, у томе што се ради о различитим историским условима који су собом носили и разлике у начину ратовања, па тиме и у теоретским уопштавањима; *друго*, у томе што различити национални услови захтијевају различит начин употребе армије, па према томе и разлике у теоретским уопштавањима; *треће*, у томе што се савременим доктринама, па према томе и принципима ратководства, предвиђа како ће се водити будући рат, а с каквим је то тешкоћама скопчано не треба овдје посебно истицати; *четврто*, у томе што у изградњи доктрине знатну улогу игра класна ограниченост и образовање

¹⁾ Лењинов цитат у одговору дат је погрешно, јер Лењин каже „постоје вјечне истине“, а не „постоје наиме истине“, а ово је битно измијенило смисао Лењинове мисли, без чега би критика била неоснована.

оних који раде на њиховом стварању, дакле, сви елементи субјективног фактора и, најзад, *пето*, што се разне државе руководе различитим политичким циљевима, које ратом желе постићи, што, такође, битно утиче на схватања о употреби армије. У тим факторима у првом реду треба тражити и узроке различитог тумачења, а такође и погрешака у уопштавању, у изналагању одговарајућих принципа и у схватању њихове примјене. *То значи да се извјесне разлике у истицању принципа и, посебно, истицање само неких принципа не могу а priori сматрати као посљедица догматизма или њиховог схватања као „вјечних истина“.*

Међутим, у В. Д., бр. 12/54, стр. 1, став први и трећи, и В. Д. бр. 9/55, стр. 69, став последњи, износи се мишљење да су неки теоретичари и генералштабови, „сажимајући теорију“, дошли до принципа ратне вјештине. Пошто је највећи дио оних за које се то тврди истицао оне принципе, чију објективност постојања данас мало ко негира (циљ, маневар, садејство, сигурност, офанзива, концентрација, итд.), неопходно би било овакву тврдњу и доказати, тим прије што се на њој у томе чланку заснива теза да одређени теоретичари и генералштабови принципе третирају као „вјечне истине“.

О примјени учења о истинама у критици схватања принципа ратне вјештине

Пошто дијалектички материјализам стоји на становишту да људска свијест може вјерно одразити објективну стварност, то су и знања до којих се долази научним методом релативно истинита. У терминологији дијалектичког материјализма такви резултати спознаје зову се *објективне истине*. Према томе, *дијалектички материјализам безусловно усваја постојање објективних истина*. О условном усвајању таквих истина од стране Енгелса и Лењина не може бити ријечи.

У дијалектичком материјализму, поред појмова објективне, апсолутне и релативне истине, постоји још и појам „вечне, коначне истине без призива“. Творци дијалектичког материјализма овај термин нису употребљавали као категорију спознајног процеса већ су га користили само онда када су хтјели да истакну неке историске, математичке, географске и друге чињенице или пак када су критиковали идеалистичко тумачење свијета. Наиме, идеалисти су, оправдавајући класно друштво и све његове манифестације, тумачили да је оно вјечно и коначно. Према томе, тај појам у марксистичкој филозофији има своје право значење и онај ко жели да се тим термином користи мора о томе водити рачуна. Међутим, није риједак случај да неки војни теоретичари, па и службена правила неких савремених армија, називају принципе ратне вјештине „аксиомима“, „вјечним истинама“, „непромјенљивим“. Ако бисмо ради тога пожурили да утврдимо да они принципе схватају као „вјечне истине“, у смислу значења тога појма у марксистичкој филозофији, битно бисмо погријешили, јер би фор-

малним аргументом доказивали суштину — схватања одређеног питања.

Како такви теоретичари и штабови стварно схватају принципе, може се видјети само из анализе њихових дјела и доктрина у којима их објашњавају. Узмимо, на примјер, Л. Харта, који, најављујући излагање принципа, каже да ће изнијети неколико тако општих и основних истина „да бисмо их могли назвати „аксиомима“, а на другом мјесту спомиње „аксиоме“ „изражене у изрекама“.²⁾ Ако, Л. Харт, на примјер, каже да сваки командант мора да размотри непријатеља да би открио „правац најмањег очекивања“³⁾ и ако он то што командант „мора“ такав захтјев испунити сматра „аксиомом“, онда је свака критика Л. Харта излишна што се „вјечних истина“ тиче.

Иста је ствар и са оним Фошовим „fix“ принципима. Фош очигледно тиме мисли на оне принципе које је открио изучавајући праксу, па, пошто их је открио, сматра их утврђеним, тј „fix“ — принципима.⁴⁾ Ствар је, дакле, опет сасвим формалне природе и ко би у термину „fix“ тражио узроке Фошовог догматизма у теорији или у пракси, тај неће доћи до истине. Кад смо већ код Фоша, онда треба да истакнемо да ипак не одговара стварности тврдња да је он своје принципе „унапред прихватио као аксиоме“ (В. Д. бр. 9/55, стр. 66, ред пети одозго), већ је изучавао историју и стварност да би их утврдио. Такво схватање оповргава и писац истога чланка на другом мјесту (В. Д. бр. 3/53 стр. 8—9) ријечима:

„... Треба му посебно одати признање што је енергично одбацио могућност да се теорија ратне вештине извучи из главе као откровење апсолута и што се толико удубио у праксу (историју)...“ (Курзив наш.)

Из свега произилази да аналогије између Дирингових „вјечних коначних истина“ и Сун Цу Вуових, Вегецијевих, Фошових, Л. Хартових, итд. принципа у чланку „Принципи ратне вештине“ немају стварне основе.

У другу врсту аргумената употребљених за доказе да су критиковани схватили принципе као „вечне истине“ спадају они у којима се тврди да своје принципе нису везали „ни за време, ни за простор, нити их ма чиме ограничили или условили“, да се напросто „претендује“ на то да „важе апсолутно, географски и временски у прошлости и будућности“, и то се доказује само тиме што „многи људи воле да им се науке сервирају у сажетом облику, у неколико простих и јасних реченица“ и што они који истичу принципе са своје стране редовно мисле да су „успели да продру“ до „вечних истина“. Све је то још посебно истакнуто поводом британских и америчких званичних принципа.⁵⁾ Према реченом могло би се схватити да Британци и Аме-

²⁾ „Стратегија посредног прилажења“, Л. Харт, издање ВИЗ-а „Војно дело“, стр. 220—221.

³⁾ Исто, стр. 221.

⁴⁾ „Војно дело“ бр. 3/55, стр. 46.

⁵⁾ В. Д. бр. 12/55, стр. 6, први и други став.

риканци сву своју теорију изражавају са девет или десет званичних принципа. У свом одговору (В. Д. бр. 9/55, стр. 67, седми ред одозго), остајући и даље при својој тези, аутор каже да „не би ником препоручио да оде у рат са 3, 10 или 100 лаконски изражених принципа, а да их није, ове као и многе друге, свестрано претресао“! Али довољно би било отворити ма које поглавље ратне службе једне или друге армије па видјети како се „званични“ принципи тих армија начелно „везују за време и простор“, како се „условљавају“ и „ограничавају“ у нападу или одбрани, у операцији или боју, у офанзивни или дефанзивни, у „нормалним условима“, у шуми или мочвари, на планини или пустињи, дању или ноћу, против регуларне или партизанске војске — видјети колико се и зашто офанзива ставља изнад дефанзиве и како ће поступати командант када не буде могао наступати, тј. хоће ли и даље наступати (зато што је тобоже схватио офанзиву као „вјечну истину“⁶⁾) или ће прећи у дефанзиву, итд. Истовремено би се тамо видјело како су у њима разрађени и они принципи који нису списком обухваћени.

Из свега произилази да друга група „аргументата“ употребљених у чланку „Принципи ратне вештине“, да би се доказала основна теза о „вечним истинама“, не може послужити у ту сврху.

Друга је ствар да ли поступају правилно они који из својих ратних доктрина извлаче 3, 9, 10, 12, итд. принципа и посебно их истичу. О томе би се свакако могло дискутовати и доћи до одређених закључака. Али је сигурно да се гријеши ако се без икаквога испитивања само на темељу чињенице да је извјестан број принципа посебно истакнут тврди да су тиме принципи схваћени и проглашени „вечним, коначним истинама без призива“. Ми сматрамо да се узроци таквога истицања најмање могу наћи у некаквој фиктивној тежњи да се пронађу „вјечне истине“.

Метод критике неких схватања примјене принципа ратне вјештине

Откада постоји класно друштво поједине државе и руководства њихових оружаних снага настојали су да изучавају искуства минулих ратова и да откривањем нових утицајних фактора што их непрекидно пружа развитак производних снага, затим студијом властитих услова, евентуалног ратишта и непријатеља, итд. одреде најбољи начин употребе властите армије. Тако настају ратне доктрине појединих држава. Како одређена армија примјењује теорију ратне вјештине формулише се у ратним службама, борбеним правилима и другим службеним прописима, на којима се обучавају трупе, старјешине, штабови и команде и у којима су „условљени“ и „ограничени“ за „време“, „простор“ и „размере акције“ и принципи ратководства и ратне вјештине.

⁶⁾ Види приказе чланака страних писаца који расправљају о принципима ратне вјештине („Војно дело“, бр. 8/53, 6/54, 9/55), јер они пружају прилично јасну слику о савременом схватању принципа на Западу.

Поставља се питање: хоће ли се операције „повињавати“ тако датим принципима ратне вјештине и свему ономе што прописују поменуто ратне службе и разна правила? Једини сасвим несумњив одговор на то питање пружиће, наравно, и овдје тек ратна пракса. А да ли би такав одговор било могуће дати путем критичке анализе прије него што пракса даде свој суд? Вјероватно се може донекле предвиђати ако се у тој анализи примијени научни метод. Међутим, вриједности доктрине једне армије или неког теоретичара, који већ припадају историји, могу се, наравно, испитати на конкретној ратној пракси.

Погледајмо то на примјерима. Има војних историчара који тврде да је Вегеције препоручивао императору Валентинијану примјену неких поступака који су неколико вјекова раније користиле познате римске војсковође, мада су нови услови били сасвим другачији. Ако то узмемо као тачно, онда се Вегеције ту испољио као догматичар, али не зато што је своје препоруке или т.зв. „начела рата“ дао у оваквој или онаквој форми, већ зато што је догматизовао искуства прошлости.

Иста је ствар и са Сун Цу Вуом. Да ли се само на темељу тога што је он, на примјер, у свом првом „сажетом“ начелу тврдио да се способност командовања у случају напада на моћну државу састоји у томе да се спријечи прикупљање непријатељских снага,⁷⁾ може тврдити да је он принципе схватио као „вјечне истине“ па због тога погрешно постављао и њихову примјену? „Догматски облик“ излагања који је у доба Сун Цу Вуа био уобичајен такође још ништа не помаже у доношењу оцјене о томе старом мислиоцу.

Исто важи и за Фоша, па и за сваког другог.

На питање да ли је неко био у односу на схватање примјене принципа на овим или оним позицијама нећемо наћи одговор у његовој форми излагања принципа, већ само студијом његових дјела и ратова који се обрађују у тим дјелима.

Далеко је теже испитивати вриједност принципа које у савременим условима истиче неки теоретичар или генералштаб неке армије, предвиђајући овакав или онакав начин њихове примјене у евентуалном будућем рату, с обзиром на своје специфичне услове.

Шта би све обухватио научни метод испитивања схватања примјене принципа у смислу да ли ће се будуће операције развијати онако како то предвиђају неки теоретичари или генералштабови и, у оквиру тога, хоће ли се принципи примјењивати баш онако како они замишљају? По нашем мишљењу, тај би метод морао бити слиједећи.

Најприје би било потребно испитати: какав је био однос одређеног теоретичара или генералштаба према искуствима последњих ратова и према свима оним политичким, економским, моралним, итд. факторима садржаним у новим условима, који ће битно утицати на карактер и физиономију будућег рата. Посебно треба пажљиво испитати све оне националне особености због којих се доктрина сваке армије разликује од доктрина других армија. Испитивати званично

⁷⁾ Сун Цу Ву, „Вештине ратовања“, издање ВИЗ-а, „Војно дело“, 1952. стр. 83.

британско, америчко или било чије схватање примјене принципа и одговорити на питање хоће ли се операције будућег рата „повињавати“ таквом схватању није могуће само са становишта неке опште човјечанске теорије ратне вјештине, јер националне ратне доктрине нису само производ студије општих искустава минулих ратова, општег напретка науке и технике, општих услова вођења будућег рата, итд., већ и сасвим посебних услова сваке одређене државе — од њене политике, преко националних особина и ступња развитка националних производних снага до географског положаја, ратишта, евентуалног будућег непријатеља, итд. Испитујући пажљиво све то тек ћемо наћи приближан одговор на питање зашто неко гледа на извођење напада овако а други онако, зашто неко даје предност офанзиви над дефанзивом, смјелости над сигурношћу, маневру над масом, изненађењу над концентрацијом, моралу над бројем или обрнуто, итд. — зашто се, дакле, у склопу свега тога предвиђа овакав или онакав карактер будућих дејстава, овакво или онакво њихово „повињавање“ принципима и да ли се неки принципи „апсолутизирају“ или не.

Прије но што се анализирају сва та питања ненаучно би било закључити како неки генералштаб, само зато што је у својој ратној служби на посебном мјесту истакао одређен број принципа ратне вјештине, схвата „повињавање“ операција принципима, тј. како схвата њихову примјену. А такав је поступак примијењен у чланку „Принципи ратне вештине“ и ми се са тим нисмо могли сложити.

Научни метод, даље захтијева да се било чије схватање примјене принципа испитује са становишта истих оних закона дијалектике по којима се и предвиђа њихово остварење у пракси. Јер ниједан принцип не дјелује самостално нити се примјењује независно од свих осталих принципа и других фактора, већ у тијесној вези са свим тим факторима, при чему до највећег степена један другог одређују, дају један другом у свакој конкретној ситуацији и сасвим конкретан облик, а низ таквих облика даје опет физиономију одређеног ратног дејства и рата у цјелини у свој његовој конкретности. Према томе, оно што пише по ратним службама, борбеним правилима, итд. а такође и у дјелима оних теоретичара који желе да одреде физиономију будућих ратних дејстава, уствари је покушај да се даде најуопштенији одраз будуће ратне стварности. То значи да се и у испитивању схватања примјене сваког појединачног принципа мора ићи истим путем, тј. сваки принцип мора се посматрати у јединству са свима осталим дејствујућим факторима и принципима, управо онако како је то постављено у одређеној ратној служби или неком дјелу.

Ако бисмо ишли тим путем, установили бисмо схватање примјене принципа код оних које испитујемо и дошли и до одговора зашто је неко посебно истакао, рецимо, 9 принципа, па бисмо онда могли закључити је ли такво истицање начелно погрешно и да ли су баш истакнути принципи таквог значаја да би били и посебно истакнути. Све то, најзад, значи да бисмо, у крајњој линији, испитали и научност метода оних чије доктрине анализирамо.

Узмимо, на примјер, *принцип циља*. Сасвим је погрешно, макар како тај појам дат афористички, тврдити да стварно не казује ништа (В. Д. бр. 12/54, стр. 4, став други), јер сваки појам нешто казује. У ратној вјештини њиме се изражава једна општа закономјерност да свако дејство мора имати неку сврху, нешто што се њиме жели постићи. Али ако кажемо: „Свакоме треба фиксирати његов задатак тако да сви напори буду сасређени према истом циљу“ очигледно не говоримо само о једном појму, већ помињемо низ појмова: јединице, њихово садејство за постигнуће заједничког циља и посебне задатке сваке од њих, итд. Могућност анализе се проширује. Затим, уzmимо напад. Анализом изложеног начина напада у ма ком од правила могли бисмо установити како су начелно примијењени и „условљени“ поједини општи принципи ратне вјештине у обради овог вида дејства: какав се *циљ* начелно поставља, како је ријешено питање главног и помоћног удара (дакле, како су примијењени принцип *концентрације* и *економије* снага), како се поставља питање *маневра*, како се обезбјеђује *изненађење*, а како *сигурност* у нападу, како се рјешава проблем *садејства*, како се обезбјеђује *једноставност* (простота), итд.; а на слиједећем ступњу: какав је дијалектички однос међу тако конкретизованим принципима, итд. Када бисмо ишли овим редом, очигледно је да бисмо дошли до цјеловитог погледа о употреби одређене армије у будућем рату — погледа који претставља цјелину у којој сви елементи стоје у узрочној повезаности, те их је могуће тачно одредити, анализирати и критиковати ако се узимају тако као што су дати. Како бисмо могли рачунати на тачност наших закључака ако бисмо из такве цјелине извукли само оно што се односи на принцип маневра, или изненађења или садејства, итд. па то изоловано посматрали? Разумије се — никако. Да наведемо конкретан примјер: У чланку „Принципи ратне вештине“ о принципу циља дати су слиједећи подаци (В. Д., бр. 12/54, стр. 3—4): 1) „Принцип циља“ из неколико званичних и полуваничних спискова принципа разних армија; 2) да „Британци говоре о правилном избору циља и упорном остајању при изабраном циљу“; 3) да неки други у вези са тим принципом тврде да свакоме треба фиксирати задатак да би сви напори били „сасређени према истом циљу“; 4) да неки полемички расправљају „о природи циља“, тј. „да ли треба уништити непријатељу оружану силу или сломити његову борбеност другим средствима“; 5) да још неки тврде „да крути циљеви могу имати и катастрофалних посљедица“. На темељу тих података о принципу циља и сличних о принципу простоте постављен је низ закључака о томе како Британци и Американци схватају принципе. Један од њих⁸⁾ био је да садржај принципа циља „може бити и контрадикторан“, и то до те мјере да се тај принцип стварно укида, јер то произилази из захтјева „треба се упорно држати циља, али ипак не сувише“. Оно што је горе речено претставља само фрагменте из разних расправа из којих се још ништа не би могло закључити, а најмање би се могла открити контрадикторност принципа циља која га укида.

⁸⁾ Све друге закључке погледај на истом мјесту.

Ако су Британци и Американци апсолутизовали посебно истакнуте принципе, онда је сасвим логично да се, на примјер, дефанзива искључује, пошто је принцип офанзиве апсолутизован. Међутим, ако прочитамо њихове ратне службе видјећемо да се дефанзива не искључује. Због чега је онда аутор на седмој страници свога чланка поставио питање: „може ли се рећи да је офанзива неопходан услов за успјех“, да би то касније на низу примјера из историје оповргао и да би слично поступио са још неким принципима (сигурност, смјелост), постављајући на крају да би „без много напора“ могао „побити апсолутну вредност свих осталих оперативних принципа оба списка“ (и британског и америчког)? Очигледно се ауторова оцјена о њиховом схватању принципа *мимошла са оним како стварно стоји*. До тога је могло доћи само зато што се аутор послужио погрешним методом, тј. што је анализу схватања принципа и њихове примјене искључиво засновао на томе што су они посебно истицали извјестан број принципа, односно називали их „вјечним“, не улазећи притом у испитивање њихових дјела и доктрина у којима је једино могуће установити суштину тих схватања. Мислимо да је ово основна слабост чланка „Принципи ратне вештине“ и одговора на наш одзив, јер се закључци изводе на претпоставци која стварно не постоји.

Разумије се да ни приједлог који се даје последије такве анализе — да се усвоји нови начин истицања извјесног броја принципа ратне вештине, није отишао даље од формалне стране питања. Наиме, по ауторовом мишљењу (В. Д. бр. 12/54, стр. 8, став први и бр. 9/55, стр. 60 и 68) може се дати списак принципа, али би онда морао да буде формулисан овако: принцип концентрације и принцип деконцентрације (растурања), принцип масе и принцип брзине, принцип сигурности и принцип смјелости, итд. Тај приједлог уствари нас враћа на почетну тачку разматрања — на списак посебно истакнутих принципа, на оно, дакле, што је аутор критиковао.

*

Ми се нисмо упуштали ни овдје ни у свом првом одзиву у то да ли, како и у ком смислу гријеше они који истичу само извјестан број принципа, користећи при томе поменуте термине, јер нам је заиста немогуће одредити карактер тих погрешака, њихове гносеолошке изворе, последице у односу на схватања примјене принципа, итд., прије него што бисмо вршили одговарајућу анализу, која би, по нашем мишљењу, када је ријеч о толиком броју имена и установа, свакако превазилазила оквире једног чланка. Ми смо овдје изнијели само наше схватање о методу којим би се морало ићи у таквој анализи, јер смо сматрали да метод примијењен у чланку „Принципи ратне вештине“ није добар.

Пуковник **СТЈЕПАН КЕРЕЧИН**

БИТКА КОД СИСКА

Крајем 16 века била је Хрватска, која је 1527 године ушла у састав Хабсбуршке царевине, сведена на Вараждинску и остатке Загревачке и Крижевачке жупаније.¹⁾ Тада се главна одбрана према Турској протезала линијом: Ријека — Сењ — Оточац — Слуњ — Глина — Хрastовица — Сисак — Иванић Град — Крижевци — Ђурђевац. Испред ове линије су град Бихаћ и извeстан број других места још били у хрватској власти, те су, као истурене тачке, ометали покушаје турских продора према северу у правцу р. Купе или кроз Лику. Војнички уређена граница²⁾ зауставила је турске продоре преко Хрватске чиме су биле заштићене и земље на југозападу Европе. Загреб је, као политичко и војно средиште остатка Хрватске државе, претстављао за Турке стратeгиски објект прворазредне важности, чијим би заузимањем увелико био ослабљен а можда и потпуно онемогућен сваки организованији отпор на хрватској Војној граници. Због тога су борбе на линији Бихаћ — Сисак (р. Уна — р. Купа), поред непосредне одбране нашег земљишта и живља, имале за циљ још и посредну одбрану хрватског главног града.

Турци су дотада нападали главним снагама кроз Мађарску у правцу Беча³⁾, а помоћним кроз Хрватску (од Драве до Јадранског Мора), с циљем да продру у Средњу Европу и Италију. Међутим, после Једренског мира, који је био закључен 1568 између Турске и Аустрије, турске главне снаге биле су ангажоване у рату против Персије (1577—90), тако да је на правцу кроз Мађарску дошло до привременог затишја. У том временском раздобљу Турци су на граници према Хрватској наставили борбу појачаном жестином са циљем да разбију одбрану на Уни и Купи и да евентуално покоре целу Хрватску. Тако је период између 1568 и 1593 године (који је био судбоносан за опстанак Хрватске, пошто се радило о томе да ли ће она бити турски пашалук или аустриска провинција) окончан решавајућом победом над Турцима код Сиска. У том периоду Турци су тежили да освоје у првом реду Бихаћ (који су заузели тек 1593) и Сисак да би са те осно-

¹⁾ Раније је имала 8 жупанија.

²⁾ Види чланак „Војна граница (Крајина) у Хрватској“, „Војно дело“, бр. 12/1954.

³⁾ Султан Сулејман опседао је Веч 1529, Кисек 1532 и Сигет 1566.

вице сигурније продужили своје даље освајачке акције. Тако су 1584 успели да дубоко продру у Хрватску и Словенију све до Љубљане,⁴⁾ али су три њихова напада на Сисак остала безуспешна.

*

Иако су феудалци у крви угушили Селјачку буну, која је у Хрватској, а делом и у Словенији, букнула 1573 под вођством Матије Гупца и геслом „За стару правичу“ и „Доле с господом“, ипак је то у извесној мери ослабило војничке снаге⁵⁾ које су биле преко потребне за одбрану од турских напада. Поред тога, несугласице између хрватског бана и царских генерала на територији Војне границе још више су ослабиле и онако већ оскудне снаге, тако да су Турци лако продирали преко границе, харали, пленили и на повратку често неометано одводили велики број нашега живља у ропство, као на пример, 1575, после продора до у висину Метлике.⁶⁾

У Босни је тада сва власт била у рукама беглербега⁷⁾ Ферхат-паше Соколовића⁸⁾, који је одлучио да искористи несређено стање у Хрватској и да је освоји. Он је непрекидно нападао на целом фронту од Драве до Јадранског Мора, тежећи да заузме Бихаћ и истурена места⁹⁾ испред Купе. У томе су га помагали и Турци из Мађарске који су нападали у правцу Копривнице и Вараждина. На тај начин хрватске снаге су биле везане на два фронта: у захвату Драве и река Уне и Купе. Дакле, Ферхат-паша је тежио да заузме истурене тачке хрватског отпора испред границе (у ничијој земљи), да посредно угрожава Сисак (а тиме и правац према Загребу) и да провалама у дубљу позадину Хрватске и Словеније ослаби борбени потенцијал њихових бранилаца.

Турци су 1577 у тврђавама на граници имали око 6.500 плаћених — сталних војника према 5.600 војника на хрватској Војној граници.¹⁰⁾ Ове снаге су и на једној и на другој страни биле углавном намењене за дефанзивне акције, тј. за одбрану од евентуалних изненадних напада противника. Осим тога, оне су заштићавале и омогућавале прикупљање осталих снага за пребацивање нападача преко границе или за упад на противничку територију. Прикупљање војних снага у уну-

⁴⁾ Шишић, *Хрватска повјест*, II део, стр. 57.

⁵⁾ Сви су кметови радили на утврђивању градова и свака је кметска кућа давала по једног војника.

⁶⁾ Хорват, *Повјест Хрватске*, II књ., стр. 256.

⁷⁾ По заузимању Будима 1526 Турци су од освојених земаља на Балкану образовали као највише административне јединице — беглербеглуке: Румелиски (Софија), Босански (Б. Лука), Темишварски (Темишвар) и Будимски (Будим), на чијим су челима били беглербегови (бегови-бегова).

⁸⁾ До 1588 беглербег у Босни, а потом у Будиму.

⁹⁾ Острожац, Цазин, обе Кладуше, Зрињ, Гору, Храстовицу, Топуско, итд.

¹⁰⁾ Хорват, *Повјест Хрватске*, I књ., стр. 258.

трашњости вршено је у Хрватској проглашењем „пучког устанка“ и доласком појачања из суседних земаља, а у Босни окупљањем спахија¹¹⁾ по санџацима (војним срезевима) и добровољаца жељних пљачке.

Турци су првих година (до 1575) из Босне дејствовали главним снагама у правцу Сиска и Загреба. Они су 1568 и 1570 безуспешно нападали Хрстовицу и допрли под зидине Сиска¹²⁾. Из Славоније су робили око границе, 1572 разорили и спалили Иванић Клоштар, а од 1574—1576, у вези са снагама из Мађарске, нападали у правцу Бурђевца и Копривнице. Ферхат-паша је 1576 године лично руководи нападом на Хрстовицу, али без успеха. Ови напади су били повезани са дејством Турака западно од Сиска, где су они мање-више несметано прелазили Купу и пљачкали нашу територију. У циљу спречавања ових провала Хрватски сабор је 1574¹³⁾ решио да се утврди Брест на Купи и Топуско на Глини. Истовремено су за ова места одређене и сталне посаде, тако да то претставља почетак Банске границе (Крајине). Сењски ускоци су 1568 разбили Турке код Перушића и успешно затварали правац из Лике, док се у Далмацији, која је тада била под влашћу Млетака, од 1570—1573 водио рат између Турске и Млетачке Републике.

Од 1575 тежиште турских напада пребачено је у правцу Бихаћа, који је узалуд опседан више пута. Ферхат-паша је и овде лично руководио нападима (1575, 1576 и 1585), но увек је био одбијен са губицима. Пошто су Турци у међувремену заузели истурене тачке између Уне и Купе (Острожац — Цазин — обе Кладуше — Бужим — Гвозденско¹⁴⁾ — Зрињ — Бојну — Градец), Бихаћ је остао без сигурне везе са Хрватском, тако да је нередовно снабдеван животним и борбеним потребама.

После неуспеле опсаде Бихаћа (1575) Ферхат-паша је јаким снагама продро до Купе и код Будачког разбио граничарског генерала Херберта Ауерсперга, који је погинуо у боју. Затим је упао у Словенију до Метлике и несметано се вратио у Босну са великим пленом и бројним робљем. Турци су 1578 продрли до Дубовца (Карловац), а 1580 у Туропоље (крај Загреба) и опет несметано одвели у робље велики број нашег живља. У Словенију су поново упали 1584, али их је на повратку код Слуња разбио бан Ердеди, који је и 1586 код Чазме разбио 3.500 Турака који су провалили из Славоније.

Да би ометали припрему Турака за прелаз преко границе, и наши преци су често упадали на непријатељску територију. Тако је

¹¹⁾ Турски коњаници, који су добијали на уживање земљу-спахилуке.

¹²⁾ Од 1544 до 1550 на утоку Купе у Саву израђена је тврђава у облику троугла са три куле и зидовима дебљине око 2.85 м. Посаду су чинили 33 плаћена стална војника и 40 харамџа са 10 лумбарди. Тврђава је била опасана ровом на коме су се налазиле палисаде и имала је само један улаз (кроз источну кулу).

¹³⁾ Хорват, *Повјест Хрватске*, I књ., стр. 254.

¹⁴⁾ Рудник жељеза и сребра кнезова Зрињских.

кнез Јурај Зрињски 1572 са 3.000 коњаника продро до Вировитице, а 1580, појачан племићким јединицама, упао је у Пожешки санџак и код Грабовника разбио 4.000 Турака који су се спремили да продру у Подравину. Иако су бан Унгнад и корушки капетан Кевенхилер 1578 продрли до Уне и пролазно ослободили Острожац и Цазин, ипак су се због појаве дизентерије у војсци вратили без већег успеха. Бан Ердеди је 1585 продро у Босну и спалио Костајницу, а Михаило Секељи 1586 у Славонију до Сирача, где је попалио велики број села и заробио много људи и стоке.¹⁵⁾

Одбрана Хрватске, поред већ изнетог несређеног стања, била је ослабљена и због тога што се становништво нагло смањивало услед губитака у борби и емиграције кметова у сигурније суседне крајеве¹⁶⁾, као и услед колере (1568) и несташнице хране, проузроковане слабом обрадом земљишта и великом сушом 1585, тако да није било редовне попуне сталних јединица на граници и радне снаге за утврђивање тврђава. А друге стране, због нередовног издржавања сталне војске многи су напустили војну службу (краљ Рудолф II 1583 био је дужан бану Унгнаду 20.000 форинти¹⁷⁾ за плату војске, тако да је и то слабило дисциплину и доводило до пљачке и сукоба са становништвом). Поред тога, због нередовног и слабог снабдевања из позадине, догађали су се чешћи сукоби са официрима немачке народности, који су, као посада у појединим тврђавама на граници, често и по наређењу претпостављених нападали и пљачкали наша села и отимали храну племићима и кметовима. И, најзад, одбрана Хрватске је трпела и због несугласица и трвења између Хрватског сабора и Ратног већа¹⁸⁾ у Грацу у погледу места где је требало подићи тврђаву Карловац. Сабор је био мишљења да би ова тврђава на ушћу Коране у Купу требала да брани приступ ка Словенији а не ка Загребу, и да би је због тога требало изградити негде источније на Купи, или појачати већ постојеће утврде у ширем захвату Сиска. У погледу тврђаве Храстовице, за коју је дворско Ратно веће тражило да се поруши и становништво пресели у Карловац, Сабор је одлучио да јој ојача фортификациски систем и посаду и тако олакша одбрану на Купи и у правцу Сиска.

Као што се види, у раздобљу напада Ферхат-паше (1568—88), снаге за одбрану хрватске границе успеле су да одрже Бихаћ и Храстовицу (што је омогућило прикупљање нових снага из унутрашњости земље) и да повремено преузимају иницијативу у своје руке (вршећи продоре на непријатељску територију), док је Сабор крајњим напрезањем успео да изгради две нове тврђаве (Брест и Топуско) и да тако појача одбрану праваца који су изводили ка Загребу. Величина овог напрезања најбоље се види из одредбе Сабора да сваки пети кмет и мали племић мора служити на Купи или на прекокупском земљишту.

¹⁵⁾ Хорват, *Повјест Хрватске*, I књ., стр. 252—274.

¹⁶⁾ Крањска, Штајерска, Мађарска, Аустрија и Моравска.

¹⁷⁾ Хорват, *Повјест Хрватске*, I књ., стр. 270.

¹⁸⁾ Брушким уставом од 1 марта 1578 изузета је Војна граница испод власти хрватског бана и потчињена дворском Ратном већу у Грацу.

Захваљујући оваквом отпору на граници, Ферхат-паша није успео да постигне свој циљ. Зато је седиште босанског вилајета (беглербеглука) 1583 пренето из Травника у Бањалуку,¹⁹⁾ да би беглербег у свако доба био што ближе граници и војним догађајима. С обзиром на утрошено време и употребљене снаге, Турци у овом раздобљу нису постигли неке крупније и решавајуће успехе. Они су заузели само извештан број мањих истурених тврђава. Нарочито је карактеристично да ни 1579 нису озбиљније покушавали да ометају изградњу тврђаве Карловца. Изгледа да Ферхат-паша није имао довољно снага за постизање свих постављених циљева, вероватно због тога што је један део Турака из Босне ратовао против Персијанаца и што је кута 1584 смањила број становништва.

*

По завршетку Турско-персиског рата (1577—90), у Високој порти²⁰⁾ је постојала група која је тежила да изврши освајачки поход у Европи, иако је мирољубиви султан Мурат III, 1590 године, продужио мир са Аустријом на даљих осам година. На челу ратоборне дворске клике био је велики везир Синан-паша²¹⁾, који је почетком 1591 за беглербега Босне довео Хасан-пашу Предојевића, дотада сегединског санџак-бега, са основним задатком да по доласку у Босну створи повод за *casus belli*, на основу кога би султан, унаточ мира са Аустријом, одобрио рат на хрватској граници. Зато је Хасан-паша маја 1591 са око 5.000 војника прешао Саву код Градишке, продро у Хрватску и допро до у висину Крижеваца, одакле је сузбијен. Том је приликом разбијена турска заштитница, док је главнина успела да се неометано повуче у Босну. За освету је бан Ердеди освојио и разорио турску граничну тврђаву Мославину. Овиме је Хасан-паша постигао жељени циљ. Одмах је послао у Цариград Рустан-бега са извештајем да је хрватски бан погазио мир, молећи за појачање и одобрење за предузимање противмера и подизање нове тврђаве у близини Сиска. Мурат III је на то дао Хасан-пашу одрешене руке у предузимању мера с циљем: „да исламска држава у тим странама не трпи штете“²²⁾. Не чекајући повратак Рустан-бега и султанову заповест, Хасан-паша је поново у августу продро преко границе на правцу Сиска, са циљем да освети губитак Мославине и изабере место за изградњу нове тврђаве. Успут је топовима тукао истурене тврђавице Хрстовицу и Гору, али без веће штете по посаде. Пошто је у близини Бреста изабрао место за нову тврђаву, он је од 7 до 11 августа 1591 први пут опсео Сисак. Град су бранили загребачки каноници Никола Мицац и Стјепан Ковачић. Турци нису успели у нападу, јер су им недо-

¹⁹⁾ Вијесник хрватског археолошког друштва, св. XXIII, 1942, стр. 118.

²⁰⁾ До 1918 године назив за Турску и њену владу.

²¹⁾ Шишић, Хрватска повјест, II део., стр. 58.

²²⁾ Вијесник хрватског археолошког друштва, књ. XXIII, 1942, стр. 122, примедба 45.

стајали топови већег калибра и опсадни стројеви, те су — пошто се приближавала банска војска — прекинули опсаду и повукли се у Босну. Хасан-паша (који је до краја ове године продро још једанпут до границе Словеније) увидео је да најкраћи правац до Загреба води преко Сиска и да Бихаћ угрожава евентуалне турске снаге на томе правцу. Зато је у току зиме 1591/92 вршио припреме на месту где ће се у пролеће подигнути нова тврђава Јени Хисар (Петриња). За првог команданта будуће тврђаве одредио је Рустан-бега (по његовом повратку из Цариграда), а беглербеговог брата Ђафера поставио за церничког санџак-бега, да би тиме што тешње повезивао будуће акције Турака из Босне са нападима из Славоније.

Хрватски Сабор је 1 јануара 1952 прогласио „пучки устанак“ и наредио реквизицију и довоз хране у Загреб. Банска војска се прикупљала у Туропољу, пошто су уходе известиле да ће Турци поново напасти Сисак. И, заиста, Хасан-паша је првих дана априла продро на правцу Сиска до Купе, али га није напао, већ је почео са хитном изградњом тврђаве Петриње и заузео дотада успешно брањене тврђаве Хрastовицу и Гору. Банска војска је са граничарским јединицама дошла до Бреста, али због изненадних поплава није могла да омета непријатељске радове. Пошто је првих дана маја довршио изградњу Петриње²³) и у њој оставио 1.000, а у Хрastовици и Гори по 200 војника, Хасан-паша се са главнином повукао у Костајницу. За то време, због несугласица између бана и граничарских генерала, почела се разилазити војска која је била прикупљена код Бреста.

Обавештен о догађајима у противничком табору, Хасан-паша је наредио да се код Петриње хитно подигне мост преко Купе, а лично се са главном снагом упутио долином Уне ка Бихаћу, у коме је било 500 војника под командом капетана Јосипа Ламберга и око 5.000 грађана и избеглица. После опсаде, која је почела 12 јуна, Ламберг се предао 19 јуна под условом да посада и становништво могу слободно напустити град. (Турци нису одржали реч у погледу становника, јер су погубили око 2.000 људи, а остатак одвели у ропство.) Овим је Хасан-паша отклонио опасност за свој леви бок у случају ангажовања главних снага у правцу Сиска и Загреба. Осим тога, он је пуштањем алармантних вести да ће напасти Карловац створио пометњу код противника. Пошто на граници Хрватске није било јединственог командовања, јединице су биле овако груписане: Ауерспергер око Карловца, Ердеди код Бреста и Грасвајн код Крижеваца, и то за одбрану само својих локалних интереса.

Хасан-паша је ноћу 18—19 јула главним снагама изненада избио у рејон Петриње. На другој обали Купе (код Бреста) био је бан Ердеди са 3.000 војника (1.000 Хрвата и 2.000 Штајераца). Турци су 19 јула после подне прешли Купу преко моста и у двочасовном боју разбили банску војску, заузели и спалили тврђаву Брест, а 23

²³) Била је изграђена од хрastових балвана, са пет кула и двојим вратама; имала је четвртаст облик и дубоки водени ров са земљаним насипом.

јула по други пут окружили Сисак. После неколико узалудних јуриша — пошто није било изгледа на брзи успех, јер су им велики топови остали код Бихаћа — они су 29 јула прекинули опсаду.

После пораза код Бреста правац за Загреб остао је незаштитен. Зато је бан Ердеди подигао „пучки устанак“ (бројне Штајерце и помоћну краљевску чету од 1.000 војника из Мађарске) и тиме спречио непосредни турски напад на град. Па ипак, Турци су до краја 1592 три пута продрли у Туропоље и на простору Сисак—Загреб спалили сва села и одвели у ропство велики број становништва. Пошто је Словенија (Крањска и Штајерска) такође била угрожена овим нападима, у Загреб су у току зиме дошле помоћне чете из Тирола, Немачке и Италије, али су Турци, и поред тога, у пролеће 1593 успели да продру југозападно од Загреба.

*

Бан Ердеди и Хрватски сабор су са сигурношћу очекивали да ће Хасан-паша 1593 поново напасти Сисак и угрозити Загреб, па су затражили помоћ од краља Рудолфа II и осталих земаља Аустријске државе. Због тога су им у току зиме послате извесне сталне војне јединице на просторији око Загреба, са којима је у фебруару 1593 дошао и Руперт Егенберг²⁴) командант помоћних чета) као краљев војни комесар, са задатком да обједини припреме и будуће акције између бана и команданата (Хрватске и Славоније) Војне границе.

У Босни је Хасан-паша вршио темељне припреме за коначни обрачун са Сиском и остацима хрватске државе. У том циљу су у Костајници и Градишки прикупљене велике количине хране, пошто опустошено хрватско земљиште не би могло издржавати турску војску. Турци су у фебруару несметано продрли до Краварског, а у мају до Јастребарског, где су опљачкали многа хрватска села. Иако је на тражење помоћи од султана било наређено румелиском беглербегу да са одговарајућим снагама појача Хасан-пашу, ипак ове снаге, због извесних интрига на турском двору, нису на време дошле да учествују у бици код Сиска.

У току маја 1593 Хасан-паша је око Бањалуке прикупио главнину војске Босанског беглербеглука, јачине 20—40.000 војника. Поред сталних јединица, за осигурање концентрације су још раније истурени на границу: Апарди-бег (Клишки санџак) у околини данашње Суње, Мемби-бег (Зворнички санџак) око Костајнице и Саршош — Ибрахим-бег (Лички санџак) око Зриња.

Почетком јуна извршен је покрет главних снага до Б. Градишке и даље поред Саве у правцу хрватске границе. У Б. Градишки су на флотилу од 29 шајки уквцани тешки топови и храна за војску. Испред главних снага кретао се одред од 600 коњаника и 2.000 пешака са великим бројем „раје“ која је оправљала комуникације.

²⁴) Родом Словенац, раније је служио као пуковник у шпанској војсци. — Хефеле, *Победа Хрвата над Турцима код Сиска, 1593*, стр. 61.

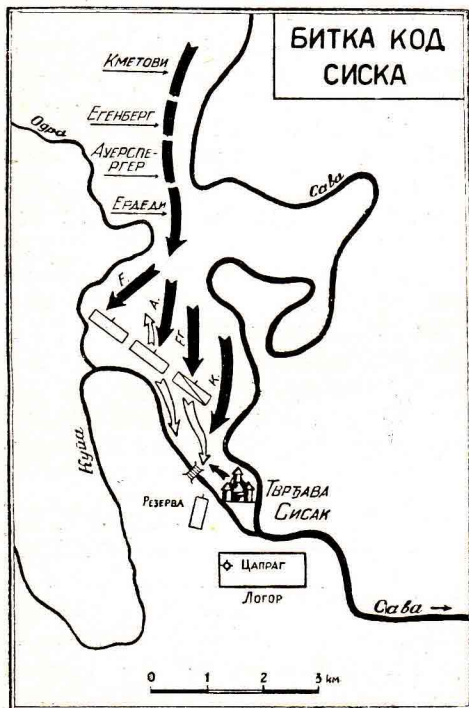
Турска војска и флотила су неометане од противника 15 јуна (по неким 14 јуна) избиле у висину Сиска (на простор данашњег Цапрага). Турци су истог дана заузели кулу Дренчину (подигнута после губитка Бреста) и тако успоставили сигурну везу левом обалом Купе са мостобраном код Петриње. У току ноћи 16/17 јуна, извесне јединице под командом Мемми-бега прешле су Купу на шајкама, док су на левој обали, у непосредној близини тврђаве Сиска, до сванућа подигнути земљани насипи и на њима намештени тешки топови. Хасан-паша је решио да у овој (трећој) опсади најпре дејством топова поруши тврђавску ограду и да затим на јуриш заузме тврђаву, коју су бранили каноници Матија Финтић и Блаж Ђурак са 400²⁵⁾ сталних војника и извесним бројем слабије наоружаних кметова из околне. Браниоци су одбили први јуриш иако су Турци у њему употребили јаче снаге. Сматрајући да има времена и желећи да штеди животе својих војника, нападач је продужио дејство топовима и рушење тврђаве, при чему је једно топовско зрно убило каноника Матију Финтића и 12 војника. Због непрекидног дејства непријатељских топова, рушења зидина, људских губитака и опасности од општег јуриша, каноник Блаж Ђурак је био принуђен да тражи хитну помоћ од бана Ердедија и Егенберга, извештавајући их да се овога пута тврђава неће моћи дуго одржати. Тада је бан Ердеди прогласио „пучки устанак“, а Егенберг је наредио да се расположиве граничарске јединице хитно упуте у Загреб, где се до 18 јуна прикупило 4.080 војника сталне војске,²⁶⁾ којима се, по извесним подацима, прикључило још 3—4.000 слабо наоружаних кметова. 19 јуна је хришћанска војска, под командом Ердедија, Егенберга и Ауерспергера, отпочела покрет десном обалом Саве у правцу Сиска и под крај дана се утаборила око Зелине (на р. Одри), где је остала и следећег дана ради одмора и због појаве 300 турских коњаника. 21 јуна непријатељ је био разбијен и одбачен према југу, а хришћанска војска је избила у висину Новиграда²⁷⁾. За то време Мемми-бег је подигао земљане насипе до у висину порушених зидова тврђаве и мост преко Купе и завршио све припреме за општи и решавајући јуриш. Командант тврђаве, Блаж Ђурак, упутио је у току ноћи 21/22 јуна бану Ердедију извештај да се општи јуриш очекује ноћу 22/23 и да ће, ако дотада не дође помоћ, пасти Сисак. Приликом већања, које је одржано у зору 22 јуна у шатору генерала Ауерспергера, било је различитих мишљења и предлога о даљој акцији. А када је стигао курир из Сиска са извештајем о ситуацији, донета је одлука да се одмах предузме покрет и нападно Турци. Покрет од Новиграда до Сиска извршен је у три ешелона: у првом ешелону били су Хрвати и ускоци под Ердедијем, у другом — граничари и словенске јединице под

²⁵⁾ Од тога 100 Словенаца, којима је Егенберг појачао тврђаву. — Хефеле, *Победа Хрвата над Турцима код Сиска, 1953*, стр. 64.

²⁶⁾ *Вјесник Хрватског археолошког друштва*, св. XXIII, 1942, стр. 130.

²⁷⁾ Тада утврђени дворца бана Ердедија на Сави у висини Лекеника; спалили су га побуњени кметови 1654.

Ауерспергером и у трећем — аустриске помоћне јединице под Егенбергом. Део пешадије и кметови, као резерва, следили су под командом Сигмунда Парадајсера иза главних снага. Око подне 22 јуна хришћанска војска је избила челом у висину Сиска и продужила на просторију између Саве, Купе и Одре, тј. непосредно на Меми-бегов табор и под опседнуту тврђаву.

Турски истурени делови на време су осмотрили приближавање непријатеља и о томе известили. Пошто је осетио опасност, Меми-бег је предложио да се повуче на десну обалу Купе, али Хасан-паша није усвојио тај предлог, већ је наредио да главнина војске (око 18.000) пређе преко моста на леву обалу Купе. На простору од дрвеног моста до Одре (ширине око 1.500—2.000 м) постројен је турски борбени поредак у једном ешелону. На левом крилу били су пешаци — јаничари, у центру Меми-бег, а на десном крилу Хасан-паша, углавном са коњицом. На десној обали Купе, у близини моста, остављене су у резерви извесне јединице, које су имале задатак да штите главни лагор на Цапрагу и да пазе на несигурну рају која није учествовала у бици.

Обе војске су се постројиле за битку на равничастом земљишту, које је са три стране уоквирено рекама Савом, Купом и Одром.

Крила и бокови турског распореда били су осигурани од изненађења, али с обзиром на његову бројну јачину, није било довољно простора за шири развој и маневар ових снага. Осим тога, због близине непријатеља и краткоће времена, постројен је збијен и плитак битачни поредак. Опасност је била још већа зато што се Купа, као препрека, налазила у непосредној позадини и што је постојао само један мост за везу са резервом. Насупрот томе, скученост битачне просторије била је од велике користи за хришћанску војску, која је, иако бројно слабија, могла да предузме напад са изгледом на успех.

По извесним подацима,²⁸⁾ Хасан-пашин план за битку био је да, ослањајући се на лево крило (јаничари), ударом центра и десног

²⁸⁾ Вијесник Хрватског археолошког друштва, св. XXIII, 1942, стр. 141 и Хефеле, стр. 71.

крила најпре набаци хришћане на реку Одру, а затим да их окружи и уништи.

Битка је отпочела нападом банске коњице (I ешелон) на турско лево крило, али су јаничари одбили овај јуриш. Када је турски центар почео да угрожава хрватски бок и лево крило, Ауерспергер (II ешелон) се благовремено развио улево и пушчаном ватром²⁹⁾ одбио турске нападе, тако да је и Егенберг (III ешелон) успео да се развије улево за борбу. Тежиште хришћанског напада било је на левом крилу, на коме су дејствовали пешадија и кметови. Пошто нису могли издржати јаку пушчану ватру, турски центар и лево крило су почели да отступају у нeredу у правцу моста на Купи, тако да су се њихове јединице још више збиле, што је довело до велике пометње. У таквој ситуацији Хасан-паша није могао да устали битачни фронт снагама које је имао на левој обали Купе, нити да спречи пробој на свом десном крилу. Зато је наредио резерви да пређе преко моста, али је већ било доцкан. Стрелци и ускоци пробили су се кроз непријатељски распоред, посели слабо брањени³⁰⁾ мост и онемогућили пристизање турске резерве и повлачење главних снага преко Купе. Истовремено је и тврђавска посада извршила испад у правцу моста и тиме убрзала избијање панике у турској војсци. Тако су јединице турске војске биле збијене у углу Купе и Одре, где их је противник уништио, тако да се велики број Турака удавио у Купи, међу којима Хасан-паша и Мемми-бег.

Битка је трајала нешто дуже од једног сата. Само око 2.500 турских војника успело је да се повуче преко Купе, водећи собом резерву и наоружану рају. Логор на Цапрагу и флотиле на Купи и Сави били су напуштени. Остаци турске војске бежали су у нeredу ка Костајници. Хришћани су задобили огроман плен, међу којима и 39 топова, али победу нису потпуно искористили, јер није било гоњења, пошто су се и војска и „пучки устанак“ брзо разишли због недостатка хране.

Хасан-паша је претрпео пораз углавном због тога што је претпоставио да хришћанска војска (због бројне слабости) неће предузети напад; што је турска главнина прешла Купу при непријатељском избијању на битачну просторију, што су Турци били нападнути у току постројавања свог борбеног поретка, тако да нису успели да пребацивањем резерве на леву обалу Купе обезбеде потребну дубину поретка и што је постојала слаба веза преко речне препреке у непосредној позадини борбеног поретка.

Хришћанска војска је, углавном, успела због корисне иницијативе, која се огледала у благовременом, брзом и организованом покрету од Новиграда до Сиска, као и због брзог напада на непријатеља који се још није био средио за битку.

²⁹⁾ Пушчана ватра је била непрекидна по линијама; борбени поредак је имао три линије.

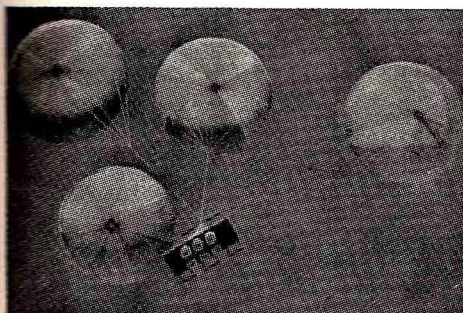
³⁰⁾ По извесним подацима мост је срушила гомила бегунаца.

Хасан-паша није заузео Сисак пре битке, јер је желео да претходно на познатом му земљишту уништи хришћанску војску, да би тиме коначно отворио пут до Загреба, чему су Турци непрекидно тежили још од 1568 године. Међутим, Хасан-паша је потценио противника и претрпео пораз.

Тадашњи значај Битке код Сиска најбоље се види по томе што је после ње султан Мурат III објавио рат Аустрији, и што су Ердеди и Ауерспергер били одликовани од папе и шпанског краља Филипа II. Она је за нас била од огромне важности, јер је, благодарећи њој, сломљен најопаснији продор Турака у Хрватску, и они су заувек одбачени од правца који је непосредно изводио ка Загребу. После двадесетпетогодишње непрекидне борбе, удружени Срби, Хрвати и Словенци су углавном својим снагама одбранили и себе и део европског Запада. Зато изнете борбе, поред наших заједничких борби у току Народноослободилачког рата, треба да нам послуже за неговање братства и јединства и као пример да смо и у прошлости могли са успехом противстајати далеко надмоћнијим непријатељима само ако смо били удружени.

SAD I ZEMLJE AMERIČKOG KONTINENTA

UBLAŽAVANJE UDARA PRILIKOM SPUŠTANJA OPREME PADOBRANOM

Četiri padobrana i 6 novih »vazdušnih dušeka« ublažuju udar prilikom ispuštanja teške ratne opreme. Ovi su opiti izvršeni u Pomorskoj pomoćnoj vazdušnoj bazi u El Sentru, u Kaliforniji.

Ovi dušeci, oblika bureta, pune se vazduhom u toku pada sa teretnog aviona, ublažuju udar prilikom spuštanja i zatim splašnjavaju.

Smatra se da se prilikom padobranskog spuštanja oružja, džipova, buldožera i druge opreme, dejstvo sudara sa tlom smanjuje za dve trećine.

(The Army Combat Forces Journal, septembar 1955)

BRAZILIJA IZGRADUJE POMORSKE BAZE

Krajem oktobra 1955 novinarima je pokazana nova pomorska baza u Val de Kaesu, na ušću Amazona. Njena se izgradnja bliži kraju, a projektovana je tako da duž njenih gatova mogu jednovremeno pristati 4 broda od po 12.000 tona, a ima i dokove za jedan brod od 12.000, ili dva broda od po 3.000 tona. Baza će raspolagati potpunim uređajima i postrojenjima za snabdevanje hranom, vodom, municijom i drugim potrebama za eskadru znatne jačine. Pored toga, ona ima veliki centar veze, stanicu za radarsku kontrolu pravca, kao i kasarnu za četvu pomorske pešadije, koja bi bila upotrebljena u toj oblasti.

Ovo je samo jedna u čitavom nizu baza koje su planirane u Severnoj Braziliji.

S obzirom na ogromno prostranstvo i udaljenost Severa i Juga, smatra se da centar veze i stanica za radarsku kontrolu predstavljaju istu vrednost kao i svi ostali elementi baze u Val de Kaesu. Ona je bila planirana još 1942, ali su intenzivni radovi otpočeli tek 1950.

(The New York Times, 6 novembar 1955)

BRITANSKA ZAJEDNICA NARODA

REORGANIZACIJA NARODNE ODBRANE U BRITANIJU

Pretsednik vlade, Antoni Idn, nagovestio je u Donjem domu korenite promene u sistemu britanske Narodne odbrane. Ova se promena sastoji u stvaranju

novog položaja — predsednika Komiteta načelnika generalštabova — po ugledu na Američku armiju.

Predsednik Komiteta pretstavljaće istovremeno sve britanske oružane snage na raznim međunarodnim vojnim konferencijama i biće direktno potčinjen ministru Narodne odbrane, čija će opet nadležnost biti sada znatno proširena na planu civilne zaštite.

Prvi predsednik Komiteta biće dosadašnji načelnik Generalštaba britanskog vazduhoplovstva, maršal Vilijam Dikson, koji će ujedno biti i vojni predstavnik Britanije u NATO-u.

(*Revue militaire d'information*, 25 novembar 1955)

BRITANIJA ZADRŽAVA DVOGODIŠNJI VOJNI ROK

Početkom novembra prošle godine, uprkos oštroj opoziciji laburista — 326 za i 263 protiv — Donji dom je odlučio da se u Britaniji zadrži dvogodišnji vojni rok. Kao što je predsednik vlade Idn to već ranije saopštio, britanska vlada trenutno smatra za celishodnije da se, pomeranjem doba starosti prilikom stupanja u vojsku, smanje britanske oružane snage, a ne da se skraćuje vojni rok. Na taj bi se način broj vojnika pod oružjem smanjio u toku sledeće dve godine za oko 100.000 ljudi, tako da bi u martu 1958 efektivni britanskih oružanih snaga ukupno iznosili oko 700.000 ljudi.

Prilikom diskusije u Donjem domu ministar Narodne odbrane, Selvin Lojd, saopštio je, pored ostalog (i to prviput), da su britanske oružane snage, počev od 1952 naovamo, već pretrpele smanjenje svojih efektivna za oko 70.000 ljudi. U toku ovih pet godina, tj. od 1953 do 1958, ukupno smanjenje iznosiće oko 20% od ukupnog broja što je, po mišljenju Selvina Lojda, isto tako značajan potez kao što je aktuelna delimična demobilizacija snaga zemalja Istočne Evrope. Još su značajnije njegove napomene o nemogućnosti Britanije da u slučaju oružanog sukoba, koji bi se vodio savremenim sredstvima, pošalje rezervne divizije u Evropu. Po njegovim rečima Britanija ima nameru da zadrži sve snage koje predviđa njen doprinos Organizacije NATO-a. Međutim, on nije mogao da zagarantuje da već jedan deo britanskih snaga, stacioniranih u Zapadnoj Nemačkoj (oko 4 i po divizije), nije u toku zadnje dve godine pretrpeo izvesno osipanje. Pritom je Selvin Lojd priznao da će i strategiska rezerva britanskih oružanih snaga biti smanjena.

No, najveće interesovanje u toku ove debate u Donjem domu izazvalo je pitanje izvesnog labavljenja saradnje u Atlantskoj zajednici. Glavni razlog zbog koga britanska vlada želi da zadrži dosadašnji sistem dvogodišnjeg vojnog roka nalazi se, izgleda, u nepoverenju koje Englezi imaju u pogledu daljih namera Amerikanaca, kao i efikasnost postojećeg oružja na Kontinentu. Kod izvesnih Engleza postoji bojazan, iako se niko ne usuđuje da ovo otvoreno izjavi, da bi smanjenje vojnog roka u Britaniji pobudilo SAD da povuku veći deo svojih jedinica iz Evrope.

Britanski ministar Narodne odbrane izjavio je zatim da bi zavođenje obaveznog vojnog roka od 18 meseci smanjilo efikasnost britanskih oružanih snaga na polovinu, dok bi uvođenjem vojnog roka od 12 meseci njihova efikasnost bila svedena na nulu.

Posle ove izjave Selvina Lojda uzeo je reč Bevan. On je zatražio objašnjenje da li ova zvanična izjava ministra Narodne odbrane ne znači donekle »osudu« drugih zemalja — članica NATO-a, s obzirom da, izuzev Grčke i Turske, nijedna druga zemlja — članica NATO-a nema tako dug vojni rok. Drugi govornik opozicije, Stok, bio je još jasniji: ili je Britanska armija manje efikasna od armije ostalih zapadnoevropskih zemalja ili te zemlje ne rade onako kako ih na to obavezuje članstvo u NATO-u.

Nasuprot stručnjacima britanske vlade, laburisti smatraju da su rukovodioci Britanske armije, donekle, podbacili u svom zadatku, odnosno da u Armiji dolazi

do velikog »rasipanja« vremena i radne snage. Nekoliko trenutaka pre početka ove debate neki su poslanici u svojim interpelacijama ukazali na pojedine slučajeve regruta britanskog vazduhoplovstva koji provode najveći deo vremena u pranju sudova po oficirskim kućama ili u posluživanju pića po oficirskim domovima i menzama, dok im je stvarna vojna obuka ograničena na svega 8—9 nedelja.

(*Monde*, 4 novembar i *Revue militaire d'information*, 25 novembar 1955)

DA LI ĆE BRITANIJA FORMIRATI LEGIJU STRANACA

Organ britanske Laburističke partije doneo je članak o eventualnom obrazovanju britanske legije stranaca, koji ovde prenosimo u izvodu i bez komentara: Rukovodioci britanske odbrane proučavaju planove za formiranje strane legije, koja bi delimično bila popunjena raseljenim licima. U roku od 5—10 godina ova bi legija dostigla jačinu od oko 12.000 ljudi.

Sugestiju za ovo dali su eksperti Vojne lige (*Army League*) — grupa vojnih mislilaca, ranijih generala i narodnih poslanika.

Prema njihovom mišljenju, raseljena lica i nezaposleni mladi ljudi našli bi prirodan izlaz stupanjem u britansku vojnu službu ovoga tipa. Oni ne moraju svi biti Evropljani, jer, naprimer, »Gurke«, takođe predstavljaju vrstu strane legije.

Ovo je jedan od bezbroj predloga koji se čine po pitanju reorganizacije i pojačanja britanske vojske atomskog doba.

Kolonijalne snage. — Liga takođe predlaže da se formiraju:

Korpus pomoćnih službi, koji bi Armiju popunjavao tehničarima, šoferima, polukvalifikovanim radnicima, itd. Ovaj bi se korpus popunjavao ljudstvom iz kolonijalnih i stranih izvora, kao sa Malte, Gibraltara, Kipra, iz Zapadne Indije i Italije.

Proširenje afričkih snaga, po ugledu na bivšu Indisku armiju. Pretpostavlja se da bi bilo moguće formirati oko 5 divizija, od kojih 2 divizije za službu izvan Afrike.

Specijalna služba žandarmerije, trebala bi da smeni 3 divizije koje su sada angažovane u policijskim operacijama. Njen zadatak bile bi protivgerilske operacije, kao i unutrašnja služba u oblastima kao što su Malaja i Kenija.

*

Na pitanje da li je danas vojska potrebna, Vojna liga je odgovorila potvrdno:

»Iako termonuklearno oružje može biti uspešno sredstvo za odstranjivanje sveopšteg rata, kopnene snage ostaće i dalje bitan element za sprečavanje počesnog uništavanja od strane lokalnih i ograničenih agresivnih akcija«.

(*Daily Herald*, 12 novembar 1955)

UDVOSTRUČENA PROIZVODNJA BRITANSKE AVIONSKE INDUSTRIJE

Britansko Ministarstvo snabdevanja izdalo je jedno saopštenje u kome se kaže da se proizvodnja aviona u Britaniji u toku poslednjih 5 godina udvostručila. Danas britanska avionska industrija proizvodi 2,25 puta više aviona nego 1950.

Novi lovački avion-presretač, verovatni naslednik *P.1*, takođe je pomenut. To je *S-R 53*, fabrike *Saunders-Ro* koji je snabdeven kombinacijom raketnog i turbomlaznog motora.

Avion P. D. 11, koji gradi fabrika *Short Brothers*, namenjen je vertikalnom uzletanju i sasvim se logično može zaključiti da će razvoj ovog aviona imati veliki uticaj na evoluciju *S-R 53* i druge lovačke avione budućnosti.

U saopštenju se isto tako potvrđuje vest da su avion *P.1*, verovatni naslednik aviona *Hawker-Hunter*, i avion za naučna ispitivanja *F. D. 2*, fabrike *Fairey*, redovno postizavali nadzvučnu brzinu ne samo u horizontalnom letu nego i prilikom penjanja u vis. Jedan predstavnik fabrike *English Electric* izjavio je nedavno da je *P.1*, prviput postigao nadzvučnu brzinu prilikom penjanja u vis još 1954, pre francuskog aviona *SO. 9000 Trident*, ali u to vreme obziri bezbednosti nisu dozvoljavali da se ovo postignuće objavi.

(*Weekly News Letter of the Society of British Aircraft Constructors*, novembar 1955)

FRANCUSKA I ZEMLJE BENELUKSA

MANEVAR ÉCLAIR

Manevar *Éclair*, u kome je učestvovala francuska 7 mehanizovana divizija, odvijao se od 18 do 24 septembra prošle godine u četvorougaojniku Štuttgart — Donaušingen — Bregenc — Ulm i imao je za cilj da proširi iskustvo ranijeg manevra *Javelot II* iz 1954, koji je, ustvari, i doveo do formiranja 7 mehanizovane divizije u toku prvog polugođa 1955. Na taj način ovo je bila i prva vežba novoformirane divizije.

Pod dvojakom pretpostavkom, atomskog i klasičnog rata, manevar je trebao da potvrdi sposobnost ove divizije, njenu gipkost i pokretljivost, i to:

1) u okviru odbrane — podrazumevajući zatvaranje jedne breše i akciju usporavanja na paralelnim pravcima;

2) u obimu napada — izvođenjem jednog rejda u neprijateljsku pozadinu. Osim toga, posebno su razmatrani izvesni logistički problemi koji su iskršavali u toku pojedinih situacija.

U manevru su učestvovali:

— 7 mehanizovana divizija (cela),

— oklopni sastav jačine: 1 bataljon motorizovane pešadije i 36 lakih tenkova M. 24 (3 čete),

— rukovodeći i sudiski organi,

— vazduhoplovne snage za podršku.

Sastav 7 mehanizovane divizije bio je sledeći:

— 1 grupa helikoptera *Hiller* za štabnu službu i izvidanje;

— četa za vezu,

— bataljon komandosa,

— izviđačka grupa od 3 čete,

— 2 mešovita (združena) puka od po 1 izviđačke čete, 2 čete tenkova *AMX*,

2 čete tenkove desantne pešadije,

— 1 pešadiski puk sastava: četa tenkova *AMX* i 4 pešadiske čete,

— divizion za artiljerijsko instrumentalno izvidanje,

— 1 artiljerijska grupa od 105 *AMX*,

— 1 grupa *PAA*,

— 1 inženjerijski bataljon,

— 1 bataljon za opsluživanje.

Ukupno oko 7.500 ljudi i više od 2.000 vozila.

*

Manevar *Éclair* može se raščlaniti na četiri faze:

— Prva faza se sastojala u nastupnom maršu velikog obima; 7 mehanizovana divizija izvršila je noćni pokret od 130-150 km (po pukovima), brzinom od 20 km/čas za mešovite, a 35 km/čas za ostale pukove. Za vreme ovog kretanja civilni saobraćaj po putevima nije bio prekinut.

— Druga faza je obuhvatila zatvaranje jedne breše od 25 km koju su stvorili neprijateljski atomski projektili. Radilo se o prikupljanju podataka o neprijatelju i organizovanju akcije usporavanja na osnovu tih podataka. Mešoviti puk predstavljao je glavno oruđe u ovoj akciji, tako da se može prihvatiti kao realno da on po danu efikasno može da zatvori zonu od 8-10 km.

— U trećoj fazi došlo je do brze promene pravca akcije usporavanja i ona se nastavila i po noći. Uprkos slabih neprijateljskih snaga koje su se pritom pojavile, noćni raspored 7 mehanizovane divizije pokazao se vrlo osetljivim, naročito u slučaju da je neprijatelj imao vremena za dnevno izviđanje njenih položaja.

— U četvrtoj fazi izvršen je rejđ, u dubini od 30 km, u neprijateljsku pozadinu.

*

Ova prva »proba« 7 mehanizovane divizije, kao i izvesne nerealne situacije koje obično prate svaki mirnodopski manevar, nije dozvolila, da se izvuku definitivni zaključci o mogućnostima ove divizije ili o eventualnim formacijskim izmenama. No, i pored toga, prvi rezultati sa ovog manevra su sledeći:

— Upotrebljena oklopna vozila pokazala su, uprkos obimu i brzini pokreta, dobre rezultate. Top kalibra 75 Vo/1000 znatno je povećao vatrenu moć jedinica kojima je bio pridodat, iako pritom nimalo nije smanjivao njihovu pokretljivost.

Bestrajno oruđe SS10, montirano na džipu, predstavljalo je efikasno sredstvo za podršku u PT borbi; ali, radi njegovog što boljeg dejstva u buduće, bilo bi korisnije ako bi se pristupilo izvesnoj centralizaciji grupa SS10.

— Manevar *Eclair* ukazao je na slabosti mešovitog (združenog) puka, odnosno na nedovoljan broj manjih streljačkih jedinica u njemu. Ove bi jedinice omogućile mešovitom puku da lakše parira neprijateljske infiltracije i da uspešnije izvodi lokalna ofanzivna dejstva, koja bi se oslanjala na kombinovano dejstvo tenk AMX — streljačke jedinice.

— Prostranstvo zone dejstva dodeljene 7 mehanizovanoj diviziji ukazalo je i na delikatnan problem artiljerijske vatrene podrške. Ovakav tip jedinice retko ima potrebu za klasičnim koncentracijama vatre i zahteva najčešće neposredno otvaranje vatre na izvesnu tačku u zoni dejstva, možda samo i nekoliko topovskih granata radi usporavanja neprijateljskog kretanja. Ova bi činjenica mogla da utiče na povećanje sadašnjeg broja bacača u ovoj diviziji ili na izvođenje izvesne reorganizacije sadašnje artiljerije koja bi bila bolje prilagođena ovim potrebama.

Mogućnosti grupe PAA nisu bile u srazmeri sa veličinom zone dejstva 7 mehanizovane divizije koja je, već i zbog svoje pokretljivosti i rasturenosti, malo osetljiva na dejstvo protivničkog vazduhoplovstva. Postojanje ove grupe u sastavu 7 mehanizovane divizije je sporno i može doći u obzir samo radi izvesnog povećanja samoodbrane malih jedinica.

— Pristupio tri različita elementa za manevrovanje: 2 mešovita (združena) i 1 pešadiskog puka u sastavu 7 mehanizovane divizije, ukazalo je na potrebu da ovakva jedinica treba da raspolaže sa, najmanje, 3 manevarska elementa što će mnogome olakšavati njeno manevrovanje.

— Vazdušno-kopneni karakter manevra *Eclair* potvrdio je još jednom poznato pravilo: iako se želi samo aviopodrška, vazdušno izviđanje je takođe neophodno i helikopter je jedino sredstvo komandovanja koje potpuno odgovara brzini manevrovanja jedne ovakve jedinice.

Smatra se da je ova vežba omogućila da se ocene sposobnosti 7 mehanizovane divizije prilikom izvršenja većine zadataka koji su joj bili dodeljeni. Ne upuštajući se unapred u izmene koje će posle ovog manevra biti izvršene u sastavu 7 mehanizovane divizije i koje pokazuju, uglavnom, težnju ka uvećanju njene moći putem povećanja njene veličine, što će neminovno povući za sobom i veći broj službi, pokreće se pitanje ne bi li bilo bolje da se ova divizija rastereti na taj način što bi se opet prihvatila koncepcija mehanizovane brigade, čija bi manevarska sposobnost bila daleko više u stilu ranije lake oklopne konjice.

ŠVAJCARSKA

Mr. ph. Z. B.: ABC RAT I ŠVAJCARSKA¹⁾

Prema shvatanjima mnogih švajcarskih autora karakteristika moderne ratne tehnike leži u uskoj saradnji između vojske, naučnih ustanova i industrije. Upravo ta saradnja dovodi do rezultata koji iz temelja menjaju taktiku i strategiju ratovanja. Već u vreme Drugog svetskog rata velike sile su stvorile takve savetodavne organe čiji je cilj bio da se brinu za koordinaciju pomenutih faktora. Mnogi vojni pisci vide uzroke za katastrofu Nemačke upravo u tome što je ona veoma kasno pristupila tom načinu rada i time zaostala za Saveznicima u razvoju svog ratnog potencijala.

Smatra se da će karakteristika budućeg rata biti ubacivanje ogromnih snaga i sredstava u svrhu razaranja. Ta će sredstva dejstvovati u kratkom vremenskom periodu, a moći će se primenjivati na velikim daljinama. Kao najpogodnije za tu svrhu smatra se ABC oružje.

Sve to zahteva u vezi odbrane zemlje potpunu preorijentaciju. Kao glavni preduslov za uspešnu odbranu Švajcarci postavljaju aktivno sudelovanje celokupnog stanovništva, jer smatraju da je to ne samo glavna već i jedina mogućnost za efikasnu odbranu.

Iako je u jednom eventualnom atomskom ratu besmisleno govoriti o nekoj apsolutnoj zaštiti, ipak je moguće smanjiti gubitke odgovarajućim protivmerama u koje švajcarski autori ubrajaju a) represalije atomskim oružjima; b) pasivne kolektivne mere; c) obuku vojske i civilnog stanovništva u pogledu lične zaštite.

Biološki se rat smatra mogućim, ali i odbrana u njemu može da bude vrlo efikasna. Najvažniju ulogu imaju tada služba obaveštavanja, odbrana od neprijateljske avijacije i odbrana od sabotera. Sama odbrana iziskuje veliki broj stručnog sanitetskog osoblja i veliku količinu materijala. Iz tih je razloga Švajcarska armija formirala u okviru ABC službe bakteriološko odeljenje specijalno radi suzbijanja epidemija. Organi tog odeljenja moraju biti u stanju da u najkraće moguće vreme identifikuju svaku epidemiju i dadu upute za njeno suzbijanje. Uz potreban broj stručnjaka i obezbeđena materijalna sredstva Švajcarska ne treba da se boji biološkog rata.

U pogledu hemiskog rata, po mišljenju švajcarskih vojnih autora, razvitak avijacije pruža sasvim nove perspektive kako u pogledu masovne primene tako i u pogledu iznenađenja, naročito s obzirom na neprijateljsku pozadinu čiji su gradovi i proizvodni centri osobito osetljivi. Razvitak novih t.zv. *nervnih bojnih otrova* daje hemiskom ratu nove čisto kvalitativne promene, i stavlja odbranu pred mnogo teže zadatke. Usled nemanja bojnih otrova Švajcarci se, kako oni tvrde, nalaze u vrlo teškoj situaciji u pogledu odbrane, jer nemaju vlastitih iskustava o mogućnostima njihovog dejstva, a za razliku od atomskih oružja, bojni otrovi se gotovo uopšte ne spominju od strane velikih sila i sve se pripreme vrše u najvećoj tajnosti. Zbog toga je Švajcarska prisiljena da svoja znanja prikuplja spolja, tj. da se brižljivo studiraju strane naučne vojne publikacije i koriste informacije obaveštajne službe.

Prema jednodušnom mišljenju svih švajcarskih autora, odbrana od ABC oružja nedovoljna je u Švajcarskoj jer se ne raspolaže ni potrebnim ljudstvom niti materijalom. Prema njima, u samoj prirodi totalnog rata leži činjenica da njime nije pogođena samo armija, već i celokupno stanovništvo. Zbog toga treba punu pažnju pokloniti civilnoj zaštiti. Postoji shvatanje da je potrebno u jednom telu objediniti predstavnike armije, znanstvenih ustanova, privrede i upravnih vlasti, tako da bi to telo, u slučaju potrebe, moglo preuzeti koordinaciju poslova po personalnim i materijalnim pitanjima u vezi sa narodnom odbranom. Osim toga, potrebno je proveriti koncepcije odbrane zemlje u svetlu modernog rata

¹⁾ Pisano na osnovu niza podataka iz švajcarske literature i publicistike.

i sprovesti konzekventnu nastavu i obuku armije s obzirom na sadašnje shvatanje strategije i taktike modernog rata. Bez jasno oformljene saradnje od strane najviših organa armije nema nikakvih izgleda da bi bilo uspeha u pogledu zaštite od ABC oružja.

U Švajcarskoj je, na inicijativu načelnika sanitetske službe, stvorena u Sanitetskom odeljenju 1950 godine Sekcija za odbranu i zaštitu od ABC oružja, a za šefa te sekcije postavljen je jedan profesor Tehničke visoke škole, specijalizovan u tu svrhu. Zadatak te sekcije je da se bavi organizacijom zaštitnih i odbranbenih mera protiv ABC oružja; često konstruktivno tehnički problemi spadaju u delokrug rada Vojno-tehničkog odeljenja, dok operativna i tehnička pitanja kao i pitanje informacija spadaju u domen Generalštaba. Od važnih pitanja koja se sada rešavaju možda su najvažnija ona o promeni postojeće organizacije ABC službe i pitanje stalnog načelnika te službe.

Iz niza članaka može se kod švajcarskih autora uočiti da su oni duboko svesni uticaja koji bi ABC služba imala na budući rat, ali isto tako i toga da i mali narodi mogu itekako uspešno da se bore protiv tih oružja, samo ukoliko uredno odgovarajuću organizaciju i obezbede kadrove i materijalna sredstva.

ŠVEDSKA

ŠVEDSKO VAZDUHOPLOVSTVO¹⁾

Istorija švedskog vazduhoplovstva počinje 1912 godine, kada je švedska Zakonodavna skupština odlučila je da pošalje tri oficira u francusku avio-školu. Iste godine Armija je primila prva dva aparata, a 1913 je i letačka škola mornarice otpočela rad sa tri aparata, od kojih je jedan bio privatan dar.

Posle ovog skromnog početka broj aparata i posada postepeno se povećavao do 1925 godine, kada je Skupština predložila da avijacijske jedinice budu objedinjene u zaseban vid (rod vojske) — vazduhoplovstvo. Ova odluka sprovedena je u delo 1926 godine, tako da je Švedska bila jedna od prvih zemalja koja je raspolagala zasebnim vazduhoplovnim snagama.

Politička zategnutost pred Drugi svetski rat doprinela je jačanju snaga švedskog vazduhoplovstva. Postojala je namera da se oformi 12 bombarderskih, 3 lovačke i 6 izviđačkih eskadrila sa ukupno 257 borbenih aparata i da se škola letenja znatno proširi. Međutim, na početku rata, usjesen 1939 godine, pokazalo se da predložena reorganizacija nije bila zadovoljavajuća. Geografski položaj Švedske, izveštaji iz Finsko-ruskog zimskog rata i pouke sa drugih vojišta bili su veoma jaki argumenti za novu reorganizaciju vazduhoplovstva. Stoga je u periodu 1940—42 Skupština odlučila da ga znatno ojača.

Jedan od najvećih problema u ovom periodu razvoja pretstavljalo je obezbeđenje opreme. Švedska nije imala razvijenu avio-industriju i svoje potrebe u borbenim avionima zadovoljavala je dotada iz stranih izvora. Stoga je postalo neophodno da se otpočne sa stvaranjem švedske avio-industrije. Tako je obrazovana švedska vazduhoplovna kompanija (SAAB) koja danas ima zavidan kapacitet. SAAB je ubrzo počela proizvoditi lovačke i bombarderske aparate. Jednovremeno je učinjen znatan napredak u organizaciji obuke kadrova.

Glavna uloga švedskog vazduhoplovstva za vreme rata sastojala se u zaštiti vazdušnog prostora nad švedskom teritorijom. Ono je sprečilo nalet i vratilo nazad veći broj aviona koji su pokušali da prodru nad teritoriju zemlje, dok su istovremeno izviđačke eskadrile motrile duž obala i štatile primorski saobraćaj.

Pouke iz Drugog svetskog rata izazvale su radikalne promene u celokupnom sastavu vazduhoplovstva, a naročito u lovačkoj avijaciji. Tako već 1955 švedsko vazduhoplovstvo broji 33 lovačke (od kojih 3 noćnih lovaca), 12 lakobombar-

¹⁾ The Royal Swedish Air Force, *Air Power*, jul 1955.

derskih i 5 izviđačkih eskadrila. Sem toga, ono raspolaže i sa nekoliko vazduhoplovnih škola.

Sistem kontrole i obaveštavanja (kod nas služba VOJ — prim. D. M.) uključen je od 1948 u vazduhoplovstvo i do danas je znatno usavršen i potpuno modernizovan. Kontrolni centri i veliki broj hangara ugrađeni su u čvrste planinske stene, tako da je švedsko vazduhoplovstvo potpuno spremno čak i protiv napada nuklearnim oružjem.

Lovačka je avijacija opremljena isključivo mlaznim aparatima, od kojih su većina tipa SAAB J-29. Ovaj aparat postiže maksimalnu brzinu od preko 650 milja (990 km) na sat i dolazi u red američkog lovca F-86 Sabre i ruskog Mig-15. Lovačke eskadrile za noćnu borbu opremljene su aparatima Havilland Venom.

Izvesne jedinice lakih bombardera (jurišnika) još uvek raspolažu sa SAAB B-18 (dvomotorne klipne mašine), ali će se i one uskoro preoruzati na mlazne avione. Iste jedinice delimično raspolažu i tipovima Havilland Vampire, podešenim za ulogu jurišnika, ali je većina aparata za podršku napada na zemlji tipa SAAB A-29, varijanta J-29, koji je naoružan bombama i raketama. Uskoro će sve napadne (jurišne) aviojedinice biti snabdevene novim aparatima tipa SAAB A-32 Lanser koji imaju maksimalnu brzinu preko 685 milja (1044 km) na sat, te predstavljaju ofanzivno oružje velike moći.

Izviđačke jedinice vazduhoplovstva opremaju se sada aparatima varijante J-29 podešenim za izviđanje, označenim kao S-29C. Jedan manji broj aparata SAAB S-18 (usavršeni tip B-18) sa radarom biće, ipak, zadržan još izvesno vreme za mornaričku patrolnu službu.

Letački kadar se većim delom sastoji od aktivnih oficira i podoficira. Zadnji se regrutuju na kraći vremenski period (od 6 do 7 godina), ali je većini omogućeno da postanu aktivni oficiri po savlađivanju određenog programa u toku kursa u Nižoj vazduhoplovnoj akademiji.

Osnovna letačka obuka počinje desetomesečnim kursom pri avio-školi u Ljungbihedu. Ovde se slušaoci obučavaju na školskim aparatima za obuku SAAB Safir i AT-6 Harvard. Zatim prelaze na instrumentalno letenje, letenje u formacijama i noćno. U toku zadnjih dveju godina neke su se grupe obučavale i na školskim aparatima tipa Vampire. Ovaj se pokušaj pokazao tako dobar da je Harvard bio potpuno zamenjen ovim tipom aparata.

Posle osnovne obuke mladi piloti se raspoređuju u borbene aviojedinice radi taktičke obuke. Za ovo vreme oni lete na borbenim aparatima i obučavaju se u načinima vazdušne borbe, kao i u napadu na zemaljske ciljeve: mitraljiranjem, bombardovanjem, raketnim gađanjem itd. Ovaj drugi period obuke traje oko godinu dana, posle koga se piloti dele na dve grupe. Jedni, pošto polože prijemni ispit, postaju pitomci i stupaju u Nižu vojnu akademiju, dok drugi ostaju u puku na kratkom roku pilotske službe. U Vojnoj akademiji pitomci studiraju teorijske predmete godinu dana, sprovodeći istovremeno veoma aktivnu obuku letenja.

Švedska još uvek sprovodi svoju tradicionalnu politiku neutralnosti, koja bazira na održavanju jakih odbranbenih snaga. Kao zemlja sa ograničenim materijalnim izvorima, koja pripada grupi malih naroda, ona svoje potrebe za narodnu odbranu predviđa veoma ekonomično i racionalno. Zbog toga švedskim vazduhoplovstvom rukovodi relativno mali broj osoblja, kako u štabovima i bazama, tako i u aviojedinicama.

Što se tiče materijala, u švedskom se vazduhoplovstvu obraća veća pažnja na kvalitet nego na kvantitet. Zahvaljujući dobrom materijalnom obezbeđenju, kombinovanom sa snabdevanjem iz inostranstva, oprema švedskog vazduhoplovstva može se u svakom pogledu uporediti sa vazduhoplovstvima mnogo većih zemalja.

Ujesen 1954 podnesen je plan narodne odbrane za sledećih deset godina, koji je zajednički izrađen od strane sva tri vida (mornarice, vazduhoplovstva i kopnene vojske). U njemu je, pored ostalog, preporučeno dalje jačanje švedskog vazduhoplovstva.

Ovaj plan predviđa povećanje sadašnjeg broja aparata, bez formiranja novih aviojedinica, tako da se lovačke snage povećaju za 18%, laki bombarderi — jurišnici za 54%, a ukupan broj aparata za 22%. U istom periodu sistem vazduhoplovnih baza biće znatno usavršen i postavljen na potpuno savremenu osnovu. Odgovorni rukovodioci švedske narodne odbrane jednodušno su istakli svoje ubeđenje u sadašnji i budući značaj vazduhoplovnih snaga.

D. M.

BLISKI I SREDNJI ISTOK

IZRAELSKE ORUŽANE SNAGE

Današnju Izraelsku armiju sačinjavaju 24 brigade (3 aktivne i 5 rezervnih divizija, koje su potpuno uvežbane). Zahvaljujući dobro organizovanoj radiomreži i službi javljanja, Izrael je u mogućnosti da u roku od 2 časa izvrši mobilizaciju 150.000 ljudi (pored 80.000 koji se stalno nalaze pod oružjem). Počev od prošle godine izraelski oficiri nisu više obavezni da pohađaju vojne škole u inostranstvu, pošto je i u Izraelu osnovana Vojna akademija; isto se tako i avijatičari mogu sada obučavati po vazduhoplovnim bazama u Izraelu.

Uz znatna finansiska naprežanja (40% budžeta ide na Narodnu odbranu), Izrael je uspeo da kupi savremenu vojnu opremu (tenkove i avione); lako naoružanje i municija već se proizvode u zemlji, i to u dovoljnom broju, pošto Izrael čak i liferuje naoružanje drugim zemljama. Tako, naprimer, Burma je kupila u 1955 naoružanje i municiju za 450 miliona franaka.

Izraelsko vazduhoplovstvo se sastoji od 27 eskadrila, a mornarica ima 30 plovnih jedinica.

Izrael je jedina zemlja na svetu u kojoj je služenje vojnog roka obavezno za sve neudate žene. Mladići, koji se pozivaju u 18-toj godini u vojsku, služe 2 i po godine vojni rok, a žene 2 godine. Po otsluženju muškarci ostaju u vojnoj obavezi (prevedeni u rezervu) punih 28, a žene 14 godina. Izraelci se za to vreme svake godine pozivaju na vojnu vežbu.

(*Revue militaire d'information*, 25 novembar 1955)

KLASIČNA, STATIČNA I DINAMIČNA ODBRANA

Pod gornjim naslovom¹⁾ pozivaju se švajcarski oficiri na interesantnu diskusiju o sistemu savremene odbrane Švajcarske, a u člancima *Koji je put pravilan?* i prikazu knjige *Niko ne može dobiti rat* daju se izvesna obrazloženja problematike savremene odbrane.

Neposredni povod tim diskusijama, između ostalog, izazvala je pomenuta knjiga *Niko ne može dobiti rat* od Adalberta Vajnstajna, gde pisac analizira mogućnost odbrane istočne granice Zapadne Nemačke. On istupa protiv zvaničnih planova Blanka, koji na osnovu koncepcije odbrane Zapadne Evrope i planova NATO-a predviđaju da u slučaju napada sa Istoka 12 nemačkih divizija vode zadržavajuću (dinamičnu) odbranu i da potom postepenim udarcima ponovo oslobode Nemačku. Pisac smatra taj način odbrane zastarelim — klasičnim. Takva bi odbrana pretvorila Nemačku u ruševine, zbog čega predlaže, između ostalog:

— da se Zapadna Nemačka brani na samoj granici i

— da Zapadna Nemačka formira malu, elitnu armiju, pored miliciskog sistema. Taj predlog daje i iz političkih razloga, jer smatra da bi pre došlo do ujedinjenja Nemačke ukoliko bi Zapadna Nemačka imala miliciski sistem.

Rešenje Vajnstajnovе odbrane Zapadne Nemačke zasniva se na organizovanju odbranbene zaprečne granične zone, duboke 50 km, u kojoj bi nosioci odbrane bili motorizovani zaprečni odredi, vrlo pokretni na svakom terenu. Osnovno naoružanje

tih odreda činila bi PT oruđa, a treba da budu ojačani inženjerijom, jedinicama za vezu, samohodnom artiljerijom i PAA; takvi bi odredi, po mišljenju pisca, mogli u odbrani da dejstvuju samostalno, a bili bi upotrebljeni i u druge svrhe, prvenstveno za izvođenje protivnapada. Pešadijsku masu u odbranbenoj zaprečnoj graničnoj zoni činila bi miliciska granična vojska. Pozadi te zone nalazile bi se operativne rezerve. Pisac predlaže da se od 12 predviđenih zapadnonemačkih divizija formiraju samo 4 oklopne, kao *operativne rezerve*. Umesto ostalih 8 divizija, da se formiraju zaprečni odredi sa oko 15.000 PT topova, koji bi mogli sprečiti prodor tenkovskih snaga na istočnoj granici Zapadne Nemačke, dužoj 850 km. Vazduhoplovstvo i mornarica ne bi Zapadnoj Nemačkoj bili potrebni, jer te vidove obezbeđuju ostale članice NATO-a. Granične miliciske jedinice mogle bi se sem toga upotrebiti i za borbu sa vazдушnim desantima, posjedanje objekata stalnog tipa, protivpožarnu odbranu itd.

Što se tiče nuklearnog naoružanja, pisac zaključuje da atomska bomba ne menja opšta načela vođenja rata, dok hidrogenska, zbog svoje velike razorne moći, revolucionarno utiče na strategiju.

*

Pisac članka »Koji je put pravilan?« ističe da je taj način vođenja odbrane nov i da, pored svojih slabih strana, zaslužuje ozbiljno proučavanje. To nije klasična-statična (otsudna) odbrana, već jedno od novih mogućih rešenja vođenja odbrane u vezi sa proučavanjem dejstva atomskog oružja. Vajnstajn smatra da su tenkovi u Korejskom ratu rehabilitovani, da će oni predstavljati osnovnu probojnu snagu i u budućem ratu i da se treba u prvom redu protiv njih boriti. Po njegovoj koncepciji odbrane u zaprečnom graničnom pojasu, pešadija bi izgubila svoj značaj »kraljice bitke«.

¹⁾ Originalni naslovi članaka u *Allgemeine schweizerische Militärzeitschrift*-u, oktobar 1955:

a) Klassische, statische und dynamische Verteidigung — von Major Heinrich Wanner.

b) Welcher Weg ist richtig?

c) Keiner kann den Krieg gewinnen — von Adalbert Weinstein, prikaz knjige na str. 794.

Nemački zvanični vojni krugovi protivni su takvom rešenju, jer smatraju da 15.000 PT oruđa, upotrebljenih na 850 km odbranbenog fronta, na takav način, pretstavljaju suviše slab PT zastor (18 PT oruđa na 1 km fronta). Drugi nemački vojni pisci²⁾ tvrde da bi tada glavina Nemačke armije, u slučaju uspešnog poboga protivničkih tenkovskih masa bila angažovana lokalnim dejstvima i sposobna samo za odbranbena dejstva. Treći³⁾ opet smatraju da 6 divizija, savremeno formiranih za odbranu i ojačanih PT sredstvima, artiljerijom i inžinjerijom, pretstavljaju veću odbranbenu snagu nego 12 zaprečnih odreda (verovatno formiranih od 8 divizija, primedba F. S.). Sem toga, tih 6 divizija pretstavljale bi i prvorazrednu napadnu snagu.

U pogledu uticaja atomskog naoružanja pisac članka »Koji je put pravilan?« izlaže da je do 1951 atomsko oružje smatrano samo strategiskim sredstvom. Zbog toga se organizacija i taktika savremenih armija do 1951 saobražavala samo iskustvima iz Drugog svetskog rata, bez uticaja atomskog naoružanja. Posle 1951 pojavila se atomska bomba kao taktičko naoružanje, zbog čega se u svim armijama proučava uticaj dejstva taktičkog atomskog oružja na taktiku, organizaciju i formaciju jedinica. Pisac smatra da u budućnosti treba sa sigurnošću očekivati primenu taktičke atomske bombe. Zvanični izveštaj NATO-a sa velikog atomskog manevra uleto 1955, između ostalog, iznosi o uticaju taktičkog atomskog oružja i sledeće: »Kopnene snage i nadalje zadržavaju svoj značaj. Atomski su manevri pokazali da će biti potrebno diskutovati o promeni organizacije, naoružanja, obuke i primene kopnenih snaga i da će te promene biti prilične u odnosu na dosadnja iskustva«.

Na osnovu tih diskusija, u Švajcarskoj se među oficirima pokreće i diskusija o eventualnoj promeni sadašnjeg gledanja na savremeni način odbrane. Ona treba da se vodi uglavnom po sledećim bitnim pitanjima:

— Da li je klasična-statična (otsudna) odbrana, kako ju je formulisao Klauzevic,

delimično izgubila svoju vrednost usled atomskog naoružanja? Možda je povoljnije rešenje: imati manju ali zato pokretljiviju armiju, jake vatrene i udarne moći, sposobnu da se obračuna sa napadačem koji je prodro u zemlju. Po tom pitanju strani vojni stručnjaci imaju suprotna gledišta. Tako neki američki⁴⁾ pretpostavljaju dinamičnu (zadržavajući odbranu, dok su nemački vojni stručnjaci podvojeni, ali je većina suprotnog gledišta, tj. pristalice su statične (apsolutne-otsudne) odbrane.

— Da li svestrana primena atomskog oružja primorava branioca da vodi pokretljiviju borbu? Potpukovnik Mikše⁵⁾ dolazi do zaključka da će primena atomskog oružja dovesti ponovo do rovovske vojne, duboko ešelonirane, tipično statične odbrane.

— Da li je pretežno manevarsko ratovanje uopšte moguće kada je protivnik obezbedio vazдушnu nadmoćnost? Monfor⁶⁾ smatra da je nemoguće. On se u svojim zaključcima oslanja na iskustva Romela, tipičnog predstavnika dinamičnih borbenih dejstava. Romel je kod organizacije odbrane francuske obale došao do zaključka da za nemačke snage opasnost broj jedan predstavlja nadmoćnost anglo-američke avijacije, jer će biti otežano korišćenje motorizovanih rezervi. Iskustva borbi u Francuskoj 1944 to su i potvrdila, ali samo u izvesnoj meri. Danas su pokreti operativnih rezervi još više otežani, jer je avijacija usavršenija za borbena dejstva noću i pod nepovoljnim atmosferskim prilikama.

Od mnogobrojnih ostalih pitanja koje nameće koncepcija male pokretne armije, bila bi interesantna sledeća:

— Na koji bi se način mogla Švajcarska duže boriti i naneti veće gubitke protivniku, da li klasičnom ili dinamičnom

⁴⁾ Vidi članak: *Das Problem der Bewegungskrieg — Allgemeine schweizerische Militärzeitschrift*, jul 1955 i nekoliko članaka Američke štabne škole »Fort Leavenworth«, u časopisu *Military Review*, decembar 1954.

⁵⁾ Vidi knjigu: *Tactique de la Guerre atomique*, Lt-colonel F. O. Miksche — Paris, izd. Payot.

⁶⁾ Vidi članak: *Accroître la mobilité de l'armée?*, Colonel divisionnaire Montfort — *Revue Militaire Suisse* — avgust 1955.

²⁾ Vidi članak: *Strategie oder Sicherheit — general von Sodenstern — Wehrwissenschaftliche Rundschau*, jul 1955.

³⁾ Vidi članak: *Wünschtraum — Wehrkunde*, sveska 5/1955.

odbranom? Kakvi su izgledi za uspeh u prvim danima i posle?

— Da li dinamična odbrana uslovljava koncentraciju snaga? Da li je koncentracija moguća pri vazdušnoj nadmoćnosti protivnika i da li ona ne predstavlja pogodan cilj za atomske projektile?

— Da li je švajcarsko manevarsko i planinsko zemljište pogodnije za dinamičnu ili klasičnu odbranu?

Švajcarski vojni pisci iznose da danas niko ne sme kopirati tuđa rešenja, već da se na osnovu iskustava i u saglasnosti sa političkim uređenjem, moraju stvarati sopstvene koncepcije u čiju pravilnost mora biti uveren kako sav vojnički kadar, tako i čitav narod, ako se želi uspeti. Oni ipak smatraju da dinamična odbrana ne odgovara njihovoj situaciji. Za statičnu odbranu, pak, bitno je da se reši, odnosno raščisti, da li nju gasi primena atomskog oružja. Na kraju članaka najavljuje se da će u sledećim brojevima istog časopisa izlaziti nov materijal koji će obrađivati probleme postavljenih pitanja.

*

Po mom mišljenju, navedena pitanja interesantna su za sve armije, naročito ona koja raspravljaju o uticaju atomskog oružja na taktička dejstva, kao i o novoj koncepciji odbrane.

Teorije da će male, elitne armije rešavati rat, pojavljivale su se u sličnom obliku i pre Drugog svetskog rata kao, naprimer, ona generala Dueta, koji je smatrao da će vazdušne snage rešavati rat. Iskustva Drugog svetskog rata, pak, pokazala su da su osnovna načela i odbrane i napada ostala ista. Svaka je država napregla sve ljudske i materijalne snage; pešadija je baš u odbrani odigrala važnu ulogu, možda ne tako presudnu kao u Prvom svetskom ratu, ali ne ni mnogo manju. Po Vajntajnovoj koncepciji odbrane, ona bi izgubila svoj značaj. Zaprečni protivtenkovski odredi ne mogu sami zadržati zauzeto zemljište i takvi kakve ih zamišlja Vajntajm mogu biti korisni samo u zadržavajućoj odbrani za dobitak u vremenu.

F. S.

Kapetan fregate Aleks Ker: MEĐUNARODNO PRAVO I BUDUĆNOST PODMORNIČKOG RATA¹⁾

Pisac članka je kao pomorski oficir za vreme Drugog svetskog rata učestvovao u operacijama na Filipine; pretežni deo posleratnog perioda proveo je na službi u američkoj Podmorničkoj školi, a pored toga završio je i pravne nauke. Stoga on i pitanje podmorničkog rata i njegov aspekt u međunarodnom ratnom pravu posmatra prvenstveno sa stanovišta pomorskog oficira, koji kao pripadnik oružanih snaga velike pomorske sile zna svu važnost podmorničkog oružja i koji, s obzirom na današnji razvitak tehnike, smatra »apsurdnim« ograničenja koja pozitivno međunarodno ratno pravo nameće podmorničkom ratu.

Ulogu koju je podmorničko oružje imalo u Drugom svetskom ratu, po mišljenju pisca, nije potrebno široko obrazlagati. Važnost i odlučujući karakter toga oružja, naročito za zemlje koje su upućene na

snabdevanje morem, može se sumirati u nekoliko statističkih brojki. U Drugom svetskom ratu, za vreme »Bitke za Britaniju« saveznički gubici prouzrokovani podmornicama iznosili su 2.770 brodova sa 14.500.000 tona. Ti veliki gubici u trgovačkim brodovima naveli su Čerčila — uprkos masovnih bombardovanja kojima su britanski gradovi bili podvrgnuti i početnih uspeha nemačkih armija — da izjavi: »Jedina stvar koja me je doista preplašila za vreme rata bila je podmornička opasnost. Naše najveće zlo bili su podmornički napadi«. No, nisu samo Nemci uspešno vodili podmornički rat. Podmornice SAD potopile su u Drugom svetskom ratu 1.750 japanskih trgovačkih brodova, sa ukupno 5.850.000 tona čime su praktično uništile japansku trgovačku flotu i bitno smanjile japanski ratni potencijal koji je zavisio od snabdevanja morem.

Pisac članka, navodeći izvesne izjave admirala Karnija, konstatuje da SAD i danas posvećuju, i da će i ubuduće posvećivati najveće pažnju podmorničkom oružju. Prvi ratni atomski brodovi su pod-

¹⁾ International Law and The Future of Submarine Warfare, by Lt. Commander Alex A. Kerr, U. S. Naval Institute Proceedings, oktobar 1955.

mornice. S druge strane, on konstatuje da međunarodno ratno pravo postavlja stroga pravna ograničenja podmorničkom vođenju rata koja će, ukoliko se poštuju, ograničiti odnosno dovesti u pitanje efikasnost ovog oružja. Autor postavlja pitanje vezuju li ta ograničenja podmorničkog rata, pravno i moralno, Sjedinjene Američke Države. On smatra da je za njih neophodno da to pitanje na vreme raščiste i da po njemu zauzmu jasan stav.

Za polaznu tačku »kritičke studije postojeće pravne doktrine«, kako sam autor karakteriše svoj članak, pisac uzima Nirnberški proces i presudu u odnosu na admirala Denica. Prvog oktobra 1946, Međunarodni vojni sud u Nirnbergu osudio je admirala Denica, kao ratnog zločinca, na 10 godina zatvora. Najteža optužba protiv njega bila je da je sprovodio neograničeni podmornički rat suprotno »Pomorskom protokolu« iz 1936. Taj Protokol je ponavljanje čl. 22 Londonskog pomorskog sporazuma iz 1930 godine i on glasi:

»(1) U odnosu na akcije uperene protiv trgovačkih brodova, podmornice su vezane Pravilima međunarodnog prava koja važe za površinske brodove.

(2) Ratni brod, bez obzira na to da li se radi o površinskom brodu ili podmornici, ne može potopiti ili za plovidbu onesposobiti trgovački brod — sem u slučaju ako ovaj uporno odbija da stane pošto je prethodno pozvan da to učini, ili u slučaju da se aktivno odupre pretresu — a da nije prethodno smestio na sigurno mesto putnike, posadu i brodske dokumente. Brodski članici se ne smatraju sigurnim mestom, sem u slučaju kad je sigurnost putnika i posade obezbeđena usled vremenskih prilika, mirnog mora, blizine kopna ili pristupva drugog broda koji ih može primiti.«

Nirnberška presuda konstatuje, s jedne strane, da britanske trgovačke brodove nije trebalo opominjati prema odredbama Protokola, s obzirom na to da su bili naoružani od samog početka rata, kao i da im je Admiralitet naredio da napadaju podmornice. S druge strane, presuda je utvrdila da je Nemačka povredila Protokol uspostavljanjem takozvanih »operativnih zona«, kao i potapanjem bez opomene neutralnih trgovačkih brodova unutar tih zona. Sud je svoju odluku, da su operativne zone nedozvoljene, zasnivao na činjenici da Protokol, pri propisivanju opštih pravila o opominjanju i upozorenju

trgovačkih brodova, ne navodi nikakve izuzetke, iako je pojam *operativnih zona* bio vrlo dobro poznat silama — potpisnicama Protokola, s obzirom na to da su te zone u Prvom svetskom ratu bile ustanovljene i od strane Nemačke i Velike Britanije. Sud je oglasio Denica krivim i za naređenje izdato komandantima podmornica da ne spasavaju brodolomce sa brodova koje su potopili, jer je takvo naređenje očigledno suprotno Protokolu.

Međutim, nastavlja pisac, Nirnberška presuda, iako smatra Denica odgovornim za kršenje Protokola, ipak ga po tom delu optužbe oslobađa od kazne. Evo zbog čega to presuda čini:

»Uzevši u obzir sve činjenice, a naročito naređenje britanskog Admiraliteta od 8. V. 1940 po kojem će se potopiti svi brodovi koji noću plove Skagerakom, i odgovor koji je na postavljeno pitanje dao admiral Nimic — potvrđujući da su SAD od prvog dana svog ulaska u rat vodile na Pacifiku neograničeni podmornički rat, presuda Denicu nije odmerena na osnovu njegovih prekršaja međunarodnog prava o podmorničkom ratu.«

Iz ovih postavki Nirnberške presude autor članka izvlači zaključak da su pravila Protokola o podmorničkom ratu zastarela, preživela i nevažeća. Pritom pobija britanskog pravnog eksperta za pomorsko pravo H. A. Smita, po kome »ratni zločin prestaje da bude kažnjiv ako odbrana uspe da dokaže da je i pobednik vršio slična dela«. Autor potpuno opravdano napada takvo shvatanje i navodi da niko ne može izbeći odgovornost zbog počinjenih krivičnih dela, pa i ratnih zločina, zbog toga što su i drugi vršili takva ista krivična dela. Kad bi takva argumentacija bila moguća i prihvatljiva, mogao bi se svaki ubica pozivati na okolnost da i drugi vrše ubistva i na osnovu te činjenice tražiti da bude oslobođen.

Prilikom obrazlaganja preživelosti odredaba Protokola autor polazi od drugog stanovišta. On smatra da je bitno to što Nirnberška presuda nije oglasila Denica krivim *zbog ratnog zločina* koji bi se sastojao u nedozvoljenom vođenju podmorničkog rata. Presuda je oglasila Denica krivim samo *zbog povrede Protokola*. Ova je diferencijacija za autora bitna i on iz nje izvlači sledeće zaključke:

Pravno je pitanje podmorničkog rata, nastavlja pisac, regulisano Protokolom od 1936 koji ustvari pretstavlja parafrazu

čl. 22 Londonskog pomorskog sporazuma iz 1930. Oba sporazuma vode svoje poreklo iz perioda Vašingtonske pomorske konferencije od 1922, perioda koji je idealistički prilazio pitanjima međunarodnog prava. Podmornica je posle Prvog svetskog rata pretstavljala novo i moćno oružje. Ali, ona je bila efikasno razvijena i upotrebljena samo od jedne ratujuće strane. Stoga su je mnogi proglasili »nehumanim« odnosno *unfair* izumom. Istorija ukazuje na analogne slučajeve prilikom upotrebe svakog novog oružja. Tako je jedan francuski general, kada je njegov protivnik počeo upotrebljavati barut, naredio da se svaki neprijateljski vojnik koji bude uhvaćen i za kojeg bude utvrđeno da je upotrebljavao vatreno oružje ubije. Slično je bilo i sa vazдушnim ratom. Haška konvencija od 1907 zabranjivala je bezopasne balone, kao suprotne međunarodnom ratnom pravu, dok je u isto vreme dozvoljavala šrapnele, torpeda i rasprskavajuća zrna.

Pisac ističe da se u Drugom svetskom ratu nijedna zaraćena strana nije pridržavala odredaba Protokola. Admiral Nimic je izjavio da podmornice SAD po pravilu nisu spasavale preživjele, kao i da su se u granicama operativnih zona potapali trgovački brodovi bez opomene. To isto važi i za Britance, Japance i Italijane.

Autor zatim postavlja pitanje da li su sve te »povrede« posledica sveopšteg moralnog propadanja. Po njemu, sve su te »povrede« bile nužne i nametnute zaraćenim stranama potrebom efikasnog vodenja rata. On smatra da se uopšte više ne može ozbiljno osporavati pravo zaplene neprijateljske pomorske trgovine. Davno je prošlo vreme kada su posade trgovačkih brodova bile zaštićene svojim »civilnim« statusom. Nema logične razlike između trgovačkog broda s jedne, ili voza, odnosno fabrike, s druge strane. Prema tome, po mišljenju pisca, zaraćena strana ima nepobitno pravo da spreči neprijatelju snabdevanje morskim putem. Kako da se taj zadatak izvrši putem podmornica? Prema Protokolu, podmornica je dužna da pre potapanja neprijateljskog trgovačkog broda osigura bezbednost putnika, posade i brodskih dokumenata. Izvršavati odredbe Protokola u uslovima modernog rata, smatra pisac, pretstavljalo bi samoubistvo i imalo bi za posledicu sigurnu propast podmornice. Trgo-

vački brodovi su danas u slučaju rata naoružani; oni su po pravilu pokretljiviji i brži od podmornica i naoružani topovima jačeg kalibra. Jedan jedini pogodak sa trgovačkog broda, s obzirom na osetljivost podmornice, može značiti njen kraj, dok trgovački brod može podneti brojne pogotke podmorničkog oružja, pošto mu je kalibar mali. Prednost podmornice je torpedo, ali trgovački brod, jednom upozoren na podmornicu, može ga izbeći. Podmornica koja izroni izlaže se velikom riziku, jer trgovački brod po pravilu radijom obaveštava površinske ratne brodove i avijaciju i ovima znatno olakšava gonjenje podmornice. Na osnovu izloženih i sličnih argumenata autor zaključuje da je u današnjim uslovima podmornici nemoguće da izroni i prethodno opomene trgovački brod. On isto tako smatra nemogućim da posle potapanja broda podmornica izroni i spase brodolomce. To bi, s jedne strane, znatno olakšalo neprijateljskim površinskim brodovima i avijaciji pronalazak i gonjenje podmornice, a sa druge, s obzirom na ograničenost prostora u podmornici, malu količinu hrane itd., sprečilo bi podmornicu u izvršavanju narednih zadataka.

Dalje, autor izvodi zaključak da ono što važi za neprijateljske trgovačke brodove, važi i za neutralne. Jedini siguran način da se ustanovi radi li se o neutralnom ili neprijateljskom trgovačkom brodu koji je kamufliran kao neutralan i plovi pod lažnom zastavom jeste pretres broda, a to, zbog ranije iznetih razloga, pretstavlja danas toliki rizik da njegovo izvođenje od strane podmornica više ne može doći u obzir. Pošto se ne može praviti razlika između neprijateljskih i neutralnih brodova, potrebno je, ako podmornice treba da izvrše svoj zadatak, ustanoviti operativne zone. Autor je mišljenja da bi prostor koji bi te zone obuhvatale trebao da bude što manji, čime bi se prava neutralaca ograničila na najmanju moguću meru.

U zaključku autor konstatuje da su ograničenja koja važeće međunarodno pravo nameće podmorničkom ratu bez ikakve vrednosti, da su teoretski pogrešna i da ih u praksi treba odbaciti. On smatra da nije, štaviše, bilo najsrećnije to što je Denic Nirnberškom presudom uopšte bio oglašen krivim zbog kršenja međunarodnog prava u podmorničkom ratu. Da bi

potkrepio svoj stav autor navodi da ni jedno od stotine suđenja ratnim zločincima nije ove oglasilo krivim zbog povrede međunarodnog prava o vazdušnom ratu, iako su tim ratom bila povređena mnoga pravila Haških konvencija iz 1907. Čak ni Gering, koji je bio komandant *Luftwaffe*-a za vreme celog rata, nije zbog toga osuđen.

Po autoru, Protokol iz 1936 još formalno važi, ali on više ne pretstavlja zakon, jer su njegove odredbe zastarele; one su mrtve. Stoga smatra da nema razloga da se SAD optereće pravnom doktrinom koja nije u skladu sa njihovom pravnom praksom, niti sa stvarnim činjenicama, tj. doktrinom koja bi mogla biti pogibeljna po američke nacionalne interese. Po njemu, međunarodno pravo o podmorničkom ratu treba postaviti na zdravu pravnu osnovu.

*

Sa stanovišta podmorničkog oficira i efikasnosti podmorničkog oružja, argumentacija autora je interesantna, logična i ubedljiva. Njemu se ne može prebaciti pomanjkanje »realizma« kao što on to čini u odnosu na pomorski Protokol. Međutim, sa stanovišta međunarodnog ratnog prava takva je argumentacija neprihvatljiva. Države stupaju dobrovoljno u međusobne odnose i dobrovoljno preuzimaju raznorazne obaveze. Među te dobrovoljno preuzete obaveze spadaju i pravila među-

narodnog ratnog prava pa i pomorskog sporazuma. Od onoga našta se jedna zemlja dobrovoljno obavezala ne može se jednostrano odustati. Jedno od osnovnih načela međunarodnog prava je da se preuzete obaveze moraju poštovati.

Drugo je pitanje jesu li odredbe pomorskog Protokola, s obzirom na razvoj podmorničkog rata, doista zastarele. No, o tome se može govoriti *de lege ferenda* a ne *de lege lata*, tj. sa stanovišta budućeg međunarodnog regulisanja podmorničkog rata, a ne postojećih sporazuma. Ako je jedan sporazum zastareo, on još sam po sebi nije prestao da važi.

Dalje, pitanje je kako treba regulisati podmornički rat, da li isključivo sa stanovišta *raison de guerre*, kako to predlaže autor, ili ga u interesu humanosti treba ograničiti, kao što to čini pomorski Protokol. Ako ga treba ograničiti, u kojoj meri to ograničenje treba da bude?

Najzad, nije tačna tvrdnja autora da ni jedno suđenje ratnim zločincima nije inkriminiralo nezakonito vođenje vazdušnog rata. Presuda našeg vojnog suda u Beogradu iz 1947 general-pukovniku Leru, nemačkom ratnom zločincu koji je rukovodio terorističkim vazdušnim napadom na Beograd 6 aprila 1941, oglasila je Lera krivim zbog rukovođenja vazdušnim ratom suprotno međunarodnom pravu.

Dr. V. G.

Pukovnik Mulinije: VOJNA GEOGRAFIJA

Razmatranja o zadacima i suštini Vojne geografije kao nauke retko se pojavljuju ne samo u našoj, već i u stranoj stručnoj štampi, te ovaj članak privlači pažnju. Od interesa je sam cilj koji je autor članka sebi postavio: da razjasni neka osnovna pitanja o pojmu i suštini Vojne geografije u uslovima modernog rata i uputi na takav metod njenog izučavanja i prilaženja studiji, koji bi bio oslobođen od krutosti i dogmatizma. A do takvih pojava dolazi, i to naročito u slučajevima kada se geografski faktor razmatra i ceni bez dovoljnog udubljanja u

sve njegove elemente i stepen njihovog uticaja u pozitivnom i negativnom smislu, a u jednoj određenoj epohi razvitka ratne veštine.

Pre svega, autor smatra da je studija geografije neophodna i da se ne može zamisliti komandant (štabni oficir) koji se ne bi bavio njome. Bez obzira na čin i položaj, svaki se oficir radi rešavanja zadataka mora baviti studijom terena na kojem će se eventualno boriti i dužan je da vrši duboku i sistematsku studiju, prema svojim potrebama. Ne sme se desiti da komandant (komanda, štab) pristupi proučavanju jedne geografske oblasti u poslednjem momentu i tek kad primi zadatak za operacije. Oficiri moraju da poseduju solidna znanja o svim mogućim

¹⁾ Colonel Moulinier, *La Géographie militaire*, *Revue militaire d'information*, mart 1955.

operacijskim oblastima, znanja koja će im omogućiti da u konkretnoj situaciji u koju budu stavljeni, izvrše pravilnu procenu geografskog faktora i sagledaju situacije u celini i donesu celishodnu odluku. Ta znanja, to prethodno upoznato i prihvaćeno gradivo koje je oficir usvojio, autor naziva *Vojnom geografijom*. Ona ne obuhvataju, dakle, samo poznavanje geografije u opštem smislu, već i razmatranje svih onih pozitivnih i negativnih osobina koje pruža geografski faktor, sve u cilju da bi se komandi pružili podaci i zaključci o uticaju terena, kako bi se moglo »efikasno manevrovati kako na strategiskom tako i na taktičkom polju«.

Polazeći od ove postavke o pojmu i sadržini Vojne geografije, autor razmatra dva problema koje smatra naročito važnim, s obzirom na različita gledišta. Prvi se problem odnosi na shvatanje o važnosti terena²⁾ uopšte, a drugi na metod izučavanja Vojne geografije.

Da bi došao do zaključka o mestu i važnosti terena u donošenju odluke, autor razmatra jednu od glavnih osobina terena u odnosu na ostale elemente ratnih situacija. To je stalnost, upravo činjenica da se sa više ili manje otstupanja može uvek doneti zaključak o vrednosti terena i njegovih elemenata i da je taj zaključak pravilan ako se studija pravilno izvrši. Kod razmatranja terena nema, dakle, toliko nepoznatih kao kod drugih elemenata situacije.

Problem stepena stalnosti terena može se posmatrati sa dva gledišta. Prvo gledište jeste da teren ostaje isti u vreme rata kao i u vreme mira. Prema tome, studija Evrope, naprimer, koja se danas vrši u visokim vojnim centrima i od strane vojnih geografa, biće od koristi za primenu u ratovima koji bi se mogli voditi u doglednoj budućnosti. Drugo gledište, pak, sastoji se u postavci da teren kroz vekove pruža armijama uvek iste pogodnosti i suprotstavlja iste teškoće i prepreke.

Analizirajući obe postavke autor smatra da prvu koncepciju o stalnosti terena treba primiti bez diskusije. Prelaz iz mirnodopskog stanja u ratno može u izvesnoj meri da modifikuje teren: mostovi, luke i, uopšte uzet, komunikacije, mogu biti oštećeni ili porušeni; čitave industrijske zone

moгу biti zbrisane; široke oblasti mogu biti poplavljene. Međutim, opšti izgled reljefa i karakter zemlje neće se izmeniti, a ukoliko bi to negde i bilo, to će nastupiti u okvirima koji se mogu skoro u potpunosti predvideti. Iz toga sledi zaključak da je moguće i neophodno unapred upoznati oblasti u kojima će se voditi eventualne operacije.

U pogledu druge postavke, autor smatra da joj treba prići sa rezervom i da je ona u svakom slučaju za diskusiju. Ovo gledište potkrepljuje i nekim istoriskim primerima koji ukazuju na opasnost shvatanja apsolutnog značaja terena u ovakvom smislu. Tako navodi da je odraz ovakvog gledanja na vrednost geografskog faktora bio stav onih koji su pre 1939 bili protivni modernizaciji Francuske armije, smatrajući da bi i najmanji poremećaj na putevima definitivno ukočio pokrete motornih vozila vezanih za komunikacije. Pristalice ove teze nisu vodile računa o progresu moderne tehnike za opravku i brzu izradu komunikacija, koja je već tada bila značajna, a u toku Drugog svetuskog rata dostigla je veoma visok nivo. Autor potseća na primere gde su američki buldožeri omogućili kretanje motornih vozila u planinama Italije i Koreje, u predelima koji su izgledali pristupačni samo za mazge. On ističe da danas ima u Alpima, na visinama i iznad 2.000 metara, vojnih pista upotrebljivih za džipove i kamione; to su krajevi u kojima pre 1939 nije bilo drugih komunikacija sem staza kojima su se kretali krijumčari i hadžije. Ako se uzmu u obzir dostignuća savremene tehnike, može se reći da moderne armije mogu biti zadržane u planinama — u odnosu na ranije ratove — u izvesnoj razumnoj meri, a uticaj planina nikako se ne može posmatrati kao potpuno nepromenljiv. Ovaj primer sa planinama nije jedini. Analognim razmatranjem dolazi se do zaključaka o tim odnosima i u pogledu drugih geografskih objekata i elemenata. Treba, dakle, uvek voditi računa o razvitku tehnike, savremenim dostignućima, mogućnostima i tendencijama armija, doktrini, iskustvima itd.

Posebnu pažnju autor poklanja avijaciji koja, s obzirom na sve veće mogućnosti, može ozbiljno uticati na stepen stalnih vrednosti terena i usložiti njegovu studiju. Avijacija koja bez teškoća leti iznad geografskih prepreka, savlađuje reljef i njene mogućnosti izgledaju na prvi

²⁾ Pod pojmom terena podrazumeva se reljef sa ostalim elementima na njemu.

pogled neograničene. Međutim, bilo bi preuranjeno primiti ovu impresiju kao zakon. I ovdje treba naći meru, to jest pravi odnos, na osnovu sistematske i duboke studije i konkretnih naučnih podataka i iskustava. Oslobođanje aviona od uticaja geografskih elemenata još uvijek je ograničeno i samo delimično. Moderni avion traži velike prostore koji se ne mogu svuda naći i urediti. Još nisu u potpunosti realizovane tendencije stvaranja univerzalnog aviona koji bi se dizao vertikalno a leteo horizontalno. Instalacije i dejstvo radara tesno su vezani za karakter terena. Uporedo sa sagledavanjem uloge avijacije u modernom ratnom transportovanju treba uočiti i pravu meru njenih mogućnosti u odnosu na teren, a one su, po mišljenju pisca, zasada još umerene. Da bi se realizovali moćni vazdušni mostovi treba, po njegovom mišljenju, imati povoljne meteorološke uslove i prethodno obezbediti neospornu vazdušnu nadmoćnost. Po njemu se mi nalazimo danas u fazi evolucije u pogledu primene avijacije u cilju transporta, a mogućnosti u tom pravcu postaju sve veće. Avijacija će svakog dana u sve većoj meri doprinositi težnji da armije savladaju prepreke na koje nailaze na zemljinoj površini. Ali, radi se o evoluciji, a ne o revoluciji u tom pogledu. Još za duže vreme biće, naprimer, Pirineji, ozbiljna prepreka!

Dosta prostora autor posvećuje razmatranju da li i u kojim slučajevima teren ima tzv. »čistu« vrednost, pri čemu ističe da tu treba biti veoma oprezan i prići studiji sa jasnim pojmovima. Postavlja se, naprimer, pitanje da li teren, kao površina, izražena u odgovarajućim dimenzijama, ima čistu, sopstvenu, vrednost? Da li ona strana, čija se armija domogla širokih prostora protivnika, ima zbog toga neku prednost? Zaista, prednost će ta postojati ako osvajač položi ruku na žetvu i stokove i ako zauzme fabrike sposobne za pogon. Protivnička avijacija udaljiće se od nacionalne teritorije. Ako je protivnikova država male površine, ona će biti reducirana oblast na kojoj taj protivnik može da razvije strukturu svog vazduhoplovstva, što ga čini jako osetljivim i ranjivim. S druge strane, i osvajač će osetiti neke negativne posledice: on se udaljava od svojih baza, njegovo će snabdevanje zahtevati velika naprezanja i transporte, a obezbeđenje komunikacija

apsorbovaće mu krupne efekte. Svaki skok unapred zahteva izvesno vreme zadržavanja radi obnove železničkih komunikacija i isturanja glomaznog aparata vazduhoplovne organizacije. S obzirom na sve ovo, produžava autor, moglo bi izgledati da je bolje izgubiti teren nego ga dobiti; svakako čudan zaključak — kaže on sam! Ali to je samo paradoks. Rentabilno je gubiti teren ako se to radi za neku drugu stvar koja je u tom momentu vrednija kao što, naprimer, može da bude vreme. U vezi s ovim autor napominje da se zadržavajuća akcija često definiše kao veština zamene terena vremenom. Ali vreme, samo po sebi, može biti od interesa samo u slučaju ako ono dozvoljava da se obori odnos snaga i da se posle nesrećnih prethodnih sudara povrati nacionalna teritorija. Radi ilustracije ovih postavki, naglašava pisac, interesantno je proučiti rezultate zadržavajućih manevara koje je vodio Žofr 1914 i Keselring u Italiji, 1944 godine. Prvi je žrtvovao dragocene oblasti Francuske, a u zamenu je dobio neophodno vreme za reorganizaciju svojih snaga i rasporeda, što mu je omogućilo da dobije Marnu i time obrne ceo tok rata. Drugi (Keselring) je, opet, uprkos veoma interesantnih i zapaženih manevara, odložio poraz svega za nekoliko meseci. Dalje, u vezi sa razmatranjem prostora i njegove vrednosti pisac pominje vrednost ogromnih prostranstava kao što su ona u SSSR-u i Kini, koja se mogu napustiti da bi se olakšali sopstveni manevari; ova su prostranstva progutala Napoleona, Hitlera i Japance.

Ipak, naglašava pisac, ne bi se mogao izvući apsolutan zaključak da površina uvek ima svoju apsolutnu vrednost. Osvajač ima mogućnost da prostranstva prilagodi svojim potrebama. Dakle, i ovdje treba uzeti u obzir sve uticajne činjenice, iako je prostranstvo — samo po sebi — značajan adut u vođenju rata i operacija. Zatim, autor postavlja pitanje da li važni objekti na terenu, kao što je, naprimer, neki planinski greben, ili jedna široka reka, ili morska obala, mogu sami po sebi da spreče neprijatelja da realizuje svoje namere? Ovo se pitanje postavlja kako sa strategiske, tako i sa taktičke tačke gledišta. Odgovarajući na ovo pitanje autor iznosi dva primera. Prvi je iz 1940 kada je francuska komanda posmatrala Ardene ne uzimajući u obzir sve eventualne mogućnosti, te je bila iznenađena

kada je tamo videla nemačke oklopne jedinice. Drugi se primer odnosi na značaj reke Loire. Ova reka predstavlja svakako ozbiljnu prepreku. Ona deli Francusku po sredini i po svom obliku, na lakat, može doprineti odbrani Srednje Francuske od invazija koje bi dolazile sa severa ili istoka. U istoriji ima za to dovoljno potvrda. Međutim, 1940 Loara nije odigrala nikakvu ulogu, pošto nije bilo vojske koja bi je koristila kao prepreku. Ako se ovim metodom ispituje značaj planina i uslovi prelaska preko njih, može se zaključiti da, naprimer, planinski lanci u Alpima ne bi mogli da budu prepreka, sem ako bi bili branjeni odgovarajućom snagom i vatrom. S druge strane, u pogledu Himalaja mogao bi se doneti zaključak da su oni apsolutna prepreka i pored savremenih tehničkih dostignuća. Isto tako, izvesni se klimatski odnosi mogu razmatrati kao apsolutne prepreke, ako armija nije za njih specijalno opremljena. To je, naprimer, klima polarnih zona. Ali i primeri iz evropske istorije mogu ovde da nam pomognu (Napoleon 1912, Nemci u Rusiji 1941/42). Prilikom donošenja zaključaka u pogledu vrednosti industrijskih objekata i poljoprivrednih oblasti koji padnu u ruke neprijatelja, treba isto tako biti oprezan i uzimati u obzir sve uticajne činjenice. Gubitak teritorije zapadno od Moskovskog meridijana uticao je relativno malo na potencijal SSSR-a, zahvaljujući uređenju sibirskog rejona. U drugu ruku, gubitak severnih i istočnih industrijskih oblasti učinio je Francusku zavisnom od njenih saveznika.

Dakle, kako ističe autor, vrednost terena treba uvek određivati na osnovu svestrane studije, imajući u vidu cilj kome služi studija, a to je sagledavanje u kom stepenu teren ispoljava pozitivne, odnosno negativne osobine na dejstvo jedne armije određenih osobina, u jednom određenom momentu, i na jednom određenom nivou tehnike. Pravilnim prilaženjem studiji uvek će se olakšati utvrđivanje glavnih tačaka odluke. U domenu strategije, vojna geografija ukazaće na izbor objekata, na osnovu studije komunikacija i pravaca koji stoje na raspoloženju. U isto vreme, geografski faktor može imati uticaja i na određivanje snaga i sredstava, a često i prilikom određivanja samog tempa akcije.

U pogledu metoda izučavanja vojne geografije autor preporučuje da se ono

organizuje u dva stadijuma. Prvi i osnovni sastoji se u solidnom savlađivanju opšte geografije i uticaja geografskih elemenata u oblasti koja se proučava. Drugi je čisto vojnički i sastoji se u studiji pozitivnog i negativnog uticaja geografskih elemenata na dejstvo vojske. Autor preporučuje da se uporedo proučavaju i ratne operacije iz prošlosti i teren na kojem su se odigravale. Ova istorisko-geografska studija treba da bude pravilno montirana i da obuhvata dejstva oba protivnika, imajući u vidu tehniku i doktrinu vojski u tom istoriskom momentu. Udžbenici vojne geografije, doduše, skoro uvek navode podatke o operacijama koje su u prošlosti vođene u zahvatu neke oblasti, ali su ti podaci suviše uopšteni, te je produbljivanje njihovo i nužno i korisno. Ipak, treba se čuvati donošenja nekih apsolutnih zaključaka na osnovu istorijskih primera i šabloniziranja usvajanjem postavki o nekim »ključnim položajima« ili »strategiskim-taktičkim-ključevima«. Pre svega, isti manevri nikad se ne ponavljaju na istim mestima i u istim uslovima. Isto tako ne sme se gubiti iz vida da pojedini planinski lanci i pojasevi, kao položaji, pregrade, prepreke, nemaju vrednosti bez posade koja je spremna da se bori za njih i oko njih. Dalje, autor predlaže da se studija ne vrši samo u kabinetima, već i na terenu. Tako će se oficiri približiti konkretnim uslovima, a poznajući istoriju, moći će da dobiju potpuniju predstavu o pojedinim problemima vojne geografije. Videće, naprimer, planinske lance preko kojih su u prošlosti prelazile trupe različitih operativnih sposobnosti — u teškim i najtežim prilikama, ili će posmatrati široke reke koje su forsirane i sa skromnim sredstvima. Na taj način, neposredno, studija doprinosi razvoju širine horizonta i kriterijuma o mogućnostima trupe u savremenim uslovima, a bavljenje na terenu korisno je i za fizičku kondiciju oficira.

*

Razmatranja u ovom članku svakako su odraz težnje da se usklade neka shvaćanja iz oblasti ove nauke, koja su došla do izražaja u francuskoj stručnoj literaturi i delatnosti. Posmatrano s tog gledišta, članak je od interesa za sve one koji se bave vojnom geografijom, iako u njemu ima stvari koje su poznate; ilu-

stracija primerima privlači čitaoca. Povezivanje studije geografskog faktora sa istorijskim primerima i izučavanje pojedinih oblasti na licu mesta svakako je značajno za izgradnju oficira u shvatanju i proceni terena, kao jednog od osnovnih elemenata

situacije i može predstavljati jednu od važnih poluga u metodu rada. Članak bi bio potpuniji da se autor osvrnuo i na problem studije odnosa terena i dejstva atomskog oružja.

V. Kl.

Pukovnik Mikele Kaforio: VAZDUŠNODESANTNE TRUPE

Vazdušnodesantne trupe predstavljaju nove borbene formacije Drugog svetskog rata i danas su još uvek element u evoluciji, sa nepotpuno određenim tendencijama daljeg razvoja, s obzirom na poznati vazdušni desant kod Arnhem-a i primenu helikoptera u Korejskom ratu.

Vazdušnodesantne trupe se dele na padobranske i jedriličarske jedinice i jedinice koje se prebacuju transportnim avionima, odnosno helikopterima za izvršenje posebnih (specijalnih) zadataka kao, naprimer, sadejstva sa oklopnim snagama na frontu ili dejstva u pozadini neprijateljskog fronta.

S obzirom na mišljenja pojedinaca da su vazdušnodesantne trupe izgubile svoju raniju ulogu i značaj, pisac¹⁾ razmatra ovaj problem sa napomenom da je potrebno analizirati postignute rezultate upotrebe ovih jedinica u prošlom ratu, kao i elemente koji ograničavaju njihova dejstva u toku operacija. Posle ove analize mogla bi se, kaže pisac, objektivno ceniti mogućnost i eventualan dalji razvoj njihove upotrebe pri taktičkim, operativnim i strategijskim dejstvima, tj. doneti odgovarajući zaključci.

U Drugom svetskom ratu, a naročito u toku partizanskog ratovanja, uočene su koristi i jako cenjeni postignuti uspesi malih grupa padobranaca koje su deystvovala u neprijateljskoj pozadini — vršeci sabotaže, izvršavale zadatke informativnog značaja, sadejstvovala petoj koloni i slično. Iako su se ove grupe oslanjale na lokalne elemente i prijateljski raspoloženo stanovništvo, ipak su njihova dejstva zahtevala često i žrtve. Ne upuštajući se dalje u konkretnija razmatranja pomenutih dejstava, pisac analizira značaj upotrebe vazdušnodesantnih jedinica, poglavito padobranaca, na bojnopolju, u cilju donošenja zaključka da li rezultati koji bi se postigli upotrebom ovih jedinica u budućem ratu opravdavaju izdatke

koji se nameću samom njihovom organizacijom i formiranjem. Ako se u teoriji razmotre mogućnosti primene vazdušnodesantnih jedinica, može se doći do sledećih zaključaka: pod izvesnim uslovima one omogućuju ovladavanje i važnijim elementima neprijateljske odbrane, zatim savladavanje jačih prirodnih prepreka i ostvarenje iznenađenja u toku napada na pojedine objekte. Mogućnosti ovakvih dejstava pružaju komandnom elementu prilike da u pogodnom momentu, na najosetljivijem mestu, interveniše u toku operacija dobro izvežbanim i opremljenim jedinicama, u cilju postizanja postavljanih ciljeva ili radi odlučujućeg sadejstva sa operativnim jedinicama.

Zadaci koje taktičke doktrine raznih armija poveravaju vazdušnodesantnim jedinicama su, uglavnom, sledeći:

— prethodno ovladavanje izvesnim prostorijama ili određenim objektima u toku napada ili odbrane;

— obrazovanje vazdušno i pomorsko-desantnih mostobrana i

— intervencija ovih jedinica u toku borbe (element manevra) i dr.

Da bi se vazdušnodesantne jedinice sa sigurnošću mogle koristiti potrebno je, po mišljenju pisca, razmotriti i one elemente koji ograničavaju u izvesnoj meri njihovu upotrebu. Pritom kao prvi navodi — nepovoljne atmosferske prilike koje mogu biti vrlo ozbiljna prepreka za deystvo vazdušnodesantnih jedinica. Pored normalnih ograničenja pri letenju vazdušnih transportnih sredstava, padobranske i jedriličarske jedinice mogu biti naročito izložene jakim vetrovima koji otežavaju svako pravilno spuštanje i sletanje. Ti vetrovi povećavaju brzinu spuštavanja, a usled brzog pada i udara vetra padobranca su pri stizanju na zemlju izloženi ozbiljnim povredama. Pored toga, jedinice se rasturaju na veliku površinu što negativno utiče na njihovo brzo prikupljanje, sređivanje i rešavanje dobivenog zadatka.

Da bi se izbegle ove nezgode treba, na osnovu statističkih podataka proteklih

¹⁾ Le aviotruppe, col. parac. Michele Caforio, *Rivista Militare*, septembar 1955.

vremena za odnosne prostorije i godišnja doba, redovno proučavati meteorološke prilike. Potrebno je imati na umu da se vreme ne menja iznenada i da ozbiljnija studija meteoroloških predviđanja omogućuje pravilan izbor vremena za izvršenje vazdušnog desanta. Za 4. godine od 14 taktičkih vežbi u sadejstvu sa drugim jedinicama na raznom zemljištu, samo 3 vazdušna desanta nisu mogla biti izvršena zbog izuzetno teških atmosferskih prilika. Pored jakog vetra, na nemogućnost izvršenja desanta mogu uticati i magla i niski oblaci, naročito na planinskom zemljištu.

U daljem izlaganju pisac razmatra problem regrutovanja i obuke ljudstva u vezi sa rasprostranjenim shvatanjem da ljudstvo padobranskih jedinica treba da ima posebnu fizičku kondiciju. Treba imati u vidu, nastavlja pisac, da je prosečna brzina padanja kroz vazduh oko 5 m/sek, odnosno da, i pored ubrzanja zemljine težine, pad nije tako brz kao što se obično misli. Čovek koji je elastičan i pri padu se ne ukoči, retko će se povrediti i pri spuštanju na stenovito tle. Pisac zatim tvrdi da se razlika u vazdušnom pritisku bez teškoća može izdržati, a udar koji izaziva naglo otvaranje padobrana ne izaziva unutarnje ozlede u organizmu čoveka. Padobranac treba da je samo normalno razvijen i da ima zdrave unutrašnje organe, jer se i ljudi koji su već prešli 40 godina starosti, bez ikakvih smetnji i naročite kondicije, spuštaju padobranom i sa većih visina. Fizička je prema potrebna za savlađivanje onih naprezanja koja nameću borbena dejstva pod izuzetnim okolnostima, te izbor regruta za padobranca ne predstavlja nikakve teškoće.

Obuka u spuštanju padobranom izvodi se postepeno i ona obično traje mesec dana. Borbena obuka traje duže i izvodi se pod raznim uslovima koji zahtevaju slobodnu inicijativu, potpuno poznavanje i korišćenje svih sopstvenih i neprijateljskih borbenih sredstava pri rešavanju postavljenih zadataka. Ova se obuka mora temeljno izvoditi i, kada se raspolaze dobrim kadrovima, može biti završena za 18 meseci. To znači da za stvaranje dobrih padobranaca nije potrebno ljudstvo naročitih sposobnosti niti dugotrajna obuka.

Razmatrajući pogodnost prostorije za izvršenje vazdušnog desanta, pisac navodi da bi idealno bilo ravničasto zemljište, bez naročitih prepreka i, po mogućstvu, što bliže objektu koji odgovara uslovima za povoljno spuštanje kako padobranaca

tako i letilica i transportnih aviona. Takve su prostorije vrlo retke ali, bez obzira na njihove karakteristike, one treba da odgovore prvenstveno taktičkim uslovima. Ukoliko je prostorija za desant nepovoljnija, utoliko treba računati sa većim procentom onesposobljavanja boraca i materijala, kao i sa više vremena za prikupljanje efektivna i njihovo sređivanje za dejstvo u cilju izvršenja zadatka. Na zemljištu gde mogu dejstvovati združene i operativne jedinice kopnene vojske, pa čak i na brdskom, obično se mogu naći i odgovarajuće prostorije za izvršenje desanta u vezi konkretne situacije. Praktična su vežbanja pokazala da pojedine grupe padobranaca mogu izvršiti desant i na planinskom zemljištu, pa i na glečerima koji se nalaze na preko 3.000 m nadmorske visine.

Posle izbora prostorije za izvršenje desanta potrebno je izvršiti odgovarajuće pripreme vazduhoplovnih sredstava — transportnih aviona i jedrilica, i izvršiti izbor potrebnog dela avijacije za praćenje konvoja, za zaštitu i ostvarenje nadmoćnosti u vazduhu u zonama leta, kao i za podršku jedinica koje su izvršile desant na prostoriji vazdušnodesantnog mostobrana, odnosno radi snabdevanja u toku borbi. Iskustva vazdušnodesantnih operacija u Drugom svetskom ratu dokazala su da je ova priprema neophodna.

Da bi vazdušnodesantna operacija uspela moraju se prethodno prikupiti tačni podaci o svim elementima za izvršenje desanta, proučavati vazdušni snimci prostorije desanta, detaljno upoznati jedinice sa zadacima i zemljištem na kome će dejstvovati, izvršiti prethodna vežbanja itd. Za izvršenje ovih priprema potrebno je izvesno vreme koje se mora uskladiti sa vremenom potrebnim za izvršenje priprema jedinica određenih za izvršenje operacija u sadejstvu sa vazdušnodesantnim jedinicama. Najveće teškoće u izvršenju priprema pojavile se kad se vazdušnodesantne jedinice koriste kao rezerve u cilju brže intervencije na ugroženim delovima fronta, ali će ovakva upotreba, s obzirom na osnovnu ulogu i namenu ovih jedinica, biti izuzetna.

U daljem izlaganju pisac iznosi nekoliko uspešnih primera upotrebe vazdušnodesantnih jedinica u Drugom svetskom ratu i to:

— kod Nemaca — u sadejstvu sa jedinicama koje su izvršile invaziju Norveške; u neutralisanju odbrane fora Eben Ema-

el: pri osvajanju aerodroma u Ro'erda-
ma i dr;

— kod Saveznika— u cilju osiguranja
bokova iskranih jedinica u Normandiji;
u toku operacija na ostrvima Pacifika;
pri obrazovanju mostobrana na r. Mozeli
i dr. u septembru 1944; pri forsiranju Raj-
ne u martu 1945 i drugih dejstava manjeg
znacaja.

Pri ovim su operacijama, po mišljenju
pisca, postignuti uspjesi koje ne treba za-
boraviti, ali treba ispitati i uzroke neuspe-
ha u drugim operacijama u toku Drugog
svetskog rata u kojima su učestvovala
vazdušnodesantne jedinice.

Opšte je mišljenje da je u vazdušnode-
santnim operacijama prilikom osvajanja
Krita pretrpljeno nesrazmerno mnogo gu-
bitaka. Hitler je zbog toga i obustavio
dalju primenu vazdušnodesantnih jedini-
ca, uveren da ih ni Saveznici neće upo-
trebiti zbog neekonomičnosti pri sadejstvu
sa jedinicama kopnene vojske. Međutim,
operacije u toku rata to nisu potvrdile.

Nemci su u ovoj operaciji izgubili oko
500 padobranaca i jedriličara, tj. više
od polovine snaga određenih za vazdušni
desant. Iako su ovi gubici bili visoki, tre-
ba imati u vidu da su posledice ovog na-
pada i osvajanja Krita bile od strategijske
važnosti, jer su sile Osovine zauzele bazu
koja je u toku celog rata bila od velikog
znacaja.

Iskrcavanje Saveznika na Siciliji bilo
je planirano u sadejstvu sa vazdušnode-
santnim jedinicama na širem planu, ali
je stvarno samo neznatan njihov deo u-
speo da izvrši zadatak. Ovaj primer treba
istaci jer pokazuje da su ovakve opera-
cije vrlo složene i da moraju biti dobro
pripremljene i izvedene pri povoljnim
atmosferskim prilikama. U ovoj vazdušno-
desantnoj operaciji trebalo je da učestvu-
ju, u cilju sadejstva sa 7 američkom i 8
britanskom armijom: 4 bataljona pado-
branaca i 1 brigada jedrilica. Desant je
izvršen noću, sa polaskom iz Maroka,
pri vrlo jakom vetru. Iznaženje prostori-
je za desant bilo je teško zbog mraka.
Padobranici su padali na prostoru od pre-
ko 40 km, tako da su 2 bataljona stigla na
sektor 8 britanske armije umesto 7 američke ar-
mije. Od celog vazdušnodesantnog sastava
samo je 1/8 snaga uspjela da se spusti na
određenu prostoriju, a njeno prikupljanje
trajalo je celu noć. Ni brigada jedrilica
nije bila bolje sreće, jer je od 137 jedri-
lica koje su puštene sa daljine 3 km od o-
bale, 50 palo u more, 20 je uništila ne-

prijateljska PA, a ostale su bile rasturene
na širu prostoriju.

U toku napada na Kataniju upućena
su još 3 bataljona u cilju izvršenja desan-
ta, ali je konvoj primetila neprijateljska
PA koja je uništila nekoliko transportnih
aviona. Desant je izvršen noću i samo je
1/5 određenih snaga uspjela da se spusti
kod naznačenih objekata.

Na suđenju u Nirnbergu nemački ge-
neral Student je rekao: »Moje je mišlje-
nje da su vazdušnodesantne snage Savez-
nika uspele da spreče oklopnu diviziju
Gering u njenom dejstvu protiv pomor-
skog desanta«. Pisac smatra da se o ovome
može diskutovati, ali je sigurno da već i
sama pojava i prisustvo vazdušnodesan-
tnih jedinica utiču na slabljenje morala
neprijateljske odbrane. Treba imati u vidu
da je ova operacija izvršena noću, a raz-
lozi delimičnog neuspeha su bili sledeći:

— nedovoljne i nesrazmerne pripreme,
— teškoće u ostvarivanju predviđenog
sadejstva i

— nedostatak tehničkih sredstava za
izvršenje noćnog desanta.

Saveznici su shvatili razloge neuspeha,
ali nisu dovoljno analizirali njegove uzro-
ke u odnosu na buduća sadejstva sa vaz-
dušnodesantnim snagama u toku opera-
cija. Prilikom operacija u Normandiji Sa-
veznici su prethodno spustili manje delo-
ve padobranaca a zatim, pod zaštitom vaz-
duhoplovstva, izvršili stvarni desant koji
je bio prihvaćen od već ranije spuštenih
delova koje je podržavalo odgovarajuće
vazduhoplovstvo.

Vazdušnodesanta operacija kod Arnhe-
ma imala je za cilj da zauzimanjem mo-
stobrana na Mozeli i Rajni olakša dejstvo
2 britanske armije. Sem kod Arnhema,
vazdušnodesantne snage su, uglavnom,
uspele da reše dobiveni zadatak. Za dej-
stvo kod Arnhema bila je određena snaga
jedne divizije, a završetak te operacije je
poznat. Da je 2 britanska armija stigla
do 18 septembra, vazdušnodesantne jedi-
nice bi rešile svoj zadatak, no usled nje-
nog snorog napredovanja snage desanta su
se borile do 25 septembra bez uspeha, iz-
gubivši 4/5 svojih efektiva. Razlozi neu-
speha mogu se naći u sledećem:

— u predviđenoj, izuzetno velikoj du-
bini kombinovane operacije i

— u pogrešnom proračunu potrebnog
vremena za ostvarenje sadejstva vazdu-
šnodesantnih snaga sa delovima kopnene
vojske — 2 britanske armije.

Izgleda da osnovni razlozi neuspaha leže u nedovoljno izvršenim pripremanjima, pogrešnim proračunima dejstva i sadejstva i nedovoljno proučenim iskustvima.

Posle ovako kratke analize dejstva vazdušnodesantnih operacija u prošlom ratu pisac, na osnovu iskustava stečenih u prošlosti, razmatra korisnost primene ovakvih jedinica i sastava u budućem ratu. Bazirajući svoja razmišljanja na sveobuhvatnosti budućeg rata i primeni najnovijih borbenih tehničkih sredstava, pisac pretpostavlja da će, naročito kod agresora, biti osigurana bojna gotovost pripremanjem određenih snaga u cilju osiguravanja povoljnog razvoja ratnih operacija, odnosno da su najpovoljniji sastavi za dejstva u tom pravcu spremne i dobro opremljene vazdušnodesantne jedinice. Ni jedno razorno bombardovanje sa nuklearnim borbenim sredstvima neće osigurati posjedanje prostorija ako se pritom ne ispoljava težnja da se iznenadno stvori nadmoćnost na odlučujućem mestu.

Masovnoj invaziji kopnenih snaga, podržanih oklopnim sredstvima, koja će slediti vazdušnoj akciji i dejstvima dirigovanih projektila, moraće se suprotstaviti što pre vrlo pokretne i dobro opremljene trupe, jer će se pojaviti takmičenje u brzini dejstva na celom ratištu.

Da bi se mogla izvršiti brza i iznenadna koncentracija snaga na velike daljine, najpogodnije sredstvo su vazdušnodesantni sastavi i vazduhom transportovane jedinice, u vezi sa dejstvima vazduhoplovstva radi podrške ovih snaga i njihovog snabdevanja životnim i borbenim potrebama. Po mišljenju pisca, motorizovana sredstva primenivaće se u taktičkim dejstvima, a za operativnostrategijska dejstva doći će u obzir samo vazduhoplovna sredstva.

Zone za koncentraciju snaga, prebačenih vazdušnim putem, treba prethodno obezbediti osiguravajućim delovima, a to osiguravanje mogu sa uspehom izvršiti prvenstveno vazdušnodesantne jedinice. One će imati zadatak da osvajaju i posedaju odgovarajuće prostorije za iskrcavanje snaga transportovanih vazdušnim putem i predstavljaju prvi oslonac neophodan za dalji razvoj operacija.

U oblasti vazdušnog transporta i jedrilicarstva zapažen je u poslednje vreme veliki progres. Ispitivanja, koja su u pogledu primene vazdušnodesantnih jedinica i jedinica transportovanih vazduhoplovnim sredstvima vršena u SAD, u vreme-

nu od 1947-1952 godine, dala su vrlo pozitivne rezultate. Ona su pokazala da se velike mase ljudstva i materijala mogu brzo i iznenadno koncentrisati na velike daljine i snabdevati svim potrebama za sve vreme trajanja operacija. Stečena iskustva u ratu u Koreji učinila su da SAD povećaju svoje vazdušnodesantne snage.

Treba imati u vidu, ističe pisac, da su vazdušnodesantne formacije vrlo skupe i mogu se neometano i jače razvijati samo u ekonomski bogatim zemljama. Međutim, treba istaći da je suviše velika ekonomičnost često opasna u organizaciji armija, jer glavnu ulogu igra njihov kvalitet, a ne kvantitet.

Savremena ratna doktrina usvojila je korisnu zamisao da, kada se ne raspolaže dovoljnim snagama za osiguranje defanzivnih organizacija, treba pribegavati manevru specijalnim, vrlo pokretnim jedinicama, jakog morala i ofanzivnog duha. Ovaj princip važi naročito za ekonomski slabe zemlje. Vazdušnodesantne jedinice i skromnijih sastava mogu biti upotrebljene na mestima gde će neprijateljske snage morati da nadiru, ili na pravcima neprijateljskog dejstva, stim da na bokove i u pozadini neprijateljskih snaga dejstvuju ofanzivno. Ovakvim su dejstvima vazdušnodesantne jedinice u stanju da kod neprijatelja kompromituju funkcionisanje službi, uništavaju slagališta i transporte, izazivajući teške krize u snabdevanju. Na taj se način može usporavati napredovanje neprijatelja u korist odbrane, odnosno ovaj naterati da u cilju osiguravanja bokova i pozadine smanji snage na frontu.

Pojava vazdušnodesantnih jedinica dovodi do rasturanja neprijateljskih snaga u cilju stvaranja jake mreže omatrana i obezbeđenja, što već izražava pozitivnu ulogu ovih jedinica. Ovo može ostvariti i država koja u miru raspolaže sa malo vazdušnodesantnih jedinica. Njihovo izdržavanje neće biti uzaludno.

Pojavljuju se mišljenja da će helikopteri zameniti ove jedinice, naročito padobranske i jedriličare, no ovo je zasada stvar budućnosti. Helikopteri po svojim osobinama imaju još uvek ograničeno polje dejstva, malu nosivost i brzinu i dosta su skupo sredstvo. Pre bi se mogla primiti solucija konvertiplana, no i on je još u stanju ispitivanja. U međuvremenu je američki general Cilend izjavio da su sada aktuelni problemi i potrebe vertikalnog napada.

Pisac isključuje da je značaj združenih operativnih i oklopnih sastava van diskusije i da se pobjeda ne može ostvariti samo vazdušnodesantnim snagama. Međutim, evolucija tehnike i perspektive budućeg rata povećaće, po mišljenju pisca, značaj vazduhoplovnih transportnih sredstava što će, prirodno, imati za posledicu i veću upotrebu vazdušnodesantnih jedinica.

*

Ovaj je članak vrlo aktuelan jer se u stranoj literaturi ovom pitanju posvećuje prilična pažnja. Tako, naprimer, ovo pitanje razmatra i kapetan M. A. Dž. Tagvel u članku »Future of airborne forces« u časopisu *The Army Quarterly* od jula 1955. U časopisu *Journal Royal United*

Service Institution od maja 1955, u članku »Future employment of airborne forces«, pisac, pod pseudonimom Romulus, iznosi izvesnu analizu o upotrebi vazdušnodesantnih jedinica u atomskom ratu, za vreme partizanskog ratovanja u Koreji i Indokini i u operacijama policiskog karaktera u Africi i Malaji. Ova se problematika proučava u svim velikim armijama u vezi pretpostavki o karakteru budućeg rata, a pojedinačna se razmišljanja razvijaju čak i u pravcu primene čitavih oklopnih operativnih sastava kao vazdušnodesantnih u ofanzivnim operacijama, a manjih sastava za podržavanje vođenja teritorijalnog rata i brzih intervencija na ugroženim važnim tačkama na ratištu.

D. G.

General L. M. Šasen: ZA SAVREMENU PROTIVAVIONSKU ODBRANU ZEMLJE¹⁾

U članku pod gornjim naslovom general Šasen, komandant teritorijalne PAO Francuske, zalaže se za savremeno rešenje problema teritorijalne protivavionske odbrane. On želi da njegov članak bude blagovremeni »poziv na uzbunu« i potstrek nadležnim, kao i celoj javnosti, da se problem odbrane iz vazduha već jednom reši, ako se u eventualnom ratu želi da izbegne totalno uništenje nacije. Jer, kaže dalje pisac, makoliko se forme rata menjale i ratna veština sa razvojem tehnike evoluirala, odbrana će uvek ostati mogućna i nužna. Ona je već i danas u Zapadnoj Evropi ozbiljna opomena napadu koji može biti zaustavljen na relativno kratkom putu.

U svom daljem izlaganju pisac polazi od pretpostavke atomskog rata koji će, po njegovom mišljenju, biti vazdušni ili ga uopšte neće ni biti. Potom citira neke autoritete koji tvrde da će iščeznuti sa karte one zemlje čije nebo ne bude dobro zaštićeno, tako da će budućnost sveta koji preživi tu katastrofu biti na strani onih koji budu imali bolje lovce-presretače i ostala potrebna sredstva.

Pisac ističe gornje mišljenje naročito zbog toga što u Francuskoj ima priznatih umova koji smatraju da je za slučaj jednog atomskog rata protivavionska odbrana iluzorna stvar; da je besciljno investirati milijarde u odbranu koja će uvek kroz svoje »rupe« propustiti izvestan broj neprijateljskih aviona, a ovi će atomskim bombama postići željeni cilj. Nasuprot tome, oni se zalažu za posrednu — aktivnu odbranu koja će svojim represalijama nad neprijateljskom teritorijom najpouzdanije obezbediti svoju zemlju.

Pitanje je, kaže pisac, zaista ozbiljno, te se o njemu mora temeljno razmisliti. Pogrešna odluka može biti katastrofalna za budućnost zemlje. Stoga treba ceo problem, pre svega, jasno teorijski sagledati, a potom videti sadašnje stanje i mogućnosti protivavionskih sredstava, kao i doktrine vazdušnog rata u inostranstvu, pa još jednom pomisliti na budućnost svoje zemlje pre donošenja definitivne odluke.

Teorijski problem teritorijalne protivavionske odbrane. — Zadatak koji se postavlja protivavionskoj odbrani je, po mišljenju pisca, vrlo jednostavan i izražava se zahtevom da se neprijateljskim avionima ne dozvoli da nadleće sopstvenu teritoriju. Prema tome, idealno rešenje zadatka sastoji se u obaranju svakog neprijateljskog aviona pre

¹⁾ Général L. M. Chassin, Plaidoyer pour la défense, *Revue de Défense Nationale*, oktobar 1955.

nego što nadleteti granicu. Ako se u ovome ne uspe, važno je da mu se ne dozvoli nadletanje predviđenog cilja. Najzad, ako se ni u ovome ne uspe, treba ga oboriti bar pri povratku, te da mu se onemogućiti ponovni dolazak.

Da bi se stvar uprostila, treba pretpostaviti da se ovdje radi o dejstvu samo dva aviona: jednog koji napada, i drugog koji treba da presretne neprijatelja i odbrani teritoriju. Jasno je da će se uvek prvo raditi o blagovremenom otkrivanju napadača. Ovaj zadatak pripada radarima koji daju azimut, daljinu i visinu cilja. Posle otkrivanja potrebno je utvrditi pripadnost otkrivenog aviona, tj. da li se zaista radi o neprijateljskim formacijama. U trećem činu treba sopstvenog lovca-presretača navesti na neprijatelja, a poslednji čin će biti borba. Započeti rad će se završiti obaranjem neprijatelja u vazdušnoj borbi.

Za vreme svih ovih radnji jasno je da će neprijateljski avion besomučno žuriti svom cilju. Ako se cilj neprijateljskog napada nalazi u blizini graničnog fronta, onda se vidi koliko je važno da se neprijateljski avion blagovremeno uoči, jer će se samo tako omogućiti susret u vazduhu pre nego što on dospe do cilja. Zato, po mišljenju pisca, postoje tri uslova koji će doprineti uspešnom izvršenju tog zadatka: prvo, veliki domet radara i sigurnost u hvatanju ciljeva na svim daljinama; drugo, brzina i sigurnost veze i, treće, što manje vreme za poletanje i uzimanje potrebne visine i brzine lovaca-presretača.

Kao primer treba uzeti bombarder čija je brzina 900 km/č i uporediti ga sa lovcem-presretačem koji se penje na 15.000 m za 12 minuta, tj. kome će za sve navedene radnje trebati ukupno 20 minuta. Za to vreme bi neprijateljski bombarder prešao 300 km. Da bi se susret ostvario pre granice potrebno je da neprijatelj bude otkriven najmanje na 300 km u dubini svoje teritorije. Međutim, ako je radar manjeg dometa ili je postavljen dalje od granice, onda će se i linija susreta povući dublje u braniočevu teritoriju. Na taj će način duž graničnog fronta praktično ostati jedan pojas u kome će moći da učestvuju samo oni braniočevi lovci koji se u trenutku neprijateljskog naleta budu zatekli u vazduhu ili će sva odbrana u ovom pojasu biti prepuštena protivavionskoj artiljeriji i mitraljezima.

S druge strane, lako je dokazati da povećanje dometa radara, zbog krivine zemljine površine, ne pruža zasad praktične koristi. Jer, da bi jedan avion bio otkriven, naprimer, na 400 km, potrebno je da leti na visini od 18.800 m, a za daljinu od 500 km, na visini od 27.500 m, što je još uvek van praktične mogućnosti. Ovde pisac napominje da su u proučavanju specijalni radari koji će biti u stanju da parališu krivinu zemljine površine, ali je sadašnje stanje ovakvo.

Što se tiče niskoletjećih aviona treba uočiti dve stvari: prvo, svi avioni koji su konstruisani za letenje na velikim visinama troše preterane količine goriva pri letu na malim visinama i, drugo, iskustva iz prošlog rata su pokazala veliku efikasnost artiljerije malih kalibara i mitraljeza pri dejstvu po niskoletjećim ciljevima. Sem toga, detekcija niskoletjećih aviona, a naročito raspoznavanje, ne predstavlja neki naročiti problem.

Posebnu teškoću, međutim, predstavlja pitanje čitanja i tumačenja uhvaćenih znakova na ekranu radara. Pisac se u čudu pita kako će se radarski osmatrač snalaziti u rejonima čije nebo bude ispunjeno letovima mnogobrojnih aviona, neprijateljskih i sopstvenih, vojnih i civilnih, kao i helikoptera i drugih. Istina je da se i ove teškoće mogu disciplinom poleta za sopstvene avione smanjiti u znatnoj meri, ali će ipak postojati. Drugi je način za rešenje ovog problema taj što bi se na svakom sopstvenom avionu instalirao specijalni »radar-odbijač« pomoću koga bi se na ekranu moglo lako utvrditi da se radi o sopstvenom avionu, a ne o neprijateljskom. Međutim, taj je novi uređaj dosta složen i skup, a postojala bi i mogućnost da ga i neprijatelj, u cilju obmanjivanja, koristi.

Sadašnje stanje protivavionske odbrane. — Kao što se iz gornjeg izlaganja vidi, otkrivanje, raspoznavanje i javljanje neprijateljskih aviona ipak je moguće. Ostaje još da se reši glavni problem, a to je borba. Vazduhoplovni maršal Haris je na osnovu iskustava iz prošlog rata utvrdio da su pri dnevnim napadima na Nemačku anglo-saksonski gubici iznosili do 10%, dok su pri noćnim napadima britanski gubici bili ispod 5%. Veliki duel između savezničkog strategijskog vazduhoplovstva (general Spaca) i

nemačke industrije i protivavionske odbrane, završio se savezničkim neuspjehom. Protivavionska odbrana je dobila kako Bitku za Englesku, tako i Bitku za Treći Rajh koji je, uprkos strahovitog savezničkog bombardovanja, uspeo da za četiri godine rata čak i poveća svoju industrijsku proizvodnju. Pri zauzeću Rura još je 75% nemačke industrije bilo u jeku proizvodnje!

Treba uzeti pretpostavku, nastavlja dalje pisac, da u eventualnom budućem sukobu obe zaraćene strane raspolazu za prvi napad sa po 800 atomskih bombardera, iste kategorije, a da samo jedna strana ima i dobro organizovanu protivavionsku odbranu. U ovakvom slučaju može se uzeti da će strana sa organizovanom protivavionskom odbranom oboriti ne 10%, već svih 50% neprijateljskih aviona, tj. u konkretnom slučaju 400 aviona.

Od 400 preostalih aviona koji će se probiti do cilja, pisac pretpostavlja da će ih 10% biti sa termonuklearnim bombama. Stoga će svakog udar moći da izdrže samo dobro organizovane protivavionske odbrane koje će, pored službe blagovremenog javljanja, staviti u dejstvo i sve ostale službe civilne zaštite (evakuaciju, sanitarnu i protivpožarnu službu, itd.). Pisac ovde naročito ustaje protiv neosnovanog tvrđenja da protiv atomske bombe nema skloništa, jer je u Hirošimi i kod Bikinija dokazano sasvim suprotno. Sem toga, pisac upozorava na to da je poluprečnik smrtonosnog dejstva nominalne atomske bombe oko 1 km, a vodonične (od 15 megatona) blizu 6 km, dok se zona opasnog dejstva prostire do 40 km! Prema tome, na celoj ovoj ogromnoj površini prstenastog oblika (poluprečnika od 6 do 40 km) sve zaklonjeno ljudstvo biće spaseno.

No, ako se uzme da će oko 10% od pomenutih 400 aviona promašiti svoj cilj, može se očekivati da će od preostalog broja (360) dobar deo baciti svoj teret na vazduhoplovne baze. Pisac dalje deli ovaj broj aviona na sve zapadnoevropske zemlje, pa dolazi do zaključka da ih na Francusku treba u ovom prvom naletu očekivati najviše 20. Od ovog broja pisac smatra da po glavnim industrijskim gradovima treba očekivati do 5 bombi, dok bi ostale bile bačene na druge ciljeve ili bi promašile. Od gradova smatra da bi u prvom redu bili napadnuti: Pariz, Marselj,

Lion, Bordo, Havr. Pod pretpostavkom da na Pariz bude bačena hidrogenska, a na ostala 4 grada nominalne atomske bombe, pisac dolazi do zaključka da bi u ovom prvom naletu ukupni gubici iznosili oko milion stanovnika. Svi ostali napadi, ukoliko bi do njih došlo, bili bi manje efikasni jer bi i neprijatelj pretrpeo gubitke.

Međutim, bez organizovane protivavionske odbrane neprijatelj bi mogao da ponavlja smrtonosne udare čitavom serijom hidrogenskih bombi, što bi značilo kraj civilizacije. Stoga bi bio zločin, zaključuje pisac, poveriti svoju odbranu samo snagama za represalije. Time bi se zaboravilo osvešteno ratno pravilo po kome treba biti u stanju ne samo zadavati, već i primati udarce.

Evolucija ovog problema u bliskoj budućnosti. — Ovde pisac potseća na to da se od postanka ratova klatno ratne veštine uvek naizmenično kretalo između napada i odbrane. Posle završetka rata 1945, pod utiscima uspeha u Bici za Englesku, cela se Evropa inspirisala britanskim sistemom protivavionske odbrane. Ali, otkad se saznalo da i eventualni neprijatelj raspolaze atomskom bombom, zapadni svet se obeshrabrio. Očevidno je bilo pogrešno misliti da će odbrana iz prošlog rata dominirati i u budućnosti vazдушnim napadom, kao što je i sada, po mišljenju pisca, pogrešno misliti da je odbrana od atomske bombe nemoguća. Možda će nekad u budućnosti snositi tešku odgovornost i izvesni naučnici koji su svojim pisanjem uspeali da ubede Zapad da se ne brani, a pisac se pita da li čovek može biti siguran da su ti ljudi ubedili i eventualnog protivnika da ne napada? On dalje upozorava na to da se greška iz 1939 ne ponovi. I tada je preterivano u veličanju efikasnosti vazдушnih napada. I tada su u vizijama gledane ruševine Pariza, Londona i Berlina, dok su potcenjivana sredstva odbrane i duh otpora naroda, svesnog da se radi o njegovom biti ili ne biti.

Šta vidimo danas, pita se dalje pisac? Od rata je prošlo deset godina. Sredstva napada su dostigla zavidnu visinu, kako u pogledu brzine i visine leta, tako i u dometu i efikasnosti novog eksploziva. Teškoće sa nadzvučnim brzinama takođe se postepeno savladuju. Sredstva detekcije, osmatranja i brzog javljanja, vidljivi

vosti noću i po magli, itd., takođe su jako usavršena. Avioni za niski let, sa ekonomičnim pogonom neće, po mišljenju pisca, još dugo ostati neostvareni, jer za to postoje realne tehničke osnove. Problem brzog penjanja lovaca-presretača rešen je pomoću raketa, pri čemu se za nepuna dva minuta dostižu visine od 15.000 m, dok je za ovu visinu najbržem lovcu potrebno, sa razvijanjem brzine za borbu, do 17 minuta. Stoga protivavionske rakete sa nuklearnim punjenjem i radarskim upaljačem za dejstvo u vazduhu predstavljaju džinovski korak na polju vazduhoplovne ratne tehnike. U isti red spadaju i dirigovane rakete za bliska dejstva, do 40 km, ostavljajući interkontinentalne za dalju budućnost. Isto tako pisac predviđa da će i vazdušni talasi, mada se zasad malo o njima zna iz opitnih fizičkih laboratorija, biti jednog dana primenjeni u ratu.

Na kraju, pisac dolazi do zaključka da, i pored izloženih mogućnosti buduće protivavionske odbrane, ne treba očekivati da će ona biti u stanju da obori svih sto posto neprijateljskih bombardera, ali je sigurno da će u sadejstvu sa ostalim merama zaštite moći napadaču da osujeti namere i izdrži prvi udarac.

Stanje protivavionske odbrane u inostranstvu. — Pisac se ograđuje da ne zna kako je ovo pitanje rešeno u SSSR-u, ali tvrdi da je problem protivavionske odbrane u svim zemljama Zapada stavljen u prvi plan. U SAD se čine veliki naponi na tom polju s obzirom na to da se tu radi o zaštiti 18.000 km graničnog i obalskog fronta. Da bi se po-

većao odbranbeni prostor, ispred Njujorka i Filadelfije izgrađuju se čitava ploveća ostrva koja treba da igraju ulogu Havaja na Atlantiku. Predviđeni budžet za 1955 godinu iznosio je samo za protivavionsku odbranu preko 1.500 milijardi francuskih franaka.

U Velikoj Britaniji *Fighter Command* (Borbena komanda) ostaje i dalje snaga broj 1, koja uživa najveći prestiž i obilne kredite. Odbrana Britanskih ostrva, nekada poveravana mornarici, danas pripada u prvom redu vazduhoplovstvu. Ne zanemarujući avijaciju za represalije, britanska protivavionska odbrana počiva, kaže pisac, na radarima i presretačima.

Osvrćući se ukratko na Italiju, Belgiju, Grčku i Tursku, pisac zaključuje da je Francuska jedina zemlja koja je u izvođenju protivavionske odbrane stala na puta. Ona liči na neki glavni grad u prošlosti koji bi od svog fortifikacionog pojasa izveo samo jednu četvrtinu radova. Ovo je stanje više puta isticano i u Parlamentu. Svi su se zahtevi slagali u tome da zasada treba izgraditi bar radarski pojas. Pisac naročito upozorava na opasnost kojoj se zemlja izlaže ako se ne organizuje bar radarska služba, jer bi neprijateljske atomske i hidrogenske bombe mogle jednog dana početi da padaju iz »vedra neba« i pre no što bi i jedan građanin mogao stići do skloništa. Šta bi ovo značilo i kakva bi se teška odgovornost tada sručila na sve državne organe jasno je i bez ikakvog dokazivanja — završio je general Šasen svoj pledoaje za savremenu protivavionsku odbranu.

M. P.

Vice-admiral Pjer Baržo: O UKRCANOJ AVIJACIJI ZA PROTIVPODMORNIČKU ODBRANU U GRUPI »HUNTER-KILLER«

U jednom od zadnjih brojeva poznatog francuskog mornaričkog časopisa *La Revue maritime*, koji je skoro sav posvećen pitanju protivpodmorničke odbrane (PPO), danas tako aktuelnom u svim mornaricama, nalazi se lepo obrađen i vrlo dokumentovan članak pod gornjim naslovom¹⁾. Iako se pisac ukratko zadržava na

¹⁾ De l'aviation ASM embarquée au groupe Hunter-Killer, par le Vice-admiral Pierre Barjot, *La Revue maritime*, oktobar 1955.

svim elementima tog pitanja, koja su u prvom redu od interesa za pripadnike ratne mornarice i vazduhoplovstva, članak ima šire i opšte značenje, jer je pisac u zaključku dao i svoje mišljenje, a može se reći i gledanje Francuske ratne mornarice na sastav savremenih pomorskih snaga. Imajući u vidu piščevo dugogodišnje ratno i posleratno iskustvo i učešće u mnogobrojnim vežbama i manevrima snaga NATO-a, njegova izlaganja, a nape se zaključci, postaju utoliko interesantniji.

Čimbenica, pak, da neke mornarice, s obzirom na vojno-geografske uslove ratišta i pomorsku politiku, nemaju u svom sastavu nosače aviona, ne umanjuje značaj njegovih izlaganja u pogledu upotrebe avijacije u PPO.

Pojam *Hunter-Killer* grupa (*H/K*), u doslovnom prevodu grupa »Lovac-ubica«, preuzele su od američke ratne mornarice skoro sve ratne mornarice zapadnih zemalja u originalu i on označava sastav snaga čiji je zadatak otkrivanje i uništavanje neprijateljskih podmornica ma gde to bilo — u odbrani konvoja, na putu u njihovo operacijsko područje, na izlazu iz njihovih luka baziranja itd.

Borba protiv podmornica, kao uostalom i svaka borba, ima dva vida: ofanzivni i defanzivni. U toku Prvog svetskog rata primenjivala se, uglavnom, defanziva u vidu konvoiranja ili poluofanziva, takozvano »patrolisanje puteva«. Tek pri kraju rata 1918 godine Saveznici su prišli napadima iz vazduha (Briž i Ostend) i blokiranjem izlaza podmornica pomoću velikih minskih polja (baraž Pa de Kalea, Otrantskog Kanala, itd.).

Početak Drugog svetskog rata već donosi oprobani metod konvoiranja, odnosno defanzivni metod. Ovog su puta eskortni brodovi već snabdeveni *Pel-om*³⁾ (*Asdic-om*). No, usled brojnih konvoja, porasta broja neprijateljskih podmornica, pomanjkanja eskortnih brodova, kao i nove taktike napada podmornica (taktike čopora), nije odmah bio rešen problem PPO. Isto tako ni napadi iz vazduha na podmorničke baze nisu dali željene rezultate usled betonske zaštite podmornica. Iskustvo je jasno potvrdilo da treba prići napadima na otvorenom moru. Već 1941 godine britanska avijacija, iz sastava *Coastal Command-a*, uspešno učestvuje u gonjenju podmornica u Gaskonjskom Zalivu. Pojavom fregata 1942 godine prilazi se sistematskom uništavanju podmornica — takvozvanim *Support groups* (grupama podrške) uz oslonac na avijaciju iz obalske komande. Tek u maju 1943 godine, pojavom američkih eskortnih nosača aviona za potrebe PPO, nastupa prava ofanziva

na podmornice, proširena na Severni i srednji Atlantik i karakterisana užom saradnjom brodova i avijacije. To je, zapravo, početak grupe *Hunter-Killer* u današnjem smislu te reči. U toku rata 1914—1918 od ukupno 178 podmornica uništenih na moru, 41 ili 22% uništeno je čisto ofanzivnim sredstvima (avijacijom 10, podmornicama 19, brodovima-zamkama 12), a 46 ili 23% minskih baražima, dakle, polu-defanzivnim i polu-ofanzivnim sredstvima. Rat 1939—1945 daje, međutim, drukčiju sliku. Od ukupno 781 podmornice uništene na moru, 392 ili 50% otpada na ofanzivna sredstva, a ako se uračunaju i uspeši vazdušnih napada na brodogradilišta, taj se postotak penje čak na 60%.

Do 1943 godine dejstvo avijacije za PPO i brodova za PPO bilo je odvojeno i tek od tog doba može se govoriti o sadejstvu brodova i avijacije u PPO. Ovo se sadejstvo može ostvariti sa avijacijom baziranom na kopnu (britanska koncepcija) ili, pak, avijacijom sa nosača aviona u sastavu eskortnih snaga za PPO (američka i francuska koncepcija). Francuska je mornarica u mnogim posleratnim vežbama, kako u sklopu NATO-a tako i u posebnim vežbama, našla, po mišljenju pisca, potvrdu za svoju koncepciju.

Pisac ne osporava vrednost neposrednog osiguranja konvoja, ali smatra da eskortiranje konvoja nije opšti lek, jer treba uništavati podmornice, a ne samo štiti tonažu. Za moderne podmornice konvoji predstavljaju pogodan cilj — ukoliko se sistem odbrane konvoja ne dopuni ofanzivnom taktikom grupe *H/K*, koja radi nezavisno od neposrednog osiguranja konvoja i čiji je zadatak da traži i uništava podmornice pre no što bi uspele da napadnu. Ta taktika u uništavanju podmornica polagača mina je, po mišljenju pisca, i jedina.

Da bi dokazao kako jedino ofanzivan vid borbe može garantovati uspeh u PPO, pisac daje vrlo poučne preglede — tabele iz Prvog i Drugog svetskog rata, iz kojih se vidi da je broj podmornica stavljenih mesečno u upotrebu u Prvom svetskom ratu redovno premašivao prosečan broj gubitaka u isto vreme; ista je situacija bila i u Drugom svetskom ratu sve do maja 1943 godine, odnosno do pojave prvih eskortnih nosača aviona i grupa *H/K* na ratištu, kada se prosečan mesečni gubitak penjao na 37, dok je broj novooprem-

³⁾ *Pel* je skraćenica za podvodni električni lokator, a *Asdic* je skraćenica za isti pojam na engleskom jeziku — u daljem tekstu *pel* i *azdik*.

ljenih podmornica u to vreme bio svega 22. Pojavom šnorkela broj gubitaka je istina upočetku opao, ali se kasnije, uvođenjem santimetarskog radara na avionima, opet popeo. Znači, iskustvo oba rata pokazuje da se ne treba ograničiti samo na odbranu konvoja, već da je potrebno prići sistematskom traženju i uništavanju.

Oflažava se može sprovoditi ili na moru — traženjem i uništavanjem, ili, pak, na kopnu — bombardovanjem iz vazduha brodogradilišta i baza. U toku Bitke za Atlantik (68 meseci) uništeno je na moru 718 podmornica ili prosečno mesečno 10, od čega 246 ili 3,5 mesečno otpada na avijaciju baziranu na kopnu, a isto toliki broj na brodove koji su operisali samostalno. Pojavom grupa H/K prosečni mesečni gubitak, međutim, penje se na 4 podmornice. I u samoj grupi H/K bilo je razlika. Najbolja britanska grupa podrške postigla je prosečan mesečni gubitak od 1,6 (bez nosača aviona), dok je H/K grupa američke koncepcije (sa nosačem aviona) postigla u isto vreme prosečan gubitak od 3,7 podmornica. Znači, grupa H/K po američkoj koncepciji bila je skoro duput efikasnija. Treba imati u vidu i to da je od 20 eskortnih nosača koji su učestvovali u Bici za Atlantik, bio potopljen svega jedan.

U toku celog rata uništeno je, od ukupno uništenih podmornica, bombardovanjem iz vazduha svega 63 podmornice ili 8%. To znači da se bombardovanjem podmorničkih baza ili brodogradilišta ne mogu uništiti postojeće operativne podmornice, već da je jedino moguće smanjiti njihovu produkciju. Pisac čak tvrdi da ni atomsko doba neće pobiti ovu istinu jer podmornice treba tući na moru pa, prema tome, taktika H/K važi i za atomsko doba.

Na pitanje gde treba usmeriti — od tri moguća metoda: pred izlazima iz baza, ispred konvoja, u zoni prolaza podmornica — dejstvo H/K grupa, pisac jasno i dokumentovano odgovara da je metod čišćenja ispred konvoja, na 20—40 Nm, najbolji, a zatim dolazi operisanje na verovatnim pravcima prolaženja podmornica. Važno je voditi PP borbu što više unapred, kako podmornice ne bi mogle da se približe na daljinu napada na konvoj.

Sušтина i prednost taktike H/K grupa sastoji se u uskoj saradnji dvaju borbenih sredstava — aviona koji traži i broda koji uništava. Ovde treba uočiti još dva

važna momenta: radar na avionu za traženje podmornice ima domet više desetina kilometara, dok je domet sprave za otkrivanje na brodu — *pel* (*azdik*) — samo dobar kilometar. Zato avion i dejstvuje daleko ispred fronta *pela*, a ovaj poslednji ujedno štiti i nosač aviona. Po uspostavljanju radarskog kontakta avion može produžiti podvodno pretraživanje pomoću zvučne plutače koju baca u more ili, pak, pomoću magnetskog avionskog detektora. Ustvari, ključ za rešenje problema leži u daljini na kojoj će se otkriti podmornica.

Današnje stanje tehnike je sledeće: santimetarski radar, sa panoramskim reflektorom aviona za PPO, ima domet do 50 Nm, što zavisi od visine leta. Domet zvučne plutače iznosi nekoliko hiljada metara, domet magnetskog avionskog detektora nekoliko stotina metara, domet broskog *pela* kilometar, a domet *pela*, spuštenog iz helikoptera u more, nešto više od 1 kilometra. Znači, težište leži još uvek na avionskom radaru. Stoga avion treba da otkrije podmornicu, odredi i pokaže njenu poziciju, da je goni u podvodnoj vožnji i odredi prve elemente njene podvodne vožnje do dolaska nadvodnih brodova sa *pelom*, koje je pozvao na to mesto. Pisac smatra da avion pritom može vršiti i napad ako mu se pruži prilika.

Iz navedenog proizilazi koliko je važna brzina eskortnih brodova iz grupe H/K. Francuzi su prilikom novogradnji svojih eskortnih brodova išli na 27 čv (tip *Corse*), 30 čv (*Surcouf*), 30—32 čv (*Chateaurenault*). Brzina eskortnog broda sa *pelom* u radu ograničena je danas na 14 do 15 čv i, čak pri najboljim uređajima, retko dostiže 20 čv. Pisac hvali francuski *pel* tipa DUBA koji ima veći domet od dosadanih, daje tačan azimut i mesni ugao podmornice, a korišćenjem Doplerovog efekta i njen približan pravac.

Gonjenje podmornica sa velikom podvodnom brzinom vrlo je težak problem i on je praktički rešavan tek posle rata na vežbama, jer nemačke podmornice tipa XXI i XXIII, sa podvodnom brzinom od 17,5 odnosno 13 čv, nisu u ratu još bile u dejstvu. Na vežbama se pokazalo da pri postojanju *pela* sa malim dometom, sistem PPO zahteva veliki broj nadvodnih eskortnih brodova, brže brodove i veći broj *pelova* ili zvučnih plutača. Izgleda

da će najbolje poslužiti *pel* sa helikoptera, ali o tome još nema dovoljno iskustava. Svakako da za savladivanje podmornica sa velikom podvodnom brzinom nikad neće biti dovoljno ni eskortnih brodova ni helikoptera.

Najpoznatiji avioni za PPO danas jesu: *Neptune* i *Shackleton*, koji baziraju na kopnu, i avioni sa nosača aviona *Grumman Guardian*, *Fairey Gannet* i *Short Sea Mew*. Svi su oni opremljeni radarom koji otkriva šnorkel na daljini od nekoliko desetina kilometara, a naoružani su raketama, PP bombama ili torpedom sa dubinskom putanjom. Francuska mornarica uvela je u PP naoružanje i TLK torpeda sa dubinskom putanjom i glavom podešenom da sam traži cilj.

Sastav grupe H/K bio je u toku rata eskortni nosač aviona i tri eskortna razarača. Po današnjem shvatanju u sastavu te grupe, međutim, treba da bude 7 razarača kako bi, po upućivanju na mesto osmotrene podmornice, najmanje tri razarača ostala za osiguranje samog nosača aviona.

Pisac dalje smatra da helikopter sa *pelom* pretstavlja znatno pojačanje za PPO, iako nikakav protivpodmornički front nije neprekidan, jer se na vežbama stalno pokazuje da su podmornice u stanju da ga probiju. Na dosadanjim vežbama helikopter je, po mišljenju pisca, pokazao sledeća preimućstva: skraćuje izgubljeno vreme za upućivanje novog sredstva na mesto gde je avion uspostavio *pel-kontakt*, lakše identifikuje kontakt, bolje ga održava i brže je u stanju da ga ponovo uspostavi (brži je od eskortnog broda). Ali on ni u kom slučaju ne može zameniti ni avion ni eskortni brod, već samo dopunjuje rad ovog zadnjeg.

Da bi H/K grupa mogla operisati u blizini neprijateljske obale potrebna joj je odgovarajuća lovačka zaštita; u protivnom taj se zadatak mora prepustiti specijalnim podmornicama, kao što je američka tipa *Killer*. Iz tog razloga američka mornarica ima u nekim H/K grupama teške nosače aviona tipa *Essex*, sa lovcima tipa *Banshee* i *Cougar*. Francuska mornarica, međutim, uvodi u H/K grupu lake PA krstarice tipa *Surcouf* i *Chateaurenault* koje služe istovremeno i za PAO i za PPO.

Napad na podmorničke baze u sistemu PPO ostaje i dalje važan činilac. Ali ono u čemu u toku Drugog svetskog rata

nije uspela strategiska avijacija pašće danas u deo strategiskim nosačima i avionima sa atomskom bombom, sa većom preciznošću pogađanja. Avijacija sa nosača aviona, sposobna za bombardovanja obrušavanjem ili navođenjem aviona-robot, dokazala je u Koreji da je moguće pogoditi i najnepristupačnije ciljeve, na primer, ulaz u tunel i sl.

Između američkog i britanskog gledišta u pogledu učešća nosača aviona u H/K grupi postoji razmimoilaženje. Amerikanci, a sa njima i Francuzi, su za učešće, dok je britanska mornarica protivna, zbog ranjivosti nosača, i više je za učešće avijacije bazirane na kopnu. Pisac smatra da je, ipak, neopravdan preteran strah za nosače aviona kako od podmornica tako i od avijacije. On navodi i francusko rešenje tog pitanja, tj. kombinaciju upotrebe avijacije sa nosača i avijacije bazirane na obali, a koja je zasnovana na iskustvu sa održanih vežbi. Avijacija bazirana na obali pokazala se boljom u pretraživanju određenih zona, imala je manje uspostavljenih kontakata, ali je prisiljavala podmornice da zarone i voze smanjenom brzinom, dok je ukrcana avijacija bila daleko bolja u sadejstvu sa brodovima i imala je više uspeha u otkrivanju i uništavanju podmornica. Pisac, na osnovu vlastitih iskustava, vidi i na Sredozemnom Moru opravdanost uvrštavanja nosača u H/K grupe iako postoji dovoljno baza duž obale. Današnje podmornice, sa velikom podvodnom brzinom, treba, po mišljenju pisca, držati pritešnjene pod vodom. Ukrcana avijacija i helikopteri omogućuju to za najkraće vreme, dok pozivanje avijacije sa obale povlači za sobom gubitak vremena. Osim toga, ukrcana avijacija je u najužem kontaktu sa taktičkim komandantom na moru pre poletanja, za vreme i posle leta, što je za sadejstvo veoma važan faktor.

Pisac smatra da je nosačima aviona u H/K grupi potrebna lovačka avijacija i radi dejstva protiv neprijateljske avijacije koja radi za račun podmornica. Na toj osnovi opremljeni su i sadanji francuski nosači, kao i oni u gradnji.

U pogledu perspektive razvoja H/K grupe pisac smatra da ne treba preuveličavati važnost helikoptera, iako ne poriče njihovu vrednost kao dodatnog borbenog sredstva, pa stoga i ne vidi moguć-

nost da bi nosač helikoptera mogao zamijeniti nosač aviona, kao što ni eskortni razarač — brod od 2.000 tona — iako potreban, neće istisnuti iz sastava pomorskih snaga eskortne brodove i »pešadiju« namenjenu za PPO.

Dajući opšti zaključak o ulozi i sastavu H/K grupe pisac ističe da struktura ove grupe predodređuje i sastav savremenih pomorskih snaga. Evo njegovih zaključaka:

— Najznačajnija klasa brodova savremenih pomorskih snaga jeste podmornica sa šnorkelom i velikom podvodnom brzinom. Ona je naročito opasna za pomorske sile koje imaju prevlast na moru, tj. na površini mora, jer podmornica ima baš tu prednost da gospodari u dubinama mora gde radar ne prodire uopšte, a *pel* vrlo teško.

— Prvi zadatak pomorskih snaga jeste danas borba protiv podmornica; uspeh borbe zavisi od potpunog korišćenja prevlasti na moru.

— Najefikasniji način borbe protiv podmornica jeste pomorsko-vazduhoplovna H/K grupa, upotpunjena specijalnim podmornicama tipa *Killer*. Ova ofanzivna grupa može dejstvovati ispred konvoja ili, pak, na pravcima gde podmornice u vožnji šnorkelom prolaze iz svojih baza, a može svoje dejstvo proširiti čak i do samih baza. Osnovni zadatak H/K grupa jeste sprečavanje podmornica da se pojave u operacijskom području, onemogućavanje njihovog napada na konvoj i ome-

tanje polaganja mina u obalnom području ili pogodnim prolazima.

— Neutralisanjem podmornica, H/K grupe omogućuju mornarici izvršenje ostalih zadataka kao: obezbeđivanje pomorskih transporata i vršenje pomorskih i vazduhoplovnih intervencija protiv kopna i interkontinentalnih i amfibijskih operacija.

— Savremene eskadre moraju biti sastavljene kao brze jedinice, stim da je svaka od njih sastavljena na bazi strukture grupe H/K, tj. svaka treba da ima centralni nosač aviona, PA krstarice i zavesu brzih eskortnih brodova, helikoptera i ukrasnih aviona za PPO, podržanih avijacijom baziranom na obali i specijalnim podmornicama tipa *Killer*.

— Više takvih jedinica u rastresitom rasporedu moći će da očiste mora od podmorničke opasnosti i izvrše napad na podmorničke baze neprijatelja, dok će strategiska ofanziva iz vazduha obuhvatiti napad na brodogradilišta gde se grade nove podmornice.

— Te iste H/K grupe sposobne su, osim toga, i za otkrivanje rejdova brzih krstarica ili, pak, rejdova kamufliranih pod vidom trgovačkih brodova.

→ H/K grupe mogu se uključiti i u sistem neposredne odbrane vrlo važnih konvoja.

Po mišljenju pisca, sve pomorske operacije na moru proizlaze već danas, a ubuduće će verovatno još i više, iz taktike grupe H/K na bazi nosača aviona.

F. M.